

Τμήμα Αρχειονομίας Βιβλιοθηκονομίας και Μουσειολογίας

Από την ανασκαφή στην ανάδειξη. Διαχείριση και παρουσίαση αρχαιολογικών δεδομένων. Η περίπτωση του αμυκλαίου.

Διπλωματική εργασία του

Τσομετζίδη Σάββα

Επόπτης καθηγητής: Κος Σταύρος Βλίζος

Κέρκυρα, 2017

Περιεχόμενα

ΕΙΣΑΓΩΓΗ	3
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1	6
ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ ΚΑΙ ΑΝΑΔΕΙΞΗ ΕΝΟΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΥ ΧΩΡΟΥ	6
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2	12
ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗ ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗ ΚΑΙ ΜΥΘΟΛΟΓΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ	12
Τοπογραφικά.....	12
Φιλολογικές μαρτυρίες	13
Οι ανασκαφές στο Αμυκλαίο	14
Πρωτοελλαδική και μεσοελλαδική εποχή	16
Μυκηναϊκή εποχή	17
Υπομυκηναϊκή εποχή	20
Γεωμετρική εποχή	22
Αρχαϊκή εποχή.....	25
Ο θρόνος του αμυκλαίου Απόλλωνα	25
Βάθρο του αγάλματος - Βωμός.....	28
Το άγαλμα του Απόλλωνα.....	30
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3	31
ΕΚΤΙΜΗΣΗ ΣΗΜΑΣΙΑΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΥ ΧΩΡΟΥ- ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ.....	31
Αξιολόγηση της υφιστάμενης κατάστασης του μνημείου	34
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4	34
ΑΠΟΤΙΜΗΣΗ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ (Management assessment)	34
SWOT Ανάλυση	35
Προβληματισμοί για την αποκατάσταση του μνημείου.....	38
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5	40
ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΑΝΑΔΕΙΞΗΣ ΧΩΡΟΥ	40
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6	45
ΑΝΑΔΕΙΞΗ ΣΤΗ ΠΡΑΞΗ.....	45
Κεντρική Μουσειολογική ιδέα	47
Αρχιτεκτονικός σχεδιασμός.....	48
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	50
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	52
ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΕΙΚΟΝΩΝ	57

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η έννοια της Διαχείρισης ενός αρχαιολογικού χώρου υποδηλώνει μια σύνθετη διαδικασία κατά την οποία χρειάζεται να εξετάζονται τα χαρακτηριστικά, οι ιδιαιτερότητες και οι αξίες ενός πολιτισμικού χώρου και να ορίζονται οι κατευθυντήριοι άξονες για την ολοκληρωμένη αντιμετώπιση και οργάνωσή του (Σαβαλάκης 2006: 251-259). Αναφέρεται σε ένα σύνολο πρακτικών και στρατηγικών οι οποίες αποσκοπούν στη κατανόηση, την διατήρηση και την ανάδειξη του ιδιαίτερου χαρακτήρα, της αυθεντικότητας και της μοναδικότητας του μνημείου και στη προβολή δυνατοτήτων που διαθέτει για τη δημιουργική ένταξη στο περιβάλλον. Η υλοποίηση των σχεδίων διαχείρισης ενός αρχαιολογικού χώρου γίνεται με τη προοπτική της βιώσιμης ανάπτυξης του, η οποία εξασφαλίζει τη συντήρηση, τη διατήρηση και κατ' επέκταση τη χρήση των μνημείων και του αρχαιολογικού χώρου σε βάθος χρόνου και προς όφελος των μελλούμενων γενεών (Λάββας, 2010:10). Υπό το πρίσμα του στοιχείου της βιωσιμότητας ενός σχεδίου διαχείρισης, η διαχείριση αντιμετωπίζει ευνοϊκά τις όποιες κοινωνικές και οικονομικές μεταβολές, ώστε να επενεργούν ως παραγωγικές και όχι ως καταστροφικές δυνάμεις (Aalen 2004,10). Συνεπώς, η έννοια της διαχείρισης υποδηλώνει το διαχειριστικό σχέδιο για τη προστασία, τη διαφύλαξη, την αποκατάσταση και την ανάδειξη ενός αρχαιολογικού χώρου. Η ολοκληρωμένη διαχείριση ενός αρχαιολογικού χώρου προϋποθέτει τη διεπιστημονική συνεργασία και τη κοινωνική συμμετοχή, έτσι ώστε να εξασφαλιστεί η βιωσιμότητα του έργου (Cleere H 1989, 10).

Η εργασία αυτή προτίθεται να εξετάσει ένα σχέδιο διαχείρισης και ανάδειξης του αρχαιολογικού χώρου του Αμυκλαίου στη Λακωνία. Η σύγχρονη τάση στη διαχείριση συνηγορεί στην ελάχιστη παρέμβαση από τον ανθρώπινο παράγοντα, καθώς στόχος της οργάνωσης και σχεδίασης των αρχαιολογικών χώρων είναι να γίνει το σύνολο του τοπίου κατανοητό με την χρήση ελάχιστων σχεδιαστικών μεθόδων και να αποκτήσει ο χώρος μια υψηλή συμβολική αξία με την εσκεμμένη χρησιμοποίηση λιτών μέσων που αναδεικνύουν τη φύση, δηλ. στις αέναες διαδικασίες του περιβάλλοντος στη διαμόρφωση ενός πολιτισμικού τοπίου που χαρακτηρίζεται από ιστορικότητα και αυθεντικότητα. Αυτή είναι μια νέα διάσταση της φυσιογνωμίας των αρχαιολογικών και ιστορικών χώρων καθώς η αυθεντικότητα ενός

πολιτισμικού μνημείου αφορά εξ' ορισμού τον σχεδιασμό, τα υλικά, την ποιότητα εργασίας και τον χώρο δημιουργίας.

Παράλληλα, το μνημείο προτείνεται να οργανωθεί στο χώρο σε πλήρη εναρμόνιση προς το ευρύτερο πολιτισμικό περιβάλλον του. Συνεπώς, το εγχείρημα είναι η διατύπωση μιας πρότασης για την διαχείριση του αρχαιολογικού χώρου του Αμυκλαίου σε σχέση με τα άλλα μνημεία της περιοχής.

Κατά το σχεδιασμό της πρότασης για την οργάνωση του χώρου θα αναδειχθούν οι εξής προβληματισμοί

1. Πληροφορίες για τον αρχαιολογικό χώρο του Αμυκλαίου και το περιβάλλον του (ιστορικό ανασκαφών, σωζόμενα κινητά και ακίνητα ευρήματα)
2. Μουσειολογικός σχεδιασμός με έμφαση στην λειτουργική χρήση των ευρημάτων και αξιολόγηση του μνημείου (προσδιορισμός στόχων και προσδοκιών, εκτίμηση αξίας χώρου και ευρημάτων).
3. Ανάλυση ιδιαίτερων χαρακτηριστικών του ευρύτερου περιβάλλοντος και ανάδειξη πως αποτυπώνονται στο χώρο οι ιδεολογικές και κοινωνικές αντιλήψεις των ανθρώπων που έδρασαν σε αυτό.
4. Αποτύπωση διαφορών στο κοινωνικό και ιδεολογικό επίπεδο των ομάδων που έδρασαν στο χώρο διαχρονικά.
5. Οργάνωση του χώρου και σχεδιασμός αρχαιολογικής πορείας του επισκέπτη.

Η σύνταξη της πρότασης για την ανάδειξη του αρχαιολογικού χώρου προϋποθέτει τον καθορισμό κατευθυντήριων αξόνων βάση των οποίων θα γίνει η οργάνωση του αρχαιολογικού χώρου. Οι άξονες αυτοί περιλαμβάνουν τα εξής σημεία: Τα ιστορικά, αρχαιολογικά και μυθολογικά δεδομένα του χώρου και του ευρύτερου περιβάλλοντος, μια αποτίμηση της διαχείρισης του χώρου έως σήμερα, καθώς και μια SWOT ανάλυση για την αξιολόγηση της υφιστάμενης κατάστασης και τη σκιαγράφηση προοπτικών διατήρησης και ανάδειξης βάση των οποίων συντίθεται η διαχειριστική πρόταση.

Σύμφωνα με τα παραπάνω θα εκπονηθεί ένα μοντέλο δράσης για την υλοποίηση των στόχων της διαχειριστικής πρότασης και θα αποκρυσταλλωθεί

η πρόταση ανάδειξης. Θα αξιοποιηθεί για το σκοπό αυτό ένα μοντέλο δράσης από τη βιβλιογραφία (Pearson M. And Sullivan S 1999, 8-9)

Οι κύριοι άξονες του εν λόγω μοντέλου δράσης για την ολοκληρωμένη διαχείριση ενός αρχαιολογικού χώρου συνίστανται από τα εξής στοιχεία:

A. Προσδιορισμός των ενδιαφερομένων φορέων, των κοινωνικών ομάδων που προτίθενται να χρησιμοποιήσουν το πολιτισμικό αγαθό.

B. Τεκμηρίωση της ιστορίας του χώρου σε ολόκληρη τη χρονολογική ακολουθία από την αρχαιότητα ως τις μέρες μας.

Γ. καθορισμός των αξιών του χώρου και διαμόρφωση πολιτικών με βάση το λεγόμενο αξιοκεντρικό μοντέλο διαχείρισης της πολιτισμικής κληρονομιάς. Το αξιοκεντρικό μοντέλο διαχείρισης της πολιτισμικής κληρονομιάς βασίζεται στη χάρτα της Μπούρρα (Burra Charter) (Australia ICOMOS 1992) και δίνει έμφαση στις αξίες που οι διαφορετικές ομάδες ανθρώπων προσδίδουν στα τεκμήρια της πολιτισμικής κληρονομιάς. Στόχος της διαχείρισης σύμφωνα με το αξιο-κεντρικό μοντέλο είναι η διαφύλαξη των αξιών του παρόντος για χάρη των μελλοντικών γενεών και αποτελεί μια κοινωνική και πολιτική διαδικασία που επιτελείται με τη συμμετοχή της ευρύτερης κοινωνίας (Πούλιος 2012, 333). Επομένως, οι αξίες του πολιτισμικού αγαθού προσάπτονται από τις διάφορες κοινωνικές ομάδες και προσδίδουν αισθητική, εκπαιδευτική και επιστημονική σημασία στα πολιτιστικά αγαθά. Η εκτίμηση δε των αξιών αυτών συνδράμει στη λήψη αποφάσεων για την κατά το δυνατόν πιο αποτελεσματική ανάδειξη του έργου.

Δ. Αποτίμηση διαχείρισης. Η διαδικασία συνίσταται από τη καταγραφή και αποτίμηση της σύγχρονης φυσικής κατάστασης του πολιτιστικού αγαθού. Περιλαμβάνει την εκτίμηση των δυνατοτήτων και προβλημάτων στη διαχείριση του χώρου, τον καθορισμό μιας ολοκληρωμένης πολιτικής διαχείρισης, την αξιολόγηση των λόγων που συνηγορούν στην ανάπτυξη του χώρου, την επιλογή στρατηγικών σχεδίασης, πως δηλαδή μπορούν να υλοποιηθούν οι στόχοι, την υλοποίηση του έργου, τη παρακολούθηση και την επαναξιολόγηση.

Το μοντέλο λαμβάνει υπόψη όλες τις αξίες όλων των ενδιαφερόμενων ομάδων και ενθαρρύνει τη συμμετοχή του συνόλου της κοινωνίας προωθώντας στρατηγικές χρήσης του υλικού πολιτισμού ώστε να καλύπτει τις καθημερινές ανάγκες της πλειοψηφίας των καταναλωτών του πολιτιστικού προϊόντος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ ΚΑΙ ΑΝΑΔΕΙΞΗ ΕΝΟΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΥ ΧΩΡΟΥ

Η διαχείριση και η ανάδειξη ενός αρχαιολογικού χώρου αποτελεί σήμερα ένα αντικείμενο διεξοδικής συζήτησης και διεπιστημονικής συνεργασίας ανάμεσα στους εμπλεκόμενους επιστημονικούς φορείς που έχουν την ευθύνη της περάτωσης ενός αρχαιολογικού έργου. Στην Ελληνική πραγματικότητα το Υπουργείο πολιτισμού έχει εκδώσει ένα «εγχειρίδιο διαδικασιών αρχαιολογικών έργων», όπου παρατίθενται αναλυτικά όλες οι διαδικασίες και οι προδιαγραφές των μελετών διαχείρισης και ανάδειξης των αρχαιολογικών έργων (ΥΠΠΟ 2009,13). Ως εκ τούτου, το αρχαιολογικό έργο καλείται να ενταχθεί σε μια πολυσύνθετη διαδικασία πολιτισμικής διαχείρισης που αποβλέπει "στη συνολική και ολοκληρωμένη αντιμετώπιση και προστασία της πολιτισμικής κληρονομιάς" και συνίσταται από τη μέριμνα για "την ανασκαφή, καταγραφή, τεκμηρίωση, μελέτη, έρευνα, ερμηνεία, αξιολόγηση, διαφύλαξη, συντήρηση, αναστήλωση, πολιτική προστασίας, νομοθεσία, ανάδειξη, παρουσίαση, προβολή και αξιοποίηση της πολιτισμικής κληρονομιάς" (Πούλιος 2012, 324). Συνεπώς, κύριο χαρακτηριστικό της διαχείρισης ενός αρχαιολογικού έργου είναι ότι διέπεται από ένα σύστημα τριών αρχών: την αρχή της επιστημονικής τεκμηρίωσης, την αρχή της προστασίας των αρχαιοτήτων και την αρχή της ανάδειξης (Μαστραντώνης 2008, 47).

Η διαδικασία της επιστημονικής τεκμηρίωσης προσδίδει το στοιχείο της σημασιολογικής ταυτότητας στα υλικά κατάλοιπα, καθώς αυτά εντάσσονται στο χώρο της επιστημονικής ερμηνείας είτε ως αυθύπαρκτες οντότητες είτε σε συσχετισμό με άλλα αντικείμενα. Η ερμηνεία των αρχαιολογικών δεδομένων βασίζεται σε συγκεκριμένα και ελέγξιμα δεδομένα που προέρχονται από την αρχαιολογική έρευνα.

Η αρχή προστασίας των αρχαιοτήτων αποβλέπει στη τήρηση των νομοθετικών διατάξεων που προστατεύουν τις αρχαιότητες ως δημόσιο αγαθό και τις καθιστούν κοινό κτήμα όλων των πολιτών.¹

¹ Νόμος 3028 28 Ιουνίου 2002, Για την προστασία των αρχαιοτήτων και εν γένει της πολιτιστικής κληρονομιάς, ΦΕΚ 153, τεύχος Α 28/6/2002.

Η Τρίτη αρχή, η αρχή της ανάδειξης, αποβλέπει στην ανεύρεση μεθόδων αφηγηματικής μετάπλασης των υλικών καταλοίπων ώστε αυτά να λαμβάνουν νόημα και να γίνονται εύληπτα κατά τη παρουσίασή τους στο κοινό. Η ανάδειξη επιχειρεί μια επιστημονική ανάγνωση των μνημείων στη βάση της επιστημονικής τεκμηρίωσης με στόχο τη κοινοποίηση των νοημάτων που αυτά εμπεριέχουν (Μαστραντώνης 2008, 72). Η ανάδειξη είναι αυτή που "μπορεί να μετατρέψει τα αρχαιολογικά ευρήματα σε μνημεία, να μετατρέψει τα αντικείμενα σε έργα διανοητικής και αισθητικής απόλαυσης, μπορεί να γεμίσει με σημασίες τα υλικά κατάλοιπα του ανθρώπινου παρελθόντος". (Μαστραντώνης 2008, 73).

Ειδικότερα η παρουσίαση ενός αρχαιολογικού χώρου θα πρέπει να στοχεύει στην αναβίωση της ιστορίας ενός τόπου. Η απεικόνιση του παρελθόντος θα πρέπει να μεταφέρει τον επισκέπτη νοητά στην εποχή κατά την οποία διαδραματίζονται οι κοινωνικές σχέσεις στο συγκεκριμένο χώρο. Ταυτόχρονα θα πρέπει να δίνει τη δυνατότητα στον επισκέπτη να αλληλεπιδράσει και να επικοινωνήσει με τα υλικά κατάλοιπα και να κατανοήσει τον συμβολικό τους χαρακτήρα, ο οποίος συσχετίζεται με τη λειτουργία και τη χρήση τους. Ο στόχος αυτός επιτυγχάνεται σε μεγάλο βαθμό με την άμεση περιήγηση ανάμεσα στα ευρήματα. Η οπτική επαφή που προσφέρει η κίνηση στον αρχαιολογικό χώρο κάνει πιο ενδιαφέρουσα και βιωματική την εμπειρία. Η παρουσίαση του τόπου θα πρέπει να προκαλεί νοητικά και οπτικά το ενδιαφέρον του κοινού και να διεγείρει τη σκέψη και τον προβληματισμό, ενώ παράλληλα θα πρέπει να διατηρεί την ιστορική ορθότητα του χώρου και να σέβεται την ακεραιότητα και αυθεντικότητα των ευρημάτων και του περιβάλλοντος χώρου.

Η ανάδειξη ενός αρχαιολογικού χώρου, δηλαδή η έκθεση *in situ* των αρχαιολογικών ευρημάτων, περιλαμβάνει εργασίες τεχνοκρατικές και αισθητικές όπως, σχεδιασμό πολιτιστικών διαδρομών, αναστηλωτικές επεμβάσεις, συμπληρώσεις με νέο υλικό, συντηρήσεις, σημάνσεις, αποκατάσταση της αναγνωσιμότητας με σεβασμό στην αυθεντικότητα των μνημείων, εξασφάλιση πρόσβασης, κατασκευή υποδομών εξυπηρέτησης κοινού, τοποθέτηση κατάλληλης σήμανσης κ.α (Μαστραντώνης 2008, 69). Η υλοποίηση έργων ανάδειξης υπάγονται στις εφορείες αρχαιοτήτων. Η εκπόνηση των μελετών ανάδειξης ενός αρχαιολογικού χώρου πρέπει να λαμβάνει υπόψη τις διεθνείς προδιαγραφές, όπως η Χάρτα Βενετίας για τη συντήρηση και αποκατάσταση μνημείων, τη χάρτα της Λωζάνης για τη

προστασία και διαχείριση της αρχαιολογικής κληρονομιάς, καθώς τους τιθέμενους όρους της εγχώριας νομοθεσίας²

Η αποτελεσματική προσέγγιση της πολιτισμικής διαχείρισης κατά την υλοποίηση ενός αρχαιολογικού έργου προϋποθέτει τη χάραξη ολοκληρωμένης στρατηγικής που συνίσταται από συγκεκριμένο κύκλο εργασιών με προδιαγεγραμμένους στόχους, χρονοδιάγραμμα, κόστος και λειτουργικές παραμέτρους (Σημαντώνη-Μπουρνιά, 2014, 47). Έτσι αναπόφευκτα ένα αρχαιολογικό έργο, όπως λ.χ μια ανασκαφή, μπορεί να υιοθετεί μεθόδους προγραμματισμού αυτεπιστάσας, αξιολόγησης, ελέγχου και διαδικασίες παρακολούθησης ενός τεχνικού έργου, ωστόσο διαφοροποιείται από το τεχνικό έργο καθώς παράγει επιστημονικά πορίσματα, που τα κοινοποιεί και διαχέει με δράσεις παρουσίασης και ανάδειξης. Τέτοιες δράσεις μπορεί να συνίστανται από ενέργειες όπως η διαμόρφωση αρχαιολογικών χώρων, η αποκατάσταση και η συντήρηση μνημείων, οι μουσειακές εργασίες, οι επισκευές και μετασκευές κατασκευών καθώς και οι ψηφιοποιήσεις, οι ηλεκτρονικές εφαρμογές για την ανάδειξη του πολιτισμικού αγαθού (Μαστραντώνης 2008, 79-81). Συνεπώς, το αρχαιολογικό έργο έχει ερευνητικό χαρακτήρα καθώς εκπονούνται σε όλα τα στάδια της εξέλιξης του μελέτες που είναι δυνατόν να τροποποιούνται ανάλογα με τα πορίσματα των νέων επιστημονικών δεδομένων.

Οι τεχνικές και οι μέθοδοι διαχείρισης ενός αρχαιολογικού έργου συνοψίζονται στα βρετανικά πρότυπα MAP 2 και MORPHE και περιλαμβάνουν οδηγίες για τον σχεδιασμό ενός έργου, την ανάλυση των εργασιών πεδίου, και την αξιολόγηση του ανθρώπινου δυναμικού (Μαστραντώνης 2008, 105).

Η διαδικασία διαχείρισης με βάση τα προαναφερθέντα πρότυπα συνοψίζεται στους κύριους άξονες ως εξής,

Πρόταση. Προσδιορίζει και αιτιολογεί τους τιθέμενους στόχους λαμβάνοντας υπόψη τόσο τις επιστημονικές προτεραιότητες όσο και πρακτικά θέματα, όπως οι λειτουργικές ανάγκες ή το κόστος του προϋπολογισμού

Απόφαση. Με βάση τις προτάσεις κρίνεται αν πρέπει να γίνει συλλογή δεδομένων από το πεδίο. Στη περίπτωση που υπάρχει θετική γνωμοδότηση, η διαδικασία προχωράει στην ανεύρεση πόρων.

Συλλογή δεδομένων. Η διαδικασία υλοποιεί τη προηγούμενη θετική απόφαση με σκοπό τη συλλογή κατάλληλα τεκμηριωμένων δεδομένων.

² Κύρωση της Ευρωπαϊκής Σύμβασης για την προστασία της αρχαιολογικής κληρονομιάς. Νόμος 3378/2005 φεκ 203/Α/19/8/2005

Ανασκόπηση. Η διαδικασία αξιολογεί τη σημασία των δεδομένων που έχουν συλλεχθεί και προσδιορίζει τα επόμενα βήματα για την αξιοποίηση των δεδομένων.

Σύμφωνα με τη κρατική πολιτική, η χάραξη ολοκληρωμένης στρατηγικής για την αποτελεσματική πολιτισμική διαχείριση αποτελεί το απαραίτητο βήμα ώστε να αποδευθυνθούν οι οικονομικοί πόροι που προορίζονται για τη χρηματοδότηση δράσεων με σκοπό την ανάδειξη της πολιτιστικής κληρονομιάς. Είναι γεγονός ότι ο υπό εξέλιξη οικονομικός και πολιτισμικός ανασχεδιασμός του παγκόσμιου χάρτη ως αποτέλεσμα του προσανατολισμού προς μια παγκοσμιοποιημένη οικονομία και κοινωνία έχει αρνητικό αντίκτυπο στις δυνατότητες του κρατικού μηχανισμού να υποστηρίξει και να χρηματοδοτήσει μεγάλης κλίμακας αρχαιολογικές εργασίες και συστηματικές ανασκαφές. Ως εκ τούτου, τα τεχνικά έργα που προβλέπουν υποχρεωτικές αρχαιολογικές εργασίες αλλά και τα έργα ανάδειξης και διαμόρφωσης ενός αρχαιολογικού χώρου χρηματοδοτούνται πρωτίστως από ευρωπαϊκά προγράμματα (Ευρωπαϊκό ταμείο περιφερειακής ανάπτυξης (ΕΤΠΑ), Κοινοτικά πλαίσια στήριξης, ΕΚΤ) και οφείλουν να ενσωματώνουν τους κανονισμούς και τις διακηρύξεις ευρωπαϊκών φορέων, όπως το συμβούλιο της Ευρώπης και τα θεσμοθετημένα όργανα της Ευρωπαϊκής ένωσης.

Βασικό χαρακτηριστικό των οδηγιών και των διατυπώσεων των οργάνων αυτών αναφορικά με τη πολιτιστική και περιβαλλοντική πολιτική είναι η ολοκληρωμένη προστασία της αρχαιολογικής κληρονομιάς με την προοπτική της βιώσιμης ανάπτυξης. Συγκεκριμένα, η σύμβαση της Βαλέτας το 1992 περιλαμβάνει εισηγήσεις για τη τήρηση ευρετηρίου μνημείων, τη κήρυξη προστατευόμενων αρχαιολογικών χώρων, τη μέριμνα για χώρους αποθήκευσης των ευρημάτων με συγκεκριμένες προδιαγραφές (Therond 2006, 39). Παράλληλα, ορίζονται διαδικασίες για την έγκριση και την επίβλεψη των ανασκαφών.

Οι πολιτικές των ευρωπαϊκών θεσμών δεν περιορίζονται σε ζητήματα έρευνας και προστασίας της πολιτισμικής κληρονομιάς αλλά επεκτείνονται στο πεδίο της αξιοποίησης της με προγραμματική αρχή την ένταξη των αρχαίων θέσεων στο σύγχρονο δομημένο χώρο με τρόπο που διευκολύνει την επαναχρησιμοποίηση του πολιτισμικού αγαθού για σύγχρονες ανάγκες και απαιτήσεις. Χαρακτηριστικός προς αυτή την κατεύθυνση είναι ο χάρτης της Βερόνας του 1997 που επιτρέπει την επαναχρησιμοποίηση αρχαιολογικών χώρων για τη φιλοξενία σύγχρονων παραστάσεων (Therond 2006, 40)

Ως εκ τούτου, η βιωσιμότητα ενός αρχαιολογικού έργου κρίνεται συνήθως από τη δυνατότητα και τις ευκαιρίες αξιοποίησης και χρήσης του στο σύγχρονο περιβάλλον, όπου οι σύγχρονες ανάγκες των επισκεπτών και οι σημερινές

χωροταξικές παράμετροι καθορίζουν τον τρόπο ανάδειξης ενός αρχαιολογικού χώρου (Therond 2006, 40). Συνεπώς η βιωσιμότητα ενός αρχαιολογικού έργου εξασφαλίζεται μέσα από τις δυνατότητες ομαλής ένταξής του στη σύγχρονη κοινωνία με σκοπό την εξυπηρέτηση σύγχρονων σκοπών και αναγκών με τη συμμετοχή ολοένα και περισσότερων πολιτών τόσο στα οφέλη που απορρέουν από τη πολιτιστική κληρονομιά όσο και στη διαμόρφωση ενός σύγχρονου πολιτισμικού γίνεσθαι (Σημαντώνη Μπουρνιά 2014,47). Παράλληλα η βιωσιμότητα συνεπάγεται τη δυνατότητα των μελλοντικών γενεών να ικανοποιήσουν τις δικές τους ανάγκες, σύμφωνα με τον ορισμό της επιτροπής Brundtland (Keeble 1987, 17-25). Η τάση αυτή ευνοεί την ενθάρρυνση ολοένα και περισσότερων ανθρώπων ανεξαρτήτως ηλικίας, καταγωγής και μορφωτικού υποβάθρου να συμμετέχουν στα οφέλη από την αξιοποίηση της πολιτιστικής κληρονομιάς (Therond 2006, 42). Η βιώσιμη ανάπτυξη λαμβάνει υπόψη τόσο τα υλικά όσο και τα άυλα –μύθοι, τραγούδια-κατάλοιπα της πολιτισμικής κληρονομιάς και στοχεύει στην εκπαιδευτική χρήση του πολιτισμικού αγαθού σε ένα ευρύ φάσμα προοπτικών και δραστηριοτήτων (Mendonì, L. G. 2004:192). Παράλληλα, πολλές φορές τα στρατηγικά σχέδια διαχείρισης που εξυπηρετούν τη προοπτική της βιώσιμη ανάπτυξη λειτουργούν αποτρεπτικά προς καταστροφές του πολιτισμικού πλούτου που ενδεχομένως θα έχει αναβαθμισμένη αξία σε κάποια εποχή του μέλλοντος.

Από την άλλη όμως η προοπτική της βιώσιμης ανάπτυξης για τη χρηματοδότηση των αρχαιολογικών έργων πολλές φορές εκπληρώνεται μέσα από την εκμετάλλευση της πολιτισμικής κληρονομιάς ως τουριστικό προϊόν με σκοπό την ικανοποίηση σύγχρονων και μελλοντικών αναγκών και οικονομικών απαιτήσεων. Με αυτή τη θεώρηση ελλοχεύει ο κίνδυνος ώστε η διαχείριση των πολιτιστικών αγαθών να γίνεται με εμπορικούς όρους σύμφωνα με το μετα φορτνικό οικονομικό κλίμα που χαρακτηρίζει την αναδιοργάνωση της οικονομίας στη μεταμοντέρνα περίοδο. Στη νέα αυτή εποχή ο δεσμός πολιτισμού με την εθνική επικράτεια διαρρηγνύεται σε μεγάλο βαθμό και η κληρονομιά συνδέεται με τη βιομηχανία της ανάπαυλας και του θεάματος.

Η νέα αυτή τάση αντιμετωπίζει προκλήσεις και κινδύνους, καθώς ενισχύει την αντιμετώπιση των προϊόντων και των υπηρεσιών της πολιτιστικής και περιβαλλοντικής κληρονομιάς με όρους οικονομίας της αγοράς (Therond 2006, 41). Ακολουθώντας, η βιομηχανία της πολιτιστικής κληρονομιάς αντιμετωπίζει τα άυλα πολιτισμικά αγαθά, όπως η ιστορία και η μυθολογία, ως σύγχρονη δημιουργία, θεατρικό έργο και όχι ως κριτικό λόγο (Hewison 1987, 135). Προς αυτή τη κατεύθυνση συντείνει η διακήρυξη περί του τέλους της ιστορίας στη σημερινή παγκοσμιοποιημένη κοινωνία (Fukuyama 1989), καθώς ο χρόνος και η ιστορία αντιμετωπίζονται ως κάτι που δημιουργούμε παρά αποδεχόμαστε

(Harvey d 2007, 276). Ο πολιτισμός κατ' αυτόν τον τρόπο εξελίσσεται σε πολιτιστική εμπειρία και είναι τουριστικό προϊόν. Έτσι, τα πολιτιστικά αγαθά "καταναλώνονται" υπο το πρίσμα μιας κατασκευασμένης πραγματικότητας που ενεργεί προς όφελος τόσο της προώθησης τουριστικού προϊόντος όσο και της οικονομικής μεγέθυνσης και τοπικής ανάπτυξης. Η αυθεντικότητα του πολιτιστικού αγαθού συνθλίβεται προς όφελος της μαζικής κατανάλωσης του και το νόημα του υπό εξέταση πολιτισμού τιθέμενου σε ένα συγκεκριμένο χωροχρονικό πλαίσιο αποσυντίθεται (Chabbra D. Healy R et all 2003)(Harvey 1990,204). Συνεπώς από τα παραπάνω συνάγεται ότι η βιωσιμότητα δεν πρέπει να συνδέεται αποκλειστικά με την εξυπηρέτηση σύγχρονων κοινωνικών αναγκών και απαιτήσεων αλλά πρέπει να επιδεικνύεται σεβασμός στην αυθεντικότητα του μνημείου, στη μοναδικότητα του χαρακτήρα του, καθώς και στην επιστημονική του τεκμηρίωση.

Η χρυσή τομή στα σχέδια ανάδειξης είναι να ληφθούν μέτρα ώστε τα πολιτιστικά αγαθά να απολαμβάνονται από το σύνολο των επισκεπτών ενός αρχαιολογικού χώρου χωρίς αυτό να σημαίνει τη μετατροπή τους σε εμπορικά και τουριστικά προϊόντα με κίνδυνο την απώλεια της αυθεντικότητας τους (Chabbra, D., Healy, R, et all 2003, 702-719). Η βιωματική προσέγγιση του πολιτισμικού αγαθού από τη πλευρά των θεατών και η υπόμνηση δραστηριοτήτων και καταστάσεων της σύγχρονης ζωής μπορεί να συμβαδίσει με την απόδοση της πολυσημίας στο κάθε πολιτισμικό αγαθό. Είναι άραγε δυνατή η προσέγγιση αυτών των ανεξάντλητων σημασιών συμβολικού χαρακτήρα από όλους τους επισκέπτες? Μπορεί να προσεγγιστεί στην ολότητά του το πολιτισμικό γίνεσθαι ενός χαμένου πολιτισμού? Μπορεί ο σημερινός άνθρωπος να κατανοήσει τον αρχαίο πολιτισμό με βιωματικό τρόπο? Πως θα μπορούσε να επιτευχθεί αυτό? Πως θα μπορούσε ο επισκέπτης να απελευθερωθεί από τις υποκειμενικές αντιλήψεις του παρελθόντος που επιβάλλονται από ευρύτερες συλλογικές μνήμες, από πολιτικές ατζέντες ή από σύγχρονα ιδεολογικά ρεύματα και διευθετήσεις? Τα ερωτήματα αυτά θα δοθεί προσπάθεια να απαντηθούν κατά την εξέλιξη της εργασίας.

Προς την κατεύθυνση γεφύρωσης του χάσματος μεταξύ παρελθόντος και σύγχρονης πραγματικότητας και συγκερασμού του πολιτισμικού γίνεσθαι του παρελθόντος με το σύγχρονο αντίστοιχο, θα μπορούσαν να γίνουν προσπάθειες ώστε ο ελληνικός πολιτισμός να αναδεικνύεται ως μια ζωντανή συνιστώσα του σύγχρονου πολιτισμού. Αυτή η ιδέα θα διερευνηθεί στην εξέλιξη αυτής της εργασίας. Μια πρόταση προς τη κατεύθυνση αυτή είναι η ένταξη των αρχαιολογικών χώρων στο ιστορικό τοπίο και η δημιουργία αρχαιολογικών και περιβαλλοντικών πάρκων και πολιτιστικών διαδρομών που θα ενοποιούν αρχαιολογικούς χώρους με χώρους ιδιαίτερου φυσικού κάλλους. Τέλος, ήπιες παρεμβάσεις που να υποτάσσουν το αστικό περιβάλλον στο

πολιτισμικό και φυσικό αντίστοιχα θα αποτελούσε ακόμη μια πρόταση προς αυτή τη κατεύθυνση. Η αναγκαιότητα συνάρθρωσης του μνημείου με το σύγχρονο τοπίο είναι μια πρόταση της ICOMOS καθώς η επανασύνδεση του αρχαιολογικού χώρου με το ευρύτερο περιβάλλον μπορεί να αποτελέσει σταθερή ερμηνευτική βάση του υλικού πολιτισμού διευκολύνοντας τη διερεύνηση δεσμών μεταξύ του μνημείου και των εμπειριών των επισκεπτών (Silberman 2008).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗ ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗ ΚΑΙ ΜΥΘΟΛΟΓΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ

Τοπογραφικά

Το μυκηναϊκό ιερό των Αμυκλών βρισκόταν στον λόφο Αγία Κυριακή, **(εικ.1)** κοντά στη Σπάρτη, όπου κατά τους αρχαϊκούς και μετέπειτα χρόνους κατασκευάστηκε το ιερό του Υακίνθου και του Αμυκλαίου Απόλλωνος. **(εικ.2)** Ο λόφος βρίσκεται περίπου 5 χιλ. νοτίως της Σπάρτης και λίγο ανατολικότερα από το σημερινό χωριό Αμύκλες. Από την έρευνα των τελευταίων δεκαετιών η παλαιά πόλη των Αμυκλών πρέπει να τοποθετηθεί στη δεξιά όχθη του Ευρώτα, ανατολικά της σημερινής εθνικής οδού Σπάρτης – Γυθείου και σε απόσταση πέντε χιλιομέτρων νοτιοανατολικά της λακωνικής πρωτεύουσας **(εικ. 3)**. Ο αρχαίος δρόμος που συνδέει τη Σπάρτη με τις Αμύκλες, η Υακινθίδα οδός, έχει εν μέρει αποκατασταθεί από τον Γ.Α. Πίκουλα. (Kourinou, E. And Y.A. Pikoulas 2015) **(εικ. 27)**. Ο λόφος βρίσκεται 6 περίπου χιλιόμετρα νότια της Σπάρτης λίγο νοτιότερα από το Μενελάειο και πολύ κοντά στο λόφο Παλαιοπυργί και τον θολωτό τάφο του Βαφειού (Τσουντας, 1889, 129-172). Σε κοντινή απόσταση κείται το ιερό του Διός Αγαμέμνονος. Ο αρχαιολογικός χώρος βρίσκεται σε σχετική κοντινή απόσταση από τον ναό της Χαλκιοίκου Αθηνάς και της Ορθίας Αρτέμιδος στη Σπάρτη.

Φιλολογικές μαρτυρίες

Η παλαιότερη φιλολογική μαρτυρία που έχουμε για την αρχαία πόλη των Αμυκλών είναι ο Νηών κατάλογος της Ιλιάδας, όπου οι Αμύκλες αναφέρονται μεταξύ των πόλεων του βασιλείου του Μενελάου, που πήραν μέρος στη Τρωική εκστρατεία (Όμηρος, Ιλιάδος Β 581-587). Συνεπώς οι Αμύκλες αποτελούσαν ένα σημαντικό οικισμό της μυκηναϊκής Λακωνίας.

Κατά τον Πausanias και τον Strabon (Pausanias III 2.6 και Strabon 8.364-365) η πόλη των Αμυκλών ήταν σπουδαία εγκατάσταση, που η κατάληψη της από τους Δωριείς επήλθε μετά από μακροχρόνιες και σκληρές μάχες. Ο Πίνδαρος παραδίδει ότι οι Αιγίδες, ο βασιλικός οίκος των Αμυκλών κατά τα προϊστορικά χρόνια, ήταν επίσης ένα δωρικό φύλο από την κεντρική Ελλάδα που έφθασε στη Λακωνία πριν την άφιξη στη Πελοπόννησο του κυρίου τμήματος των Δωριέων (Πίνδαρος, ισθμ. Vii,12). Σύμφωνα με μαρτυρίες οι Αιγίδες παρέδωσαν με προδοσία τις Αμύκλες στους Σπαρτιάτες επειδή μοιράζονταν με αυτούς κοινές καταβολές.

Ο Pausanias παραδίδει την μαρτυρία για το ιερό του Αμυκλαίου Απόλλωνα καθώς και την πληροφορία ότι στον ίδιο χώρο πρέπει να υπήρχε παλαιότερη λατρεία προς τον Υάκινθο, η μνήμη του οποίου επιβίωσε στα ιστορικά χρόνια (Pausanias, III.18.7 έως 19.6) . Σύμφωνα με την περιγραφή του Pausanias σαν βάθρο του αγάλματος του Απόλλωνα χρησίμευε ο τάφος- βωμός του Υακίνθου που είχε χάλκινη πόρτα από την οποία προσφέρονταν κατά την εορτή των Υακινθίων οι εναγισμοί στον Υάκινθο. Επομένως, στο ιερό του Αμυκλαίου κατά τους ιστορικούς χρόνους καθιερώθηκαν δύο λατρείες, μία στον τάφο του Υακίνθου, με χθόνιο χαρακτήρα και μία στο βωμό του Απόλλωνος.

Εκτός από τη λατρεία του Υακίνθου, η γραπτή παράδοση αναφέρει και άλλες παλαιότερες λατρείες στο Αμυκλαίο. Κατά τον Πίνδαρο ο Αγαμέμνων πέθανε στις Αμύκλες, ενώ από την ίδια κώμη ξεκίνησε ο Ορέστης για να αποικήσει την Τένεδο (Πίνδαρος, ryth.XI,24,47 Nem. XI,44). Σύμφωνα με τον Pausanias στις Αμύκλες βρίσκονταν ο τάφος του Διός- Αγαμέμνονος, καθώς και το ιερό άγαλμα της Αλεξάνδρας, την οποία οι Αμυκλαίοι λάτρευαν ως Κασσάνδρα (Pausanias, III,19.6). Τέλος, σώζεται μαρτυρία για την ύπαρξη της λεγόμενης "Υακινθίς" οδού, του κεντρικού δρόμου που συνέδεε τη Σπάρτη με τις Αμύκλες και διαδραμάτιζε λειτουργικό ρόλο κατά τα Υακινθία μυστήρια (Vlivos,2009:12). Είναι προφανές ότι κατά τα ιστορικά χρόνια η θέση των Αμυκλών συνδέονταν με αναμνήσεις θρησκευτικού χαρακτήρα, που είχαν τις ρίζες τους στη Μυκηναϊκή εποχή.

Οι ανασκαφές στο Αμυκλαίο

Ο πρώτος περιηγητής που ανέγνωσε ότι το ιερό του Αμυκλαίου Απόλλωνα κείται πάνω στο λόφο της Α. Κυριακής ήταν ο Γάλλος αρχαιολόγος Charles Lenormant, μέλος της Γαλλικής επιστημονικής αποστολής του Μοριά, που πέρασε από τη περιοχή το 1829 (Matalas, P 2015:177) . Το 1878 ο γερμανός αρχαιολόγος Furtwangler αναγνώρισε τα εντοιχισμένα στην εκκλησία αρχιτεκτονικά μέλη ως κομμάτια του θρόνου.

Ο χώρος ανασκάφηκε αρχικά από τον Τσουντα και τότε αποκαλύφθηκε το μεγαλύτερο μέρος του αναλημματικού περιβόλου του ιερού (Τσουντας 1892, 1-7) **(εικ.4)** καθώς και τα θεμέλια του κυκλικού βωμού, (Τσουντας 1892, 7, 15-16) **(εικ. 5)** που ο Τσουντας απέδωσε στο θρόνο του θεού, δηλαδή στο επιβλητικό οικοδόμημα που περιέβαλε το κολοσσιαίο άγαλμα του Απόλλωνα. Γύρω από τον κυκλικό βωμό βρέθηκε στρώση μαύρης γης με πολλά αφιερωματικά αντικείμενα. Βορειοδυτικά του βωμού και ανατολικά της σημερινής εκκλησίας βρέθηκαν κιβωτιόσχημοι τάφοι της ΜΕΙΙΙ περιόδου.

Το 1904 ακολούθησε έρευνα του Furtwaengler και του Fiechter, που εντόπισαν τα πραγματικά ερείπια του θρόνου καθώς και τμήμα προϊστορικής επίχωσης ακριβώς από κάτω (Fiechter, 1918, 109-118 και 125-127). **(εικ.6)** Τρία χρόνια αργότερα η ανασκαφή του χώρου συνεχίστηκε από τον Fiechter και το Σκιά. Το νεότερο εκκλησάκι κατεδαφίστηκε και ήρθε στο φως το κρηπίδωμα του θρόνου του θεού, **(εικ.7)** διάφορα αρχιτεκτονικά μέλη από τον θρόνο και η συνέχεια του περιβόλου του ιερού (Σκιάς 1908 , 104-107 και Fiechter 1918, 119-136)

Το 1925 ακολούθησε η ανασκαφή των Buschor και Massow (Buschor 1927, 1-64), οι οποίοι έξω από τη νοτιοανατολική γωνία του αναλημματικού περιβόλου ερεύνησαν τμήμα καθαρά στρωματογραφημένης επίχωσης διαστάσεων 3,5x7,5μ. και βάθους 2μ. (Buschor 1927, 32-33, Cartledge 1971, 81-82, Desborough 1972, 241-242) Οι ανασκαφείς διέκριναν τρία καθαρά στρώματα. Το πρώτο περιείχε βυζαντινά όστρακα. Το δεύτερο είχε πάχος 0.50 μ. και αποτελούνταν από τέφρα, οστά ζώων και όστρακα που χρονολογούνται από την αρχαϊκή ως την ελληνιστική εποχή. Το στρώμα αυτό κάλυπτε άλλο στρώμα, το τρίτο στη σειρά, από αργιλόχωμα πάχους 1,00 μ. Στην κορυφή του τρίτου αυτού στρώματος υπήρχε λεπτή καθαρή στρώση, πάχους 0.12 μ. με γεωμετρικά όστρακα και στο κάτω μέρος στρώση με όστρακα της πρωτογεωμετρικής και της μεσοελλαδικής εποχής. Ωστόσο μέσα στο τρίτο

στρώμα με τα γεωμετρικά και πρωτογεωμετρικά κατάλοιπα βρέθηκαν και μυκηναϊκά ευρήματα.

Από τα παραπάνω συμπεραίνουμε ότι είναι δυνατό να υποστηριχθεί στρωματογραφικά η σύνδεση της μυκηναϊκής με τη πρωτογεωμετρική εποχή, καθώς εντοπίστηκε αδιατάρακτο στρώμα με ευρήματα της μυκηναϊκής ΙΙΙΓ και της πρωτογεωμετρικής εποχής. Παράλληλα τεκμηριώνεται η συνέχεια χρήσης του χώρου από τη πρωτογεωμετρική στη γεωμετρική εποχή βάσει της στρωματογραφίας, καθώς σε πολλά σημεία τα πρωτογεωμετρικά όστρακα δίνουν τη θέση τους σε γεωμετρικά.

Τη περίοδο 2005-2010 οι ανασκαφές συνεχίστηκαν από επιστημονική ομάδα με επικεφαλής τον Α. Δεληβοριά υπό την επιμέλεια του Σ. Βλίζου (Vlizon, S. 2015A). Οι εργασίες περιλάμβαναν την περισυλλογή, καταγραφή, τεκμηρίωση και αποτύπωση των διάσπαρτων αρχιτεκτονικών μελών του αρχαίου ναού, την εν μέρει αποκατάσταση του θρόνου και του Βωμού του ιερού, τη περαιτέρω διερεύνηση του εξωτερικού και εσωτερικού περιβάλλοντος του ιερού. Ανευρέθηκαν επίσης λειτουργικά αντικείμενα και αναθηματικές προσφορές που καλύπτουν χρονολογικά όλη τη περίοδο χρήσης του χώρου από την αρχαιότητα έως τη νεότερη εποχή. Η ερευνητική ομάδα μερίμνησε για τη επέκταση των ορίων της προστατευόμενης αρχαιολογικής περιοχής και εκπόνησε τις πρώτες μελέτες για τη διαχείριση και ανάδειξη του χώρου (Vlizon, S. 2015B).

Όπως φαίνεται από τα μυκηναϊκά ευρήματα που βρέθηκαν στον χώρο από τον Τσουντα και τους Buschor και Massow, το ιερό ιδρύθηκε στα μυκηναϊκά χρόνια πάνω σε παλαιότερο συνοικισμό της πρωτοελλαδικής και μεσοελλαδικής εποχής. Τα πολυάριθμα και εξαιρετικά σημαντικά μυκηναϊκά αναθήματα, ανθρωπόμορφα και ζωόμορφα, που βρέθηκαν στο Αμυκλαίο υποδεικνύουν την ύπαρξη ενός μυκηναϊκού ιερού στον λόφο όπου πιθανότατα λατρεύονταν ο θεός Υάκινθος (Δημακοπούλου 1982, 32). Ωστόσο κατά τα γεωμετρικά χρόνια ο χώρος συνεχίζει να είναι ιερός αλλά παρουσιάζονται νέα αρχαιολογικά δεδομένα που συνδέονται με την άσκηση λατρείας προς τον Απόλλωνα (Desborough 1972, 240-241). Σε προηγούμενο κεφάλαιο έγινε αναφορά σε φιλολογική μαρτυρία του Πινδάρου ότι τα πρώτα δωρικά φύλα εγκαταστάθηκαν στις Αμύκλες στα προϊστορικά χρόνια και ότι ο βασιλικός οίκος των Αιγιδών στις Αμύκλες ήταν δωρικής καταγωγής. Η μαρτυρία αυτή φαίνεται ότι επιβεβαιώνεται αρχαιολογικά από τον εντοπισμό δωρικής κεραμικής σε προϊστορικά στρώματα του ιερού.

Μολαταύτα, η οποιαδήποτε αναφορά του ονόματος του Απόλλωνα στις πινακίδες της γραμμικής Β δεν έχει επιβεβαιωθεί ως τώρα, οπότε παραμένει ανοιχτό το ζήτημα της απονομής λατρείας προς τον Απόλλωνα κατά τα

προϊστορικά χρόνια. Το μόνο βέβαιο είναι ότι το όνομα του, Απέλλων, στη παλαιότερη προ-ομηρική μορφή του, υπομνηματίζει τον θεσμό των Απελλών στη Λακωνία, όπου τελούνταν οι ενώσεις γενεών και φυλών, καθώς και τελετές ενηλικιώσεως νέων μελών της κοινότητας (Burkert, 1993: 309-310). Τέλος, η προϊστορική υπόσταση της θεότητας του Απόλλωνα υποστηρίχθηκε από κάποιες συνδέσεις που έχουν γίνει με τη μινωική, την ανατολική παράδοση αλλά και τον λαό των υπερβορείων (Burkert, 1993: 310-312).

Πρωτοελλαδική και μεσοελλαδική εποχή

Από τα ευρήματα των ανασκαφών προκύπτει ότι κατά τη διάρκεια της πρωτοελλαδικής και μεσοελλαδικής εποχής υπήρχε στη ΝΑ πλευρά του λόφου της αγίας Κυριακής οικισμός που αποτελούσε την πρώτη κατοίκηση του χώρου (Fiechter 1918, 127 και Τσουντας 1892, 12-14). Άρα ήταν οι Λέλεγες, οι πρώτοι σύμφωνα με τη παράδοση αυτόχθονες κάτοικοι του οικισμού, που σύμφωνα με την παράδοση ιδρύθηκε από τον βασιλιά Αμύκλα τα μακρινά εκείνα χρόνια; Απάντηση σε αυτό το ερώτημα είναι δύσκολο να δοθεί. Ωστόσο, ο πρώιμος αυτός οικισμός πιστοποιείται από την άφθονη κεραμική της πρωτοελλαδικής και της μεσοελλαδικής εποχής που βρέθηκε στη προϊστορική επίχωση που έσκαψε ο Buschor. Εκεί βρέθηκαν βερνικωτά αγγεία κατασκευασμένα στο χέρι της λεγόμενης τεχνικής Urfinis. Από την κεραμική Urfinis εικάζεται ότι η πρώτη εγκατάσταση στον λόφο τοποθετείται στην αρχή της τρίτης χιλιετίας (Buschor 1927, 9). Η κεραμική Urfinis ήταν διαδεδομένη στη κεντρική Ελλάδα και την Πελοπόννησο από την ΠΕ Ι και είναι γνωστή από το μαύρο ή ερυθρωπό επίχρυσμα που φέρει και τα σκληρά τοιχώματα των αγγείων που δίνουν την εντύπωση πορσελάνης (Lacy 1998, 162). Το γεγονός ότι επιβιώνει κατά την ΠΕΙΙΙ περίοδο στην Λακωνία σημαίνει ότι οι αναταραχές της περιόδου που συνέβησαν στη Λέρνα και αλλού κατά την ΠΕΙΙ και ερμηνεύονται ως εισβολές ενός νέου πληθυσμιακού στοιχείου στον ελλαδικό χώρο δεν επηρέασαν το ντόπιο στοιχείο στις Αμύκλες (Caskey 1960, 285-303. Codogan 1986).

Τα ευρήματα της μεσοελλαδικής περιόδου βρέθηκαν σε διάσπαρτες στο χώρο του ιερού επιχώσεις. Την ίδια εποχή στην Ηπειρωτική Ελλάδα έχουμε πολιτιστική τομή που ίσως οφείλεται στην άφιξη νέων φυλών, των Μινύων, που έφεραν μαζί τους έναν νέο τύπο κεραμικής, τη μινυακή που ήταν κατασκευασμένη στον τροχό και περιλάμβανε σχήματα που μοιάζουν να

κατάγονται από μεταλλικά πρότυπα. Γενικά πιστεύεται ότι τα Μινυακά φύλα ήταν στην πραγματικότητα Ίωνες εισβολείς, οι οποίοι σχημάτισαν ένα από τα αρχικά κύματα Ελληνόφωνων λαών, που εισέδυσαν στη κεντρική Ελλάδα και την Πελοπόννησο. Έτσι, λοιπόν στον λόφο της αγίας Κυριακής βρέθηκε τόσο μινυακή τεφρή κεραμική, **(εικ.8)** όσο και γκρίζα μινυακή κεραμική που φέρει στιλπνή διακόσμηση αντίστοιχη της τεφρής μινυακής (Buschor 1927, 5-6) Η τεφρή μινυακή έχει συνήθως τεφροκύανο χρώμα, το οποίο πολλές φορές ποικίλει από καστανοκίτρινο μέχρι σχεδόν μελανό.

Παράλληλα άλλο ένα στοιχείο που πιστοποιεί την ύπαρξη οικισμού κατά την εποχή εκείνη είναι το λείψανο τοίχους που βρέθηκε κάτω από την ασίδα της μεταγενέστερης εκκλησίας (Buschor 1927, 4, 24. και Fiechter 1918, 126). Πρόκειται για μακρόστενο κακοδιατηρημένο τμήμα τοίχους που βρέθηκε κάτω από τη δεξιά γωνία της εκκλησίας μαζί με άλλα προϊστορικά κατάλοιπα. **(εικ.6)** Επιπλέον στα αρχιτεκτονικά κατάλοιπα συγκαταλέγονται τρεις τάφοι που χρονολογούνται στην μεσοελλαδική εποχή (Τσουντας 1892, 12, 14 και Fiechter 1918, 127). Οι δύο εξ' αυτών βρέθηκαν δυτικά του ρωμαϊκού κυκλικού βωμού και ο τρίτος 10 μ. ανατολικά της εκκλησίας. Ο τελευταίος ήταν αβαθής απλός λάκκος και στο δυτικό του άκρο βρέθηκαν αγγεία ακόσμητα της μεσοελλαδικής περιόδου ένα εκ των οποίων είχε το σχήμα του δώτου σκύφου. Στην ίδια εποχή χρονολογείται ένα χάλκινο μαχαίριδιο (Calligas, 1992, 38) , καθώς και ευρήματα μιας επίχωσης ανατολικά του πρώιμου γεωμετρικού περιβόλου (Vlivos, 2015a:103)

Μυκηναϊκή εποχή

Ισχυρές είναι οι ενδείξεις για τη χρήση του χώρου στα μυκηναϊκά χρόνια. Τα περισσότερα αντικείμενα της εποχής αυτής βρέθηκαν στην κορυφή του λόφου και συγκεκριμένα νοτιοανατολικά και νοτιοδυτικά του κυκλικού βωμού καθώς και μέσα σε αυτόν (Τσουντας 1892, 11-12) **(εικ.2,5)** Παλαιότερες έρευνες αδυνατούσαν να τεκμηριώσουν κατοίκηση του χώρου κατά τη μυκηναϊκή εποχή και περιορίζονταν στην επισήμανση ότι κάποια σποραδικά ευρήματα που έχουν βρεθεί δεν προέρχονται από καθαρό μυκηναϊκό στρώμα αλλά ήταν διάσπαρτα στον χώρο μαζί με ευρήματα του λακωνικού πρωτογεωμετρικού ρυθμού (Δημακοπούλου 1982, 37 και Buschor 1927, 33).

Εντούτοις σε νεότερες έρευνες εντοπίστηκαν τμήματα του μυκηναϊκού οικισμού ακριβώς κάτω από την εκκλησία της αγίας Κυριακής προς Δ. και ΒΔ, όπου ανασκάφηκε από τον αρχαιολόγο Β. Σταματάκο υπό την επίβλεψη του Θ. Γ. Σπυρόπουλου, τμήμα μυκηναϊκού κτηρίου με διάρκεια ζωής από την

ΥΕΙΙΑ1 έως την ΥΕΙΙΒ2, οπότε επήλθε η εγκατάλειψή του (Σπυρόπουλος 2013, 115).

Η ύπαρξή του οικισμού άλλωστε δεν μπορεί να αμφισβητηθεί δεδομένου ότι οι Αμύκλες περιλαμβάνονται στο νηών κατάλογο της Ιλιάδος. Συνεπώς οι Αμύκλες τότε ήταν ένα σπουδαίο κέντρο του Αχαιού άνακτα της περιοχής. Την παλαιά τοποθεσία της κώμης φαίνεται να κατέλαβε το ιερό των υστερομυκηναϊκών χρόνων που χρονολογείται από την ΥΕΙΙΒ2 περίοδο (Vermeule 1964, 288).

Η Δημακοπούλου αρχικά υποστήριξε ότι, το ιερό του Αμυκλαίου δεν ανήκε σε ανάκτορο ή σε κάποιο άλλο κτήριο μέσα σε κατοικημένη περιοχή και λειτουργούσε τελείως ανεξάρτητα από ένα ανάκτορο ή από ένα μυκηναϊκό οικισμό (Δημακοπούλου 1982, 83) . Έτσι το μυκηναϊκό ιερό στον λόφο της αγίας Κυριακής πιστεύονταν μέχρι πρότινος ότι ήταν ένα αγροτικό ιερό (Δημακοπούλου 1982, 82-83) . Ωστόσο σε νεότερη δημοσίευσή της αναγνώρισε ότι δεν υφίσταται κενό μεταξύ της Μυκηναϊκής και της πρωτογεωμετρικής εποχής και ότι το ιερό δεν ήταν απλό αγροτικό ιερό αλλά ανήκε στη κατηγορία των μεγάλων θρησκευτικών κέντρων σε ανακτορικές ή άλλες σημαντικές θέσεις (Δημακοπούλου 2009, 102-103). Ενδεχομένως το μυκηναϊκό ιερό ανήκε, ως κοινός τόπος λατρείας, σε κοινότητα πολλών οικισμών στη περιοχή αυτή της Σπαρτιατικής πεδιάδας και όχι αποκλειστικά σε ένα ισχυρό κέντρο (Δημακοπούλου 2009:103).

Κατά την ανασκαφή του Τσουντα ήρθαν στο φως τα περισσότερα ευρήματα της μυκηναϊκής εποχής με λατρευτικό χαρακτήρα που θεμελίωσαν την άποψη ότι πρόκειται για ιερά αφιερώματα. Ανάμεσα τους ξεχωρίζουν τα γνωστά μυκηναϊκά αναθηματικά πήλινα ειδώλια τύπου Ψ (Δημακοπούλου, 1982, 44-51) και τα πήλινα ειδώλια ζώων (Δημακοπούλου 1982, 57-68). Τα ειδώλια του τύπου Ψ από το Αμυκλαίο(εικ.9) ομοιάζουν μεταξύ τους και ως προς την τεχνική απηχούν τη ντόπια παράδοση. Το σχήμα των ειδωλίων αυτών είναι του Ψ τύπου με ψηλά ή κοντά πτερύγια και χαμηλή συνήθως μέση. Το κάτω μέρος του κορμού διαμορφώνεται σε κωνική και ελαφρά κοίλη βάση. Όσα ειδώλια διατήρησαν τη κεφαλή τους φέρουν φαρδύ πόλο με ελαφρά κοίλη την άνω επιφάνεια. Όλα ανεξαιρέτως τα γυναικεία ειδώλια του Αμυκλαίου ανήκουν στον τύπο Ψ2 του Furumark (Furumark 1972, 86-89) ή του προχωρημένου Ψ της French (French 1971, 133 κέ..). Τα ειδώλια αυτά ήταν συνδεδεμένα κατά κάποιον τρόπο με τη λατρεία, προφανώς ως αναθήματα ή ως τρόπο απεικόνισης της ίδιας της θεότητας (French 1971, 107-108 και Dietrich 1974, 149-150)

Στο σημείο αυτό τίθεται το ερώτημα πως είναι δυνατόν ο Υάκινθος να συνδέεται με τα πολυάριθμα αυτά γυναικεία ειδώλια. Στη μυκηναϊκή θρησκεία

εικάζεται ότι οι κύριες θεότητες της γονιμότητας κι της φύσεως ήταν δύο, μία θηλυκή και μια αρσενική (Dietrich 1974, 18). Ο Buschor επιχείρησε να ερμηνεύσει τα γυναικεία ειδώλια ως θείες τροφούς του Υάκινθου είτε ως θεότητες της φύσεως που συνδέονται στενά με τον Υάκινθο (Buschor 1927, 11) Ο τύπος αυτός των ειδωλίων εμφανίζεται στη κεραμική της προχωρημένης ΥΕ ΙΙΒ περιόδου αλλά χαρακτηρίζει και την ΥΕΙΙΓ περίοδο (French 1971, 133) Επομένως τα ειδώλια του τύπου αυτού χρονολογούνται από το τέλος σχεδόν του 13ου αι. μέχρι τα μέσα του 11ου περίπου (Δημακοπούλου 1982, 51-52, 90)

Πέρα από τα μικρού μεγέθους ειδώλια, σημειώθηκε η εύρεση μεγάλων πήλινων αγαλμάτων, μινωικής καταγωγής, πιθανόν της ΥΕΙΙ εποχής που δεν διατηρούνται ακέραια. Χαρακτηριστικό τους είναι ότι αποδίδουν έναν πόλο με φίδι και φαίνεται να συνδέονται με κάποια θεότητα (Δημακοπούλου, 2009:96-97) **(εικ. 28)**

Στα ανθρωπόμορφα ειδώλια συμπεριλαμβάνονται δυο μυκηναϊκά ειδώλια ιππέων της ΥΕΙΙΒ περιόδου λατρευτικού χαρακτήρα (Δημακοπούλου, 2009:98)

Επιπλέον σημαντικά ευρήματα της μυκηναϊκής εποχής είναι τα ζωόμορφα τροχήλατα ειδώλια με κοίλο βαρελόσχημο σώμα που παριστάνουν διάφορα βοοειδή ή μάλλον ταύρους, όπως φαίνεται από τα κέρατα του κεφαλιού.**(εικ.10)** Τα ειδώλια αυτού του τύπου συνδέονται συνήθως με ένα ιερό και σκοπός τους είναι αναθηματικός.

Η διακόσμηση των ειδωλίων αυτών είναι αρκετά πλούσια και σε μερικές περιπτώσεις αρκετά περίτεχνη και εντυπωσιακή. Πέντε σπαράγματα ταύρου έχουν διακόσμηση πυκνού ρυθμού κατά τον οποίο ολόκληρες οι επιφάνειες των σωμάτων διακοσμούνται με ρόδακες και δικτυωτά τρίγωνα, κυμματιστές και θλαστές ταινίες, συνεχόμενα τρίγωνα και ομόκεντρα ημικύκλια.

Γενικά πιστεύεται ότι τα τροχήλατα αναθηματικά ειδώλια ζώων, όπως τα άλογα, ταύροι και άλλα βοοειδή, εμφανίζονται στον χώρο της μυκηναϊκής Ελλάδας πριν από το τέλος της ΥΕΙΙΒ περιόδου και χρησιμοποιούνται ευρύτατα κατά την ΥΕΙΙΓ περίοδο. Τα αντικείμενα αυτά ήταν αφιερώματα σε τόπους λατρείας είτε ως απλά ομοιώματα ζώων είτε ως ρυτά, οπότε χρησίμευαν ως τελετουργικά σκεύη για τις διάφορες σπονδές, που συνόδευαν συνήθως την θυσία. Έχει διατυπωθεί η άποψη ότι τα μεγάλα τροχήλατα ειδώλια των ταύρων που βρέθηκαν στα μυκηναϊκά ιερά, ίσως να μην ήταν απλά αναθήματα, αλλά ακόμη και αυτά τα ίδια αντικείμενα λατρείας (Burkert, 1993). Η γενική εντύπωση είναι ότι τα ειδώλια του τύπου αυτού είναι σύγχρονα με τα γυναικεία ειδώλια του Αμυκλαίου και επιβιώνουν ακόμη και στα μέσα του 11ου αιώνα, στην προχωρημένη δηλαδή πρωτογεωμετρική εποχή.

Από τα δημοσιευμένα όστρακα το γνωστότερο είναι το όστρακο με διακόσμηση εικονιστικού ρυθμού, του οποίου η παράσταση δεν είναι σαφής (Δημακοπούλου 1982, 69). Ο Massow διατύπωσε τη γνώμη ότι πρόκειται για σκηνή μάχης (Buschor 1927, 46). Βρέθηκε στο πρωτογεωμετρικό στρώμα και ίσως είναι σύγχρονο με τα υστερομυκηναϊκά ειδώλια της ΥΕΙΙΙΓ περιόδου. Υπάρχουν ακόμη όστρακα πυκνού ρυθμού της ΥΕΙΙΙΓ, εισηγμένων πιθανότατα από την Αργολίδα (Δημακοπούλου, 2009:101)

Το μυκηναϊκό ιερό στο Αμύκλαιο παρέχει ισχυρές ενδείξεις για την τοπική επιβίωση της μυκηναϊκής θρησκείας και στα υπομυκηναϊκά χρόνια και σίγουρα άσκησε επίδραση στη λατρεία των ιστορικών χρόνων (Δημακοπούλου 1982, 92-93) Αυτό φαίνεται από την κατοπινή λατρεία του Υακίνθου και από την καθαρά μυκηναϊκού χαρακτήρα εορτή των Υακινθίων που σύμφωνα με την παράδοση τελούνταν στο ιερό του Αμυκλαίου Απόλλωνος κατά τα αρχαϊκά και ιστορικά χρόνια.

Υπομυκηναϊκή εποχή

Η περίοδος από το 1250 μέχρι το 1050 π.Χ. υπήρξε εποχή μεγάλων ανακατατάξεων και ταραχών που είχαν ως μοιραία κατάληξη την καταστροφή ενός κόσμου, του Μυκηναϊκού και την δημιουργία των συνθηκών εκείνων που θα συμβάλουν στη δημιουργία του πολιτισμού των κλασσικών χρόνων.

Στο πλαίσιο αυτών των κοσμογονικών αλλαγών θα ήταν χρήσιμο να εξεταστεί η περίπτωση του Αμυκλαίου της Σπάρτης, καθώς εκεί αρχικά διαπιστώθηκε ένα απότομο χρονικό κενό του ενός αιώνα από το 1050-950 (Cartledge 1979, 81,92. Επίσης Snodgrass 1971, 134-135 και Desborough 1972, 241-242). Εντούτοις, όπως αναφέρθηκε ανωτέρω, υπάρχουν κάποια υλικά κατάλοιπα που συνδυάζουν στοιχεία της υστερομυκηναϊκής και της πρωτογεωμετρικής εποχής. Συγκεκριμένα κάποια πήλινα ειδώλια και τροχήλατοι ταύροι που βρέθηκαν στο ιερό και χρονολογούνται το πρώτο μισό του 11ου αι. φέρουν ίχνη γεωμετρικής διακόσμησης (Coulson, 1985, 64) και φαίνεται να είναι επιβιώσεις του προηγούμενου πολιτισμού σε παρηκμασμένη μορφή. **(εικ.10)** Παράλληλα αρκετά σχήματα αγγείων της ύστερης μυκηναϊκής περιόδου, όπως οι διαγραμμισμένες κύλικες και τα βαθιά κύπελλα του τύπου Π. απαντώνται και στη πρωτογεωμετρική περίοδο στη Λακωνία (Coulson 1985, 64-65) Ως εκ τούτου, δεν υπάρχουν αξιόπιστες αποδείξεις που να τεκμαίρουν πολιτιστική τομή και την διακοπή της ανθρώπινης δραστηριότητας στο χώρο το 1050 . (Demakoroulou, K. 2015:111)

Τα μη μυκηναϊκά κατάλοιπα που βρέθηκαν στην ευρύτερη περιοχή, όπως η πρωτογεωμετρική κεραμική, τα χάλκινα δαχτυλίδια με σπειροειδείς απολήξεις, οι δοξαρωτές πόρπες και τα χειροποίητα στιλβωτά αγγεία (βαρβαρική κεραμική) είναι στοιχεία ενός νέου πολιτισμού που φορέας του πρέπει να είναι μία νέα πληθυσμιακή μονάδα που θα εγκαταστάθηκε στην περιοχή σε μια μη προσδιοριζόμενη με ασφάλεια χρονική περίοδο (Cartledge 1979, 92 και Δημακοπούλου 1982, 93-94) . Η νέα αυτή φυλή δεν θα μπορούσε παρά να συνδεθεί με του Δωριείς που σύμφωνα με κάποιες αρχαίες μαρτυρίες το 1100 περίπου κατέλαβαν την κοίλη Λακεδαιμόνα με επικεφαλής τους Ευρυσθένη και Προκλή. Τα στρωματογραφικά, όπως είδαμε, στοιχεία στο Αμυκλαίο υποστηρίζουν τη παράλληλη συμβίωση του Αχαιών και των Δωριέων και τη σύζευξη της ΥΕΙΙΓ περιόδου με τη πρωτογεωμετρική (Calligas, 1992, 42) σε πείσμα κάποιων άστοχων ερμηνειών ότι τα ευρήματα της επόμενης πολιτιστικής φάσης στο Αμυκλαίο χρονολογούνται από το 950 π.Χ και έπειτα, εποχή που εικάζονταν έως πρότινος ότι εγκαταστάθηκαν οι Δωριείς στη Σπάρτη (Cartledge 1979, 93. Επίσης Coulson 1985, 63) .

Η ύπαρξη αυτού του χρονικού κενού αμφισβητείται έντονα ιδιαίτερα από την κραυγαλέα περίπτωση της εύρεσης βαρβαρικής κεραμικής στο Μενελάειο που πιστοποιεί την εγκατάσταση της νέας πληθυσμιακής ομάδας στη Λακωνία ήδη από την ΥΕΙΙΒ2 περίοδο, δηλαδή πολύ νωρίτερα από τα μέσα του 10ου αι. π.Χ. Άλλωστε στο σημείο αυτό πρέπει να επισημανθεί ότι μεταναστεύσεις νέων φύλων και εγκατάσταση τους σε μια περιοχή δεν σημαίνει αναγκαστικά και χρήση διαφορετικών τεχνέργων. Δεν είναι λίγες οι περιπτώσεις που ο προϋπάρχων πολιτισμός είναι ποιοτικά ανώτερος και ασκεί αφομοιωτική επίδραση στους νεοεισερχόμενους πληθυσμούς.

Η θέση άλλωστε περί της ερήμωσης της Λακωνίας κατά τα λεγόμενα “σκοτεινά χρόνια” (Snodgrass 1971, 29-30) αναιρείται από νεότερα ανασκαφικά πορίσματα από το Αμυκλαίο και την Επίδαυρο Λιμηρά. Παράλληλα, ο Cartledge επισημαίνει ότι η μείωση των θέσεων τη περίοδο αυτή δεν ήταν τόσο μεγάλη καθώς εντοπίστηκαν υλικά κατάλοιπα της περιόδου στο Γεράκι, τον Α. Στέφανο, στην Απιδία, στο Καραούσι και στο Ανθοχώριο (Cartledge 1979, 68).

Επιπρόσθετα η άποψη περί πλήρους εγκατάλειψης της περιοχής αναιρείται από τα δεδομένα που έχουμε από το ιερό του Αμυκλαίου. Στο μυκηναϊκό αυτό ιερό παρατηρείται συνέχεια χρήσης του χώρου καθώς η λατρεία του Υακίνθου δεν λησμονήθηκε στα μεταγενέστερα χρόνια και αυτό υποδηλώνει τη διαρκή χρήση του χώρου ως τόπου λατρείας. Η γραπτή παράδοση διασώζει την μαρτυρία ότι οι Δωριείς χρειάστηκαν μακροχρόνιους αγώνες για να κάμψουν την αντίσταση των ντόπιων κατοίκων, άρα η περιοχή δεν είχε ερημωθεί εντελώς. Τα υλικά κατάλοιπα του ιερού δεν διατηρήθηκαν γιατί μάλλον θα

ήταν κατασκευασμένα από ευτελή υλικά λόγω της ένδειας και της οικονομικής δυσπραγίας που σημειώθηκε την περίοδο εκείνη (μέσα 11ου – μέσα 10ου) (Δημακοπούλου 1982, 94-95). Άλλωστε, τα ευρήματα που χρονολογούνται τον 10ο αι. και τον 9ο και περιλαμβάνουν αιχμές δοράτων, περόνες και σιδερένιο ξίφος του τύπου II, καταδεικνύουν ότι η λατρεία πρέπει να συνεχίστηκε στο χώρο έστω σε υποτυπώδη μορφή (Δημακοπούλου, 2009: 103). Επομένως υπάρχουν πολλά επιχειρήματα που υποστηρίζουν την άποψη ότι τόσο η πόλη των Αμυκλών όσο και το ιερό στον λόφο της Αγίας Κυριακής παρόλο που γνώρισαν μια περίοδο παρακμής δεν ερημώθηκαν πλήρως.

Άλλο ένα θέμα προς μελέτη από του ερευνητές είναι ο χρόνος της εισαγωγής της λατρείας του Υακίνθου. Συγκεκριμένα ο Dietrich πιστεύει ότι ο Υάκινθος ήταν δωρική θεότητα και ότι οι Δωριείς ζούσαν στην περιοχή πολύ νωρίτερα από την έναρξη των σκοτεινών αιώνων (Dietrich 1975, 141-142). Την ίδια άποψη ενστερνίζεται ο Θ. Γ. Σπυρόπουλος που υποστήριξε όχι μόνο τη δωρικότητα του Υακίνθου αλλά και το προγενέστερο της λατρείας του Απόλλωνα που ενδεχομένως ήταν αχαιϊκή θεότητα (Σπυρόπουλος, 2013: 117). Μολαταύτα δεν υπάρχει καμία βέβαιη μαρτυρία γι αυτόν στη γραμμική Β, οπότε για τη προϊστορία της λατρείας του Απόλλωνα μόνο εικασίες μπορούν να γίνουν (Burkert, 1993: 308-309).

Γεωμετρική εποχή

Ειδικότερα τα ευρήματα της πρωτογεωμετρικής και γεωμετρικής περιόδου δείχνουν μια μεγάλη αλλαγή στο ιερό που εντοπίζεται όχι μόνο στη κεραμική παραγωγή αλλά και στις λατρευτικές συνήθειες (Δημακοπούλου 1982, 91). Διαπιστώνεται μάλλον η συγχώνευση της λατρείας του Υακίνθου και του Απόλλωνα στους οποίους πλέον προσφέρονταν κυρίως μεταλλικά αναθήματα και αγγεία αντί για πήλινα ειδώλια. **(εικ.11)**

Ο Buschor ανάμεσα στα ευρήματα της πρωτογεωμετρικής εποχής ξεχωρίζει κάποιες πόρπες και βελόνες που θα μπορούσαν να συσχετιστούν με την ετοιμασία του πέπλου του θεού από τις νεαρές παρθένες Σπαρτιάτισσες όμως, όπως ο ίδιος σημειώνει, αυτό δεν φαίνεται να ισχύει καθώς το ειδώλιο του θεού εκείνη την εποχή δεν είχε μεγάλο μέγεθος για να φοράει πέπλο (Buschor 1927, 13). Ο Desborough ήταν από τους πρώτους που ισχυρίστηκε ότι οι μεγάλες πόρπες του 11ου αι. π.Χ προορίζονταν για την στήριξη της πέπλου, ενδύματος που κατάγεται από τη βόρεια Ελλάδα (Desborough, 1972, 295) και στα κλασσικά χρόνια θεωρούνταν ότι εισάχθηκε στη νότια Ελλάδα από τους Δωριείς (Desborough 1964, 53-54).

Παράλληλα, ο Buschor πιστεύει ότι τα πόδια τριπόδων που βρέθηκαν στο ιερό μπορεί να αποτελούσαν βραβεία για του νικητές των αγώνων προς τιμή του Υακίνθου (Buschor 1927, 13). Κατά τον Buschor τα ευρήματά δεν είχαν καθημερινή πρακτική χρήση αλλά λειτουργούσαν ως αφιερώματα (Buschor 1927, 13).

Άλλα αφιερωματικά αντικείμενα που αξίζει να μνημονευθούν είναι όπλα, ξίφη, και αιχμές από δόρατα (Buschor 1927, 34-37) **,(εικ.12)** που κατά τον Snodgrass χρονολογούνται στη γεωμετρική εποχή γύρω στο 800 π.Χ. (Snodgrass, 1964 121, 131) . Από τα χάλκινα αντικείμενα της ανασκαφής του Τσουντα ενδιαφέρον έχει η χάλκινη λύρα, (Τσουντας 1892, 14) **(εικ.13)** που ενδεχομένως πρόκειται για ανάθημα προφανώς στον Απόλλωνα και όχι στον Υάκινθο.

Όσον αφορά στην κεραμική, επικρατούσε παλαιότερα η άποψη ότι ο πρωτογεωμετρικός ρυθμός στη Λακωνία αρχίζει το 950 με 900 π.Χ και ότι γύρω στο 825 με 800 παρατηρείται η μετάβαση στο γεωμετρικό στυλ.(Desborough, 1952, 294) Κατά τους Coldstream και Cartledge ο πρωτογεωμετρικός ρυθμός αρχίζει γύρω στο 900 και διαρκεί ως το 750 π.Χ. (Coldstream 1968, 330 Επίσης Cartledge 1979, 90) Νεότερες έρευνες είδαμε ότι θεωρούν τον πρωτογεωμετρικό ρυθμό αν όχι σύγχρονο με τη ΥΕΙΙΙΓ περίοδο, όμως να βρίσκεται σε στενή χρονική αλληλουχία με τη τελευταία περίοδο της Μυκηναϊκής εποχής. Αναμφισβήτητα όμως ο γεωμετρικός ρυθμός στη Λακωνία αρχίζει γύρω στις αρχές του 8ου αι. π.Χ.

Το σχηματολόγιο της πρωτογεωμετρικής κεραμικής(**εικ.14**) περιλαμβάνει ανοιχτά κυρίως αγγεία, όπως αβαθείς σκύφοι με κυρτό ή επίπεδο χείλος και προεξέχον σώμα (Desborough 1972, 240-243) Ιδιαίτερο χαρακτηριστικό είναι το σύστημα αυλακώσεων που χωρίζει τα μέρη του αγγείου με πλαστικό τρόπο. Η διακόσμηση γίνεται σε ζώνες μετωπών με δικτυωτά κυρίως μοτίβα τετράγωνων, τριγώνων και ομόκεντρων κύκλων. Η τεχνοτροπία της κεραμικής μοιάζει με αυτή της δυτικής Ελλάδας (Buschor 1927, 12) χωρίς ωστόσο να κατάγεται από αυτή (Cartledge 1979, 87) κάτι που υποδηλώνει ότι η δυτική Ελλάδα βρίσκονταν στο δίκτυο επιρροής των Δωριέων και ίσως το σημείο εφόρμησης τους προς την Πελοπόννησο. Χαρακτηριστικό είναι ότι επιβιώνει το σχήμα της κύλικας αλλά και αυτό του κάνθαρου με τελετουργική σημασία (Vlachou, V. 2015: 115). Αντίστοιχη λειτουργική σημασία φαίνεται να έχουν τα κλειστά σχήματα της περιόδου, όπως οι λήκυθοι, οι οινοχόες και οι υδρίες (Vlachou, V. 2015: 116). Η συνέχεια ανάμεσα στη πρωτογεωμετρική και την γεωμετρική εποχή τεκμηριώνεται από τη στρωματογραφία καθώς σε σημείο ανατολικά του περιβόλου βρέθηκε επιχώση με γεωμετρικό στρώμα πάνω ακριβώς από ένα πρωτογεωμετρικό.

Ο Buschor υποστήριξε ότι το σημείο όπου ο Τσούντας βρήκε τον κυκλικό ρωμαϊκό βωμό ίσως κατά τα πρωτογεωμετρικά χρόνια να υπήρχε ένας άλλος βωμός όπου τελούνταν η λατρεία προς τον Απόλλωνα. Βέβαια, κατάλοιπα γύρω από τον βωμό εκείνης της περιόδου καθώς και τμήματα του βωμού δεν έχουν βρεθεί (Buschor 1927, 14).

Οι προσφορές προς τον θεό συνεχίστηκαν κατά την Γεωμετρική εποχή και είναι συνήθως μεταλλικά αντικείμενα, όπως δαχτυλίδια, σπειροειδείς έλικες και διπλοί πέλεκεις.(**εικ.15**) Μεγάλος προβληματισμός αναπτύχθηκε στους κόλπους των ερευνητών ως προς τη χρονολόγηση των διπλών πελέκεων. Ο Buschor δεν απέκλεισε την γεωμετρική καταγωγή τους, καθώς υπάρχει ομοιότητα αυτών των πελέκεων με άλλους που απαντώνται σε ιερά της γεωμετρικής εποχής και αναφέρει ως παράδειγμα το ιερό της Ορθίας Αρτέμιδος (Calligas, 1992, 43)

Επίσης, εξαιρετικής τέχνης είναι ένα τμήμα πήλινης κεφαλής του πολεμιστή Απόλλωνα(**εικ.16**) που κατά τον Buschor χρονολογείται στην υστερογεωμετρική περίοδο (Buschor 1927, 15) Ο Τσούντας όμως πιστεύει με βάση τη στρωματογραφία ότι είναι Μυκηναϊκό (Τσούντας 1892, 13) άποψη όμως που τέθηκε σε αμφισβήτηση τόσο από την ύπαρξη άφθονης λακωνικής κεραμική που βρέθηκε στην απόθεση της κεφαλής όσο και από τη διακόσμηση και το σχήμα της που παραπέμπει στη γεωμετρική περίοδο.

Ένα από τα σημαντικότερα ευρήματα είναι το ειδώλιο γυμνού νέου που φορεί στεφάνι γύρω από τα μαλλιά.(**εικ.17**) Ο νέος στο αριστερό χέρι κρατούσε κιθάρα και στο δεξί το πλήκτρο. Το ασυνήθιστο γύρω από τα μαλλιά στεφάνι δείχνει κατά τη γνώμη του Τσούντα ότι δεν πρόκειται για κοινό θνητό αλλά για τον λατρευόμενο στο Αμυκλαίο θεό (Τσούντας 1892, 18)

Στη γεωμετρική εποχή και συγκεκριμένα στο τέλος του 8ου αι. παρατηρείται η πρώτη προσπάθεια οργάνωσης του χώρου με τη κατασκευή του πρώτου περιβόλου του ιερού (Vlachou 2015,113). Οι νεωτερισμοί στη κεραμική της περιόδου έχουν να κάνουν με επιρροές από το Άργος και τη Κόρινθο και την εισαγωγή του σχήματος της κυκλικής πυξίδας, του αρυβάλλου, την επινόηση του τοπικού σχήματος της Λάκαινας και τη χρήση αμφορέων (Vlachou,V. 2015: 118-119). Η ποσότητα των αναθημάτων είναι αυξημένη, καθώς ο χώρος αναδιοργανώνεται για να φιλοξενήσει μεγάλο αριθμό επισκεπτών στις ιεροτελεστίες και τους αθλητικούς αγώνες των Υακινθίων. Άλλωστε τόσο η λειτουργική χρήση των αγγείων πόσεως και βρώσεως στα θρησκευτικά μυστήρια όσο και οι εικονογραφικές παραστάσεις χορευτών και συμμετεχόντων σε αθλητικούς αγώνες παραπέμπουν στη τέλεση της εορτής των Υακινθίων (Vlachou V. 2015:120-121)

Αρχαϊκή εποχή

Η αρχαϊκή περίοδος, ιδιαίτερα προς το τέλος του 6ου αι., ήταν η εποχή της μεγάλης ακμής του ιερού, καθώς τότε φιλοτεχνήθηκαν τα σπουδαιότερα έργα της τέχνης από τον Βαθυκλή ο οποίος είχε καταγωγή από τη Μαγνησία της Μ. Ασίας.

Κατά την αρχαϊκή εποχή ο Απόλλωνας απέκτησε την πρωτοκαθεδρία στον χώρο του ιερού, ενώ ο Υάκινθος συνεχίζονταν να λατρεύεται αλλά τώρα πια ως χθόνια θεότητα, αφού εξέπεσε στην κατηγορία των ηρώων. Με τη ηρωολατρεία προς τον Υάκινθο σχετίζονται τα αφιερώματα πόσεως, όπως υδρίες και σκύφοι, που ενίοτε εναποτίθενται σε ηρώα από το τέλος του 8ου αι. π.Χ. (**εικ. 29**) (Petrpoulou,2015: 153)

Η λατρεία του Απόλλωνα λαμπρύνθηκε ιδιαίτερα από τους Σπαρτιάτες εκείνης της εποχής καθώς ο θεός όντας γενάρχης των Δωριέων αποτελούσε τον μεταξύ τους συνεκτικό δεσμό κάτι που εξυπηρετούσε τον ηγετικό ρόλο της Σπάρτης που σκόπευε δια της πελοποννησιακής συμμαχίας να ενώσει τους Δωριείς και να τους θέσει υπό την επιρροή της.

Παράλληλα πολιτικούς στόχους της Σπάρτης εξυπηρετούσε και το διακοσμητικό πρόγραμμα του Βαθυκλή ο οποίος ανέμειξε στο έργο του ιωνικά και αιολικά στοιχεία με δωρικά κάτι που ήταν σύμφωνο με την επιθυμία των αρχών της πόλης να δείξουν ότι η Σπάρτη εργάζεται για τη συναδέλφωση των Ελλήνων και ότι η ενότητά τους μπορεί να εκφράζεται και μέσα από τον συγκερασμό των πολιτιστικών στοιχείων των ελληνικών φύλων (Αντωνάκος 1982, 90-93).

Εικάζεται ότι ο αρχαίος οικισμός των Αμυκλών της εποχής αυτής κείτονταν σε γεωγραφικό χώρο που εκτείνονταν από τα δυτικά του λόφου του ιερού ως τον σημερινό οικισμό (Vlivos,2009:11).

Το ιερό του Απόλλωνα Αμυκλαίου, όπως επισημάνθηκε σε νεότερες έρευνες, πέρα από τον θρόνο του θεού, τον τάφο του Υάκινθου, τον βωμό και τον περίβολο φαίνεται ότι αποτελούνταν και από άλλες κατασκευές, όπως ένα πιθανό πρόπυλο και μια στοά (Delivorrias 2009:134)

Ο θρόνος του αμυκλαίου Απόλλωνα

Ο θρόνος ήταν ένα οικοδόμημα από μάρμαρο και ξύλο, που περιέβαλε το λατρευτικό άγαλμα του θεού και πρέπει να βρίσκονταν παράλληλα προς τον

άξονα του βωμού (Delivorrias 2009:134). **(εικ.18)** Αρχικά η ανασκαφή του Τσουντα απέδειξε ότι στον λόφο της Αγίας Κυριακής στο σημείο μεταγενέστερης ομώνυμης εκκλησίας βρίσκονταν το περίφημο ιερό του Αμυκλαίου Απόλλωνα, που τόσο γλαφυρά περιγράφει ο Πausanias στο έργο του (.Γ, 18.8-16 και 19.1-6) Η ανακάλυψη στη κορυφή του λόφου δεκαπέντε τεμαχίων από ενεπίγραφα κεραμίδια, όπου αναφέρεται το όνομα του Απόλλωνα δεν άφηνε κανένα περιθώριο αμφισβήτησης αυτής της ταύτισης (Τσουντας 1892, 3) **(εικ.19)**

Ο Τσουντας πρώτος υποστήριξε ότι ο κυκλικός βωμός που βρέθηκε κατά την ανασκαφή του το 1892 ήταν το βάθρο του κολοσσιαίου αγάλματος του θεού (Τσουντας 1892, 1,15) **(εικ.5)** και ότι ένας θρόνος(**εικ.18**) σύμφωνα με τη μαρτυρία του Πausanias θα έπρεπε να περικλείει το άγαλμα στις τρεις πλευρές του. Αργότερα όμως μετά το πέρας μεταγενέστερων ανασκαφών του Fiechter και του Σκιά κάτω από την εκκλησία της Αγίας Κυριακής βρέθηκε μέρος πώρινου στερεοβάτη και κρηπιδώματος του ναού(**εικ.7**) που αποδείκνυε ότι στο σημείο εκείνο βρίσκονταν ο θρόνος του Αμυκλαίου Απόλλωνα (Fiechter 1918, 114 κέ), ή κάποια στοά που περιέβαλε τον θρόνο (Delivorrias 2009, 134) Από το κρηπίδωμα σώθηκε η πρώτη βαθμίδα από υποκύανο Λακωνικό μάρμαρο μήκους και πλάτους 0.25 εκ. περίπου. Οι υπόλοιπες βαθμίδες δεν βρέθηκαν (Βερσάκης 1912, 185).

Από τα αρχιτεκτονικά μέλη του θρόνου που ήταν εντοιχισμένα στην εκκλησία αναγνωρίστηκαν σπόνδυλοι κιόνων, επίκρανα, γείσα και υδρορρόες. Όλα αυτά τα κατάλοιπα διαπιστώθηκε ότι προέρχονται από το ίδιο κτήριο (Βερσάκης 1912, 186) **(εικ.19)**

Αργότερα, οι Fiechter και Σκιά ανακάλυψαν και άλλα αρχιτεκτονικά μέλη τα οποία ήταν εντοιχισμένα στην εκκλησία που τελικά κατεδαφίστηκε για την συνέχιση των ερευνών (Σκιάς 1907, 52, 104-107). Κάποιοι δόμοι του θρόνου και δύο μικτά κιονόκρανα που συνδυάζουν ιωνικά και δωρικά στοιχεία ήταν τα σημαντικότερα αυτών (Βερσάκης 1912, 187-188) **(εικ.20)** Κατά τον Fiechter τα κιονόκρανα βρίσκονταν πάνω σε ραδινούς δωρικούς κίονες που υπήρχαν στη πρόσοψη του θρόνου, δεξιά και αριστερά του κολοσσιαίου αγάλματος του θεού (Fiechter 1918, **εικ. 19**) Σε αυτά ο Βαθυκλής συνδύασε ιωνικά με δωρικά στοιχεία, δηλαδή το δωρικό κιονόκρανο με τις 3 σειρές δακτυλίων και τις ιωνικές έλικες. Εντυπωσιακά είναι τα ανθήμια του κιονόκρανου που συμπληρώνουν τα κενά μεταξύ των ελίκων και του δωρικού τμήματος.**(εικ.21)**

Αντίστοιχο συνδυασμό ιωνικών και δωρικών στοιχείων έχουμε και στα γείσα,**(εικ.22)** τα οποία είναι έργα του ίδιου καλλιτέχνη που έκανε τα κιονόκρανα, καθώς βρέθηκαν στον ίδιο χώρο και είναι κατασκευασμένα από

το ίδιο υλικό (Βερσάκης 1912, 188). Η πρόσθια επιφάνεια τους διακοσμείται με ταινία, όπως ακριβώς τα ιωνικά επιστύλια, και απολήγουν σε απόφυση η οποία φέρει ιωνικά κυμάτια και κάτω από αυτά σειρά αστραγάλων (Buschor 1927, 20) Το κάτω ωστόσο μέρος του γείσου είναι δωρικού ρυθμού καθώς φέρει προμόχθους χωρίς σταγόνες. Τα γείσα, ωστόσο, δεν ήταν τα ίδια σε όλες τις πλευρές του θρόνου γιατί βρέθηκαν κομμάτια από αυτά, που δεν μοιάζουν με τα προηγούμενα, αφού η εσωτερική τους πλευρά φέρει δύο μόνο ταινίες και δεν υπάρχουν ιωνικά κυμάτια στο επάνω μέρος της εμπρόσθιας πλευράς. Ενδεχομένως, τα γείσα με φτωχότερη διακόσμηση τοποθετήθηκαν στη πίσω πλευρά του θρόνου.

Η Υδρορρόη(**εικ.23**) φέρει επίσης ιωνικά στοιχεία (Βερσάκης 1912, 189-190) Στην εμπρόσθια πλευρά της φέρει ανάγλυφη παράσταση από ανθέμια και ανθοί λωτού, εναλλάξ τοποθετημένα. Τα ανθέμια αυτά ίσως αποδίδουν το λουλούδι που θα μπορούσε να είναι ο Υάκινθος. Μερικά μόνο από τα κομμάτια υδρορρόης φέρουν άνθη λωτού και μάλλον αυτά ήταν που τοποθετήθηκαν στη πρόσοψη του κτηρίου. Στη κάτω επιφάνεια της υδρορρόης προσαρμόζονταν τα κεραμίδια, ενώ η πάνω επιφάνεια είναι λαξευμένη και φαίνεται ότι εδράζονταν άλλο τεμάχιο που είχε σχήμα σίμης. Με βάση τα δεδομένα που προέκυψαν κατά τις ανασκαφές και την περιγραφή του Πausanias έγινε μια απόπειρα αποκατάστασης του οικοδομήματος από τον Buschor (Buschor 1927, 18-21)

Από την αποκατάσταση του κτηρίου που ο ίδιος προτείνει πρόκειται για στωικό οικοδόμημα ύψους πάνω από 4 μ..(**εικ.24**). Το κτήριο περιέβαλλε από τις τρεις πλευρές το άγαλμα, του οποίου το πρόσωπο ήταν στραμμένο προς τα δυτικά, όπου βρισκόταν ο λίθινος στρογγυλός βωμός του θεού. Οι πρώτοι ανασκαφείς θεωρούσαν ότι ο θρόνος ενδεχομένως σχημάτιζε εσωτερικώς στοές και δωμάτια, όπου οι πιστοί εναπόθεταν πολύτιμα αναθήματα. Νεότερες έρευνες πιθανολογούν την ύπαρξη εσωτερικής αυλής στο οικοδόμημα του θρόνου, ωστόσο επισημαίνουν ότι ενδεχόμενες στοές και άλλα οικοδομήματα, εάν υπήρχαν, θα ήταν ανεξάρτητες μονάδες και δεν αποτελούσαν μέρος του συγκροτήματος (Bilis, T. and Magnisali, M. 2015:132) Ο θριγκός στηρίζονταν σε κίονες και κόρες, όπως ακριβώς συνέβαινε στη νότια πρόσταση του Ερεχθείου. Ο Πausanias ονομάζει τις κόρες αυτές ως Χάριτες και Ώρες (Γ 18.10) Ο Buschor στην αναπαράσταση του θρόνου τοποθετεί τέσσερις από τις κόρες μπροστά και δύο πίσω.

Ο θρόνος, σύμφωνα με τον Πausanias, ήταν διακοσμημένος με ανάγλυφες πλάκες που απεικόνιζαν μυθολογικές παραστάσεις (Παπαχατζής 1963, 309-310). Δυστυχώς, καμία από αυτές τις πλάκες δεν σώθηκε. Ο Buschor πιστεύει ότι οι ανάγλυφες εικόνες των εφίππων Διόσκουρων που μνημονεύονται από τον Πausanias θα μπορούσαν να είναι τοποθετημένες στο

άνω μέρος των στηριγμάτων των βραχυώνων (αν είχε ο θρόνος ανώτερο τμήμα) ή στο μέσα μέρος του ανοίγματος αντιμέτωποι αντικριστά εκατέρωθεν του αγάλματος του θεού (Von Massow 1927, 84-85). Ο χορός των Μαγνητών που αναφέρει ο Πausanias (Γ 18.14) , δηλαδή των τεχνιτών που είχαν ακολουθήσει τον Βαθυκλή από τη Μ Ασία, αφού βρίσκονταν ``ανωτάτως επι του θρόνου`` ίσως αποτελούσε την επίστεψη του ερεισίνωτου (Παπαχατζής 1963, 308)

Δεν ήταν δυνατόν να εξακριβωθεί η ύπαρξη προπύλου στο ναό, όμως το σίγουρο είναι ότι πρέπει να υπήρχε ένας χώρος όπου βρίσκονταν το θησαυροφυλάκιο του θεού (Buschor 1927, 17). Εκεί θα είχαν τοποθετηθεί και οι φημολογούμενοι θησαυροί του Κροίσου. Ο Buschor σε νεότερη έρευνα πιστεύει ότι κάποια από τα κατάλοιπα, ανάμεσα στα οποία κομμάτια από μετώπες, ένα κιονόκρανο που ανακάλυψε ο Fiechter, τα ακρωτήρια του 7ου αι. και το λείψανο σφίγγας που ανακάλυψε ο Τσουντας, μπορούν να συσχετιστούν με το θησαυροφυλάκιο που ενδεχομένως ήταν ένα αυτόνομο κτήριο.

Νεότερες έρευνες (Bilis T and Magnisali M. 2015) για την αποκατάσταση της αρχικής μορφής του θρόνου έχουν δείξει ότι η αρχιτεκτονική μορφή της κατασκευής ήταν αυτή του μνημειώδους θρόνου στη θέση του κρηπιδώματος όπου παλιότερα ανεγέρθηκε μια μεταβυζαντινή εκκλησία (**εικ. 18β**). Ο θρόνος αποτελούνταν από ένα ισχυρό βάθρο σε σχήμα κύβου ή παραλληλεπίπεδου πάνω στο οποίο θεμελιώνονταν κατασκευή που στις εξωτερικές γωνίες του είχε μαρμάρινα πόδια λεόντων (**εικ.26**). Από το βάθρο εκφύονταν τέσσερις κίονες που στήριζαν το ανώτερο τμήμα του οικοδομήματος. Η περιοχή όπου κάθονταν ο θεός είχε τριμερή διάταξη θέσεων με τη μεσαία να καταλαμβάνει τη μεγαλύτερη έκταση. Ένα τοίχος 70 εκ. πάχους στη πλάτη των θέσεων πάχους λειτουργούσε ως ερεισίνωτο.

Βάθρο του αγάλματος - Βωμός

Η παράδοση λέει ότι ο βωμός χρησίμευε ως βάθρο του αγάλματος του Απόλλωνος και συμβόλιζε τον τάφο του Υάκινθου, που ενταφιάστηκε από τον Απόλλωνα σε εκείνο το σημείο (Γ 1.3 και 19.3). (**εικ.18**) Ο Buschor συσχετίζει με κάποια επιφύλαξη κάποιες μεγάλες πλάκες από ασβεστόλιθο που βρέθηκαν κοντά στη θέση του αγάλματος με το θεμέλιο του βωμού (Buschor 1927, 18). Στην περίπτωση που ισχύουν τα παραπάνω δεδομένα το θεμέλιο λόγω του σχήματός του χρονολογείται στην εποχή του Βαθυκλή.

Όπως γράφει ο Πausanías (Γ, 18.8-16 και 19.1-6) τον βωμό – τάφο, όπου εδράζονταν το κολοσσιαίο άγαλμα του θεού, στόλιζαν ανάγλυφα της Βίριδος, της Αμφιτρίτης, του Ποσειδώνα, του Διός, του Ερμή, του Διόνυσου, της Σεμέλης, της Ινούς, της Δήμητρας, της Περσεφόνης και του Πλούτωνα που τα έκανε ο ίδιος ο Βαθυκλής. Κοντά στους προαναφερθέντες θεούς εμφανίζονταν οι μοίρες και οι ώρες που μαζί με την Αφροδίτη, την Αθηνά και την Άρτεμη οδηγούσαν στον ουρανό τον Υάκινθο και την αδελφή του Πολυβοία. Τις ανάγλυφες παραστάσεις του βάθρου συμπλήρωνε η εικόνα της ανάληψης του Ηρακλή στον ουρανό από την Αθηνά.

Σε γενικές γραμμές οι παραστάσεις είναι χαρακτηριστικές της κλασσικής εποχής, καθώς ο Υάκινθος σύμφωνα με τον Πausanía εικονίζονταν ως ώριμος άνδρας με γένι (Γ. 19.4) ενώ ο Ηρακλής και ο Θησέας εικονίζονταν σύμφωνα με την τάση της εποχής, όπως ακριβώς απαντάται και στις μετώπες του θησαυρού των Αθηναίων στους Δελφούς (Buschor 1927, 16).

Όσον αφορά στην χρονολόγηση του βάθρου – τάφου ο Buschor πιστεύει ότι είναι σύγχρονος με το κολοσσιαίο ειδώλιο του θεού καθώς για την τελική του μορφή θα έπρεπε οι τεχνίτες να λάβουν υπόψη τις διαστάσεις του αγάλματος (Buschor 1927, 16). Το σχήμα του θα ήταν τετράγωνο και πρέπει λογικά στη μία του πλευρά μπροστά να προεξείχε καθώς ήταν απαραίτητη η δημιουργία κάποιας υποτυπώδους σχισμής για την εναπόθεση των προσφορών (Buschor 1927, 17).

Νεότερες ωστόσο έρευνες, όπως αναφέρθηκε, βεβαιώνουν ότι το βάθρο του αγάλματος είναι κυβικού σχήματος ή παραλληλεπίπεδο πάνω στο οποίο θεμελιώνονταν ο θρόνος του θεού, ενώ υπήρχε δεύτερος βωμός προς τιμή του Απόλλωνα που (**εικ.25**) ήταν ανεξάρτητη κατασκευή κυκλικού σχήματος και κείτονταν στον άξονα του θρόνου.

Αξιοσημείωτη είναι μια διαφοροποίηση ως προς το είδος των προσφορών κατά την κλασσική περίοδο. Συγκεκριμένα ο Massow σημείωσε την έλλειψη αγγείων μεγάλων διαστάσεων και την αφθονία μικρών αρυβάλων, (Von Massow 1927, 58) πράγμα που οφείλεται στην συνήθεια των πιστών να αφιερώνουν στον θεό λάδι η κρασί εγκαταλείποντας τις πρακτικές της γεωμετρικής περιόδου όπου κυριαρχούσαν οι ογκώδεις και η μεγάλης αξίας προσφορές. (Buschor 1927, 17-18)

Το άγαλμα του Απόλλωνα

Σύμφωνα με το Πausanías το άγαλμα ήταν αρχαίο άρα όχι έργο του Βαθυκλή (Γ 19.2). Επρόκειτο για έναν κολοσσό ύψους, όπως γράφει ο Πausanías 13.32 μ.(εικ.18) Αρχικά φαίνεται ότι υπήρχε στο Αμυκλαίο ένα μεγάλο ξύλινο κιονόμορφο ομοίωμα του θεού (Παπαχατζής 1963, 307), που ανήκε στον παλιό θεό του τόπου, τον Υάκινθο και αργότερα μετουσιώθηκε σε άγαλμα του Απόλλωνος, όταν ο πρώτος υποκαταστάθηκε από τον θεό των Δωριέων (Burkert 1993,102-103) Επομένως το παλιό ξόανο επενδύθηκε με χάλκινα ελάσματα και αφού του προστέθηκαν κεφάλι και χέρια, μετατράπηκε σε άγαλμα, που απεικόνιζε το νέο θεό. Εκτός από την περιγραφή του Πausanías σαφή εικόνα για τη μορφή του αγάλματος δίνουν τα Σπαρτιατικά νομίσματα από τα οποία ένα αργυρό του 3ου αι. π.Χ. που παρουσιάζουν τον θεό ντυμένο με μακριό ποδήρη χιτώνα. Το σώμα του ήταν συμπαγές, στη κεφαλή έφερε περικεφαλαία, στο δεξιό χέρι είχε υπερυψωμένο δόρυ και το αριστερό κρατούσε τόξο. Με άλλα λόγια το ειδώλιο συνιστούσε χαρακτηριστική φιγούρα πολεμιστή της γεωμετρικής εποχής (Buschor 1927, 15). Η ίδια παράσταση απεικονίζεται σε ένα σπαρτιατικό νόμισμα της Ρωμαϊκής εποχής.

Το άγαλμα του θεού στο Αμυκλαίο είχε ιδιαίτερη σημασία για τους Σπαρτιάτες και υπερίσχυε σε αξία και ιερότητα των άλλων αγαλμάτων του θεού στη Σπάρτη, αφού, όπως λέει ο Πausanías, οι Σπαρτιάτες χρησιμοποίησαν για να στολίσουν το άγαλμα των Αμυκλών ακόμη και τον χρυσό που ο βασιλιάς της Λυδίας, Κροίσος, αφιέρωσε προς τιμή του Πύθαιου Απόλλωνα στο Θόρνακα (Γ 10.8.) Σε αυτό ακριβώς το ιστορικό γεγονός στηρίζεται ο Buschor και χρονολογεί το άγαλμα στην αρχαϊκή εποχή και συγκεκριμένα στα μέσα του 6^{ου} αι. (Buschor 1927, 16). Άλλωστε, η τεχνοτροπία του αγάλματος συμφωνεί με αυτή τη χρονολόγηση.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

ΕΚΤΙΜΗΣΗ ΣΗΜΑΣΙΑΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΥ ΧΩΡΟΥ- ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ

Ο αντικειμενικός στόχος ενός διαχειριστικού σχεδίου είναι η διατήρηση της αξίας του μνημείου, εν προκειμένω του Αμυκλαίου, ώστε αυτό να ανταποκρίνεται από τη μια στις απαιτήσεις των επισκεπτών και να καλύπτει από την άλλη τις εκπαιδευτικές ανάγκες της επιστημονικής κοινότητας.

Το Αμυκλαίο έχει αξίες ανεκτίμητης πολιτιστικής σημασίας. Η πολιτιστική αξία του μνημείου προσδιορίζεται από το σύνολο των αξιών που προσδίδεται στο μνημείο τόσο από τη τοπική κοινωνία και τους επισκέπτες όσο και από την επιστημονική κοινότητα. Με την έναρξη των ανασκαφικών δραστηριοτήτων στο τέλος του προηγούμενου αιώνα έως και τη σημερινή εποχή πολλοί ήταν οι θεσμικοί και επαγγελματικοί φορείς που ενδιαφέρθηκαν για την εξέλιξη των εργασιών. Οι φορείς όσο και η τοπική κοινωνία είχαν και έχουν δικές τους ιεραρχημένες αξίες που η δομή τους διαμορφώνεται με υποκειμενικό τρόπο, ανάλογο τον τρόπο αντίληψης του καθενός, και πολλές φορές βρίσκονται σε σύγκρουση μεταξύ τους. Χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα της διαμάχης μεταξύ της επιστημονικής ομάδας και της εκκλησίας με θέμα τη περισυλλογή αρχαίων αρχιτεκτονικών μελών που είναι εντοιχισμένα στο σύγχρονο εκκλησάκι εντός του αρχαιολογικού χώρου. Τελικά επικράτησε το επιχείρημα της εκκλησίας που διατείνονταν ότι ο χώρος έχει συμβολική αξία για τον χριστιανισμό και ότι το εκκλησάκι είναι μια ζώσα πραγματικότητα για τη τοπική κοινότητα. Εν τέλει οι αξίες είναι υλικές ή άυλες και ενσωματώνονται στη πολιτιστική σπουδαιότητα ενός μνημείου. Η εξέταση των αξιών καταδεικνύει την διαχρονική εξέλιξη των ιδεών στη διαχείριση των μνημείων (Mason, R 2002, 5-13). Ακολουθεί μια περιγραφή των αξιών που αποδίδονται στο Αμυκλαίο κατά την υποκειμενική κρίση του γράφοντος.

Επιστημονική και εκπαιδευτική αξία

Το μνημείο έχει και εκπαιδευτική αξία, καθώς πολλοί ερευνητές και επιστήμονες συνεργάστηκαν στο πεδίο της συγκέντρωσης, κατάταξης ταξινόμησης και αποκατάστασης των αρχιτεκτονικών μελών του μνημείου. Το μνημείο έχει τεράστια επιστημονική αξία καθώς η αρχιτεκτονικές του λεπτομέρειες είναι πρωτότυπες και μοναδικές. Πρόκειται για ένα ιερό σε σχήμα θρόνου μοναδικό σε αυτή τη μορφή στην Ελλάδα. Η αποκατάσταση της αρχιτεκτονικής του μορφής θα επιφέρει τεράστιο εκπαιδευτικό όφελος για τους φοιτητές και ερευνητές αρχαιολόγους.

Η επιστημονική αξία είναι αναμφισβήτητη, καθώς περισυλλέχθηκαν χαρακτηριστικά ευρήματα που αντιπροσωπεύουν όλες τις περιόδους χρήσης του χώρου. Από τη πληθώρα των ευρημάτων είναι άξια αναφοράς τα εξής: κεραμική URFINIS της ΠΕ εποχής, μινυακή κεραμική της ΜΕ περιόδου, μυκηναϊκά αναθηματικά πήλινα ειδώλια, δωρική κεραμική, ξίφη κοπής Naue ii και άλλα μεταλλικά ευρήματα του "δωρικού πολιτισμού", μια πήλινη κεφαλή του Απόλλωνα της Γεωμετρικής εποχής. Στην ίδια περίοδο ανήκουν κεραμικά σχήματα όπως αμφορείς, λάκαινες, πυξίδες, και αρύβαλλοι.

Ιστορική αξία

Το μνημείο έχει ιστορική αξία καθώς χαρακτηρίζεται από διαχρονική λατρευτική χρήση σε περίοδο που εκτείνεται από τα βάθη της προϊστορίας ως τις μέρες μας. Ο Θρόνος του Απόλλωνα θεμελιώθηκε στη θέση ενός παλαιότερου προϊστορικού ιερού, όπου πιστεύεται ότι λατρεύονταν ο θεός Υάκινθος. Οι εορταστικές εκδηλώσεις που τελούνταν στο ιερό είχαν στόχο τη σφυρηλάτηση της κοινωνικής συνοχής και την ανάπτυξη του πολιτικού μορφώματος της πόλης – κράτους της Σπάρτης. Το ιερό αυτό έδωσε το έναυσμα για την έναρξη μιας συζήτησης περί της αδιάλειπτης λατρείας στη Λακωνία από τα προϊστορικά έως τα υστεροκλασικά χρόνια. Ο χώρος είναι ένα καλό παράδειγμα μελέτη των κριτηρίων και των παραγόντων επιλογής ιερών τόπων από τη προϊστορία ως τη σύγχρονη εποχή.

Η ιστορική του σημασία επιτείνεται από το γεγονός ότι ο χώρος γνώρισε σχετικά μικρές περιόδους εγκατάλειψης καθ' όλη τη διάρκεια της χρήσης του ανά τους αιώνες. Στο χώρο ανεγέρθηκε ένα εκκλησάκι των Βυζαντινών χρόνων το οποίο κατεδαφίστηκε στην αρχή του προηγούμενου αιώνα. Στη θέση του ανεγέρθηκε νεότερο εκκλησάκι με δόμους από το αρχαίο ιερό. Συμπερασματικά, ο αρχαιολογικός αυτός χώρος αναδεικνύει τη διαχρονική χρήση του ιερού χώρου και την ομαλή σχετικά μετάβαση από τη μια πολιτιστική φάση στην άλλη.

Αισθητική αξία

Η ανασκαφή του αρχαιολογικού χώρου έφερε στο φως ευρήματα υψηλής αισθητικής αξίας. Οι αναστηλωτικές εργασίες που προηγήθηκαν τα τελευταία χρόνια προσέδωσαν στο μνημείο μεγάλη αισθητική αξία. Η πρόταση της ερευνητικής ομάδας για την αποκατάσταση του μνημείου καθιστά το μνημείο αυθεντικό και αποκαθιστά κατασκευές γύρω από το ιερό με ένα ευρύ φάσμα

λειτουργικών χρήσεων. Συμπερασματικά οι αισθητικές ποιότητες εντοπίζονται στη μορφή του ιερού και των κατασκευών του περιβάλλοντα χώρου.

Μεγάλη αισθητική αξία είχε το εικονογραφικό και διακοσμητικό πρόγραμμα του αρχαίου ζωγράφου Βαθυκλή που στόλιζε το ιερό και είναι γνωστό από τις περιγραφές του Πausανία.

Κοινωνική αξία

Ο αρχαιολογικός χώρος των Αμυκλών έχει σήμερα σημασία για πολλές ομάδες ενδιαφερομένων, ιδιαίτερα στην Λακωνία. Η τοπική κοινωνία μπορεί να επωφεληθεί από την εισροή τουριστών- επισκεπτών στα μνημεία του νομού. Το Αμυκλαίο ιδιαίτερα βρίσκεται σε νευραλγική θέση καθώς γειτνιάζει με άλλα μνημεία όπως τους αρχαιολογικούς χώρους της Σπάρτης, τον θολωτό τάφο του Βαφειού και την “ανακτορικού τύπου” έπαυλη στο Μενελάιο. Μια επικείμενη ενοποίηση αυτών των μνημείων και σύνδεση τους διαμέσου αρχαίων δρόμων και μονοπατιών θα έδινε νέα ώθηση στο τουριστικό προϊόν του νομού.

Ο αρχαιολογικός χώρος έχει εκπαιδευτική αξία για το κοινό, καθώς μπορεί να δώσει στο κοινό εφόδια για την ερμηνεία της ιστορίας, της πολιτιστικής έκφρασης, της τέχνης, της αρχιτεκτονικής, και των αρχαίων πρακτικών λατρείας.

Συμβολική αξία

Ο χώρος, όπως προαναφέρθηκε, έχει ιδιαίτερο κάλλος, ομορφιά και αισθητική αξία. Εντούτοις ο Νίτσε θα παρομοιάζε την ομορφιά του μνημείου με το ωραίο πρόσωπο μιας γυναίκας χωρίς πνεύμα καθώς το μνημείο αντιπροσωπεύει έναν νεκρό πολιτισμό (Μαστραντώνης 2008,67). Συνεπώς, εκλείπουν τα στοιχεία εκείνα, όπως το θρησκευτικό συναίσθημα, που θα προσέδιδε στο μνημείο μια πνευματική διάσταση και μια ολοκληρωμένη οπτική του κάλλους. Ενδεχομένως όμως τέτοιες ανάγκες καλύπτονται από το εκκλησάκι που βρίσκεται εντός του αρχαιολογικού χώρου. Κατά ένα τρόπο το εκκλησάκι αποκαθιστά την ιερότητα του χώρου, καθώς και τη συμβολική αξία του.

Συμβολική αξία έχει ο χώρος καθώς είναι συνυφασμένος με ποικίλους αρχαίους μύθους από την ιστορία της Σπάρτης. Ο Αμύκλας ήταν ιδρυτής της πόλης και πατέρας του θεού Υακίνθου. Κατά τον Πίνδαρο, ο Αγαμέμνων πέθανε στις Αμύκλες, ενώ από την ίδια κώμη ξεκίνησε ο Ορέστης για να αποικίσει τη Τένεδο. Ο Ίδιος ποιητής παραδίδει ότι ο βασιλικός δωρικός οίκος

των Αιγίδων είχε καταφθάσει στη περιοχή στη μυκηναϊκή εποχή. Η αρχαία κώμη των Αμυκλών έχει συνδεθεί με τη φερόμενη κάθοδο των Δωριέων και έχει δώσει σημαντικά στοιχεία που κλονίζουν τα ισχύοντα μέχρι πρότινος δεδομένα μεταφέροντας την εγκατάσταση των Δωριέων σε προγενέστερους χρόνους.

Αξιολόγηση της υφιστάμενης κατάστασης του μνημείου

Το ποσοστό του ταυτοποιημένου αυθεντικού υλικού που διασώθηκε πλησιάζει το 50%, εντούτοις οι περισσότεροι δόμοι είναι εντοιχισμένοι σε βυζαντινά και νεότερα μνημεία, οπότε είναι αδύνατη η όποια απόπειρα περισυλλογής του υλικού. Η σημερινή κατάσταση δεν επιτρέπει τον χαρακτηρισμό του χώρου ως επισκέψιμου. Τα αρχιτεκτονικά μέλη που έχουν διασωθεί *in situ* είναι διάσπαρτα στο χώρο, ωστόσο έγιναν κάποιες προσπάθειες για την αποκατάσταση του βωμού, του θρόνου του ιερού, και του περιβόλου. Επεμβάσεις συντήρησης έγιναν στο ύστερο ρωμαϊκό κτήριο. Έχουν επίσης γίνει προτάσεις για την αισθητική αναβάθμιση του χώρου ώστε να γίνει επισκέψιμος. Οι αισθητικές παρεμβάσεις που πραγματοποιήθηκαν ήταν οι απολύτως απαραίτητες για τη προστασία του μνημείου και περιλάμβαναν αποψιλώσεις δένδρων, περίφραξη και απομάκρυνση απορριμμάτων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

ΑΠΟΤΙΜΗΣΗ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ (Management assessment)

Ένας χρήσιμος τρόπος διενέργειας της αποτίμησης διαχείρισης είναι η SWOT ανάλυση, κατά την οποία προσδιορίζονται τα ισχυρά και ασθενή σημεία, οι δυνατότητες, οι ευκαιρίες, οι περιορισμοί και οι απειλές του διαχειριστικού περιβάλλοντος. Η SWOT ανάλυση για τον αρχαιολογικό χώρο του Αμυκλαίου θα έχει ως σημείο αναφοράς τους άξονες της τεκμηρίωσης, της διασωσης, της προβολής και της ανάδειξης και θα διερευνηθούν οι δυνατότητες και οι περιορισμοί του κάθε άξονα. Η SWOT ανάλυση είναι μεθοδολογικό εργαλείο σχεδιασμού και οργάνωσης ενός πλαισίου λήψης αποφάσεων σχετικά με το μνημείο. Στόχος της ανάλυσης είναι η καταγραφή και ιεράρχηση χαρακτηριστικών και παραμέτρων που συνθέτουν το μνημείο και ο συνδυασμός διαφορετικών παραγόντων για την οργάνωση των απαιτούμενων

παρεμβάσεων. Από τη SWOT ανάλυση προκύπτει η στρατηγική πρόταση για τη διαχείριση και ανάδειξη του αρχαιολογικού χώρου. Η SWOT ανάλυση οδηγεί στη διαμόρφωση του στρατηγικού σχεδιασμού για τη μακροπρόθεσμη διαχείριση της περιοχής μελέτης.

SWOT Ανάλυση

I. Μνημειακό περιβάλλον

Ισχυρά σημεία

Η διαχρονικότητα χρήσης και πυκνότητα μνημειακών καταλοίπων πολλών ιστορικών περιόδων. Το φυσικό περιβάλλον μέσα στο οποίο είναι ενταγμένος ο αρχαιολογικός χώρος είναι απόλυτα αρμονικό με τα μνημεία. Σημειώνεται η απουσία σύγχρονης δόμησης αλλά υπάρχει οπτική επαφή με τους σύγχρονους οικισμούς.

Ασθενή σημεία

Η απουσία ολοκληρωμένου προγράμματος προστασίας και ανάδειξης των μνημείων. Έχουν πραγματοποιηθεί διαχειριστικές επεμβάσεις προληπτικής συντήρησης και υλοποιείται πρόγραμμα για την αποκατάσταση των μνημείων. Ταυτοποιήθηκε μόνο το 50% των αρχιτεκτονικών καταλοίπων του μνημείου. Τα περισσότερα εξ' αυτών βρίσκονται εντοιχισμένα σε νεότερα μνημεία.

Ευκαιρίες

Η ενίσχυση του ενδιαφέροντος του κοινού για τη περιοχή μέσω της ανάδειξης και προβολής μνημειακών χώρων, της εξασφάλισης της αναγνωσιμότητας και προσβασιμότητας αυτών.

II. Έρευνα

Ισχυρά σημεία

Ο χώρος έχει ερευνηθεί στα πλαίσια σημαντικών ερευνητικών προγραμμάτων, έχουν εκπονηθεί ειδικές μελέτες για την αποτελεσματική διαχείριση. Η περιοχή έχει ερευνηθεί ανασκαφικά. Το ερευνητικό πρόγραμμα δεν έχει ολοκληρωθεί ακόμη. Έχουν αξιοποιηθεί πορίσματα, στρατηγικές προτάσεις για τη προστασία αποκατάσταση και ανάδειξη του μνημείου.

Ασθενή σημεία

Η αρχαιολογική διερεύνηση δεν έχει πλήρως ολοκληρωθεί. Το σύνολο των χώρων αν και σε μερικές περιπτώσεις έχουν διερευνηθεί συστηματικά παρουσιάζουν ελλιπή εικόνα. Δεν έχουν ταυτιστεί τα περισσότερα αρχιτεκτονικά μέλη που είναι διάσπαρτα σε μεταγενέστερα μνημεία της περιοχής.

Δυνατότητες- ευκαιρίες

Διενέργεια ανασκαφικών τομών και περιορισμένης ανασκαφικής ενέργειας για τη συμπλήρωση της τοπογραφικής εικόνας της περιοχής. Απασχόληση προσωπικού για τη τεκμηρίωση του υλικού.

Απειλές-περιορισμοί

Μειωμένοι οικονομικοί πόροι, έλλειψη επαρκούς χρηματοδότησης. Η έλλειψη των πόρων έχει ως αποτέλεσμα τη δυσκολία υλοποίησης των απαραίτητων εργασιών για τη μετέπειτα ανάδειξη των αρχαιοτήτων που θα προκύψουν από την έρευνα.

Δημοσίευση

Ισχυρά σημεία

Τα στοιχεία αρχαιολογικών ερευνών έχουν δημοσιευθεί σε επιστημονικούς τόμους, συνέδρια και στο διαδίκτυο. Η δημοσίευση των ερευνητικών πορισμάτων των συστηματικών ανασκαφών καθώς και των επιφανειακών ερευνών έχει συμβάλει στη σύνθεση του αρχαιολογικού χάρτη της περιοχής.

Ασθενή σημεία

Ευκαιρίες

Δημιουργία ψηφιακής βάσης αρχαιολογικών περιβαλλοντικών δεδομένων με τη χρήση ΓΣΠ, που ενδείκνυται για τη προστασία των αρχαιολογικών καταλοίπων. Δημοσίευση οδηγού για τον αρχαιολογικό χώρο και το μουσείο. Δυνατότητα επανερμηνείας των μέχρι σήμερα δεδομένων.

Απειλές

Έλλειψη κονδυλίων και διαθέσιμου επιστημονικού προσωπικού.

Προστασία

ισχυρά σημεία

Έγινε η κήρυξη του χώρου ως αρχαιολογικού.

Ασθενή σημεία

Λόγω του περιορισμένου εύρους της έκτασης κήρυξης δεν προστατεύονται επαρκώς όλοι οι χώροι όπου πιθανολογείται η ύπαρξη αρχαιοτήτων.

Δυνατότητες- ευκαιρίες

Περιθώρια διεύρυνσης της κήρυξης στους αρχαιολογικούς χώρους και ενοποίησή τους.

Απειλές

Εν γένει οι θεσμοθετήσεις ζωνών προστασίας προκαλούν αντιδράσεις, καθώς και αξιώσεις με αιτήματα για απαλλοτρίωση των εδαφικών εκτάσεων που περιλαμβάνονται στη ζώνη Α.

Ανάδειξη

Ισχυρά σημεία

Έχουν πραγματοποιηθεί μελέτες ανάδειξης σε ορισμένα στοιχεία που συνθέτουν το μνημείο. Στη πράξη έχουν γίνει απόπειρες για την αποκατάσταση των μνημείων του ιερού.

Ασθενή σημεία

Δεν έχει εκπονηθεί μελέτη συνολικής ανάδειξης του τοπίου που να αντιμετωπίζει ενιαία τα φυσικά και πολιτιστικά χαρακτηριστικά της περιοχής μελέτης. Ο χώρος δεν είναι επισκέψιμος. Ο επισκέπτης δεν αντιλαμβάνεται τη δομή του χώρου στο σύνολό του. Δεν υπάρχουν διαδρομές, οι οποίες να οδηγούν τον επισκέπτη στα σημεία όπου τα αρχαιολογικά κατάλοιπα είναι σημαντικά. Δεν υπάρχουν υποδομές σε κανένα χώρο (χώροι στάθμευσης, φυλάκιο, χώροι στάσης και θέασης)

Ευκαιρίες

Η Αντιμετώπιση του μνημείου ως στοιχείο αδιάσπαστης ιστορικής, οικολογικής και αισθητικής ενότητας, υπό το πρίσμα της ευρωπαϊκής σύμβασης για το τοπίο.

Υπάρχει η δυνατότητα να δημιουργηθεί δίκτυο διαδρομών πρόσβασης που να συνδέει όλα τα μνημεία της περιοχής. Θα μπορούσαν να διεξαχθούν ήπιες πολιτιστικές εκδηλώσεις και εκπαιδευτικά προγράμματα, τα οποία θα συμβάλλουν στη προβολή των αρχαιολογικών χώρων.

Προτείνεται η διαμόρφωση χώρου στάθμευσης και νέων διαμορφωμένων εισόδων. Υπάρχει η δυνατότητα να δημιουργηθούν πορείες επίσκεψης, να τοποθετηθούν ενημερωτικές πινακίδες, πληροφοριακό υλικό και στάσεις θέασης. Η δημιουργία οργανωμένων στάσεων θέασης σε ανάλογα σημεία με το ανάλογο πληροφοριακό υλικό που τις πλαισιώνουν συμβάλλουν στη κατανόηση της δομής και της λειτουργίας του χώρου.

Απειλές

Έλλειψη οικονομικών πόρων. Οι όλες επεμβάσεις πρέπει να είναι ήπιες ώστε να μην αλλοιωθεί η φυσιογνωμία των χώρων. Κίνδυνος έλλειψης συνεργασίας με όλους τους εμπλεκόμενους φορείς.

Οι στόχοι έτσι όπως οριοθετήθηκαν από τη SWOT ανάλυση αποβλέπουν στην ολοκλήρωση της έρευνας και της επιστημονικής τεκμηρίωσης του υλικού, τη προστασία και τη κοινωνικοποίηση των πορισμάτων της έρευνας. Το επόμενο βήμα που απορρέει από τη SWOT ανάλυση είναι ο προσδιορισμός των στόχων και των δράσεων για την επίτευξη του διαχειριστικού σχεδίου. Οι δράσεις είναι στη πραγματικότητα επεμβάσεις στον χώρο και εργασίες ανάδειξης

Προβληματισμοί για την αποκατάσταση του μνημείου

Γενικός στόχος του έργου είναι η προστασία η συντήρηση η διαμόρφωση και ανάδειξη του αρχαιολογικού χώρου του Αμυκλαίου και η δημιουργία πολιτιστικών διαδρομών στην ευρύτερη περιοχή.

Η ιδανική διευθέτηση του έργου οφείλει να είναι η πλήρης αποκατάσταση του θρόνου και του κυκλικού βωμού και η μετατροπή του χώρου σε επισκέψιμο. Προϋπόθεση για την υλοποίηση του στόχου αυτού είναι η αποδοχή του αιτήματος της ερευνητικής ομάδας υπό τον κύριο Δεληβοριά που πρότεινε την αφαίρεση των αρχαίων δόμων του ιερού από βυζαντινές και μεταβυζαντινές εκκλησίες του σκλαβοχωρίου αλλά και άλλων περιοχών και την συνένωσή τους στο σχέδιο αποκατάστασης. Η ενέργεια αυτή δεν θα έβλαπτε τη στατικότητα και την αισθητική των βυζαντινών μνημείων, καθώς οι δόμοι θα αντικαθίσταντο από ακριβή αντίγραφα. Με την προσθήκη των αρχαίων αυτών αρχιτεκτονικών μελών στο σύνολο των ήδη περισυλλεγόντων δόμων θα μπορούσε να γίνει μερική αποκατάσταση του θρόνου του ιερού. Η πρόταση

αυτή, ενώ εγκρίθηκε από το ΚΑΣ, έμεινε ανεκπλήρωτη καθώς αντέδρασε έντονα τόσο το ελληνικό παράρτημα ICOMOS όσο και φορείς της τοπικής κοινωνίας. (Katimertzi, 2007). Οι διάφορες συλλογικότητες και πολιτικοί παράγοντες που παρενέβησαν για να διατυπώσουν τις προτάσεις τους για την τύχη του αρχαιολογικού χώρου αποκάλυψε την ευρύτητα των αντιλήψεων που υπάρχουν στην Ελληνική κοινωνία ως προς τον τρόπο που προσλαμβάνεται το παρελθόν με σημείο αναφοράς τη μακραίωνη διαμάχη μεταξύ του κλασικού και βυζαντινού παρελθόντος.

Αποδεικνύεται από τα παραπάνω ότι η αξία των αρχαιολογικών χώρων δεν περιορίζεται μόνο στη λειτουργία τους ως πολιτισμικά τεκμήρια. Η αισθητική, κοινωνική, ιστορική, επιστημονική, συμβολική, οικονομική και εκπαιδευτική αξία, που χαρακτηρίζει τους αρχαιολογικούς χώρους, προκαλεί το ενδιαφέρον ποικίλων ομάδων ανθρώπων. Για τους μελετητές διαφόρων γνωστικών αντικειμένων αποτελούν πεδίο έρευνας και συνεχούς επιστημονικής ερμηνείας. Για τα έθνη και τις κοινωνίες συνθέτουν την εθνική και τοπική τους πολιτισμική ταυτότητα. Για τους τουρίστες αποτελούν ενδιαφέρον προορισμό. Για τους πιστούς τα υλικά κατάλοιπα έχουν θρησκευτική αξία, για το φιλότεχνο κοινό έχουν αισθητική, ενώ για τους ανθρώπους των οποίων η επαγγελματική τους απασχόληση εξαρτάται με τον έναν ή τον άλλο τρόπο από τα μνημεία, έχουν και οικονομική αξία (De la torre 1997, 5-14).

Τελικά η ερευνητική ομάδα υποχώρησε από τις επιδιώξεις της και κάθε συζήτηση για την πλήρη αποκατάσταση του μνημείου διακόπηκε άδοξα υπό το βάρος πιέσεων που επικαλούνταν τόσο την ελληνική νομοθεσία³ όσο και τη χάρτα της Βενετίας.

Συγκεκριμένα, ο χάρτης της Βενετία σύμφωνα με το άρθρο 11 προβλέπει για τις περιπτώσεις αυτές ότι “*Οι αξιόλογες προσθήκες όλων των εποχών στη σημερινή υπόσταση ενός μνημείου πρέπει να γίνουν σεβαστές, γιατί σκοπός της αποκαταστάσεως του δεν είναι η ενότητα του αρχικού του ρυθμού. Όταν ένα κτίριο φέρνει υπερκείμενες φάσεις διαφόρων εποχών, η επαναφορά στην αρχική του κατάσταση δεν δικαιολογείται παρά μόνο κατ' εξαίρεση. Αν, δηλαδή, τα στοιχεία που θα αφαιρεθούν έχουν πολύ μικρή σημασία και η σύνθεση που θα αποκαλυφθεί είναι μεγάλης ιστορικής, αρχαιολογικής ή αισθητικής αξίας κι ακόμη αν η κατάσταση της διατηρήσεως του μνημείου κριθεί αρκετά ικανοποιητική. Η κρίση σχετικά με την αξιολόγηση των μεταγενέστερων στοιχείων και η απόφαση για την απάλειψή τους, δεν θα πρέπει να εξαρτώνται μόνο από το άτομο που ανέλαβε την μελέτη του έργου*”

³ Νόμος 3028 28 Ιουνίου 2002, Για την προστασία των αρχαιοτήτων και εν γένει της πολιτιστικής κληρονομιάς, ΦΕΚ 153, τεύχος Α 28/6/2002.

Στην ίδια συνθήκη το άρθρο 8 αναφέρει “ *Τα γλυπτικά, ζωγραφικά ή διακοσμητικά στοιχεία που είναι αναπόσπαστα δεμένα με το μνημείο, δεν μπορούν να διαχωριστούν παρά μόνο αν το μέτρο αυτό είναι η μοναδική διέξοδος για να εξασφαλιστεί η διάσωση τους*”.

Επομένως, η αφαίρεση οικοδομικού υλικού από τα μεταγενέστερα μνημεία χάριν της αποκαταστάσεως του αμυκλαίου επιτρέπεται μόνο κατ’ εξαίρεση εφόσον αποκαθίσταται μια σύνθεση μεγάλης ιστορικής και αρχαιολογικής σημασίας.

Μόλαταύτα, η αξιολόγηση της αξίας των μνημείων πρέπει να γίνεται με συλλογικό τρόπο από φορείς και παράγοντες ενδιαφερομένων. Το αμύκλαιο εν προκειμένω έχει τεράστια πολιτιστική αξία καθώς προσελκύει το παγκόσμιο ενδιαφέρον εξαιτίας της σπάνιας αρχιτεκτονικής μορφής του. Η μεγάλη επιστημονική του αξία και το γεγονός ότι η κλασική αρχαιότητα δεν αντιπροσωπεύεται στη Λακωνία σε βαθμό όπως η Βυζαντινή, αποτελεί παράγοντα προβληματισμού για την πλήρη αποκατάσταση του αρχαίου ιερού. Η πιθανή ένταξη του χώρου στον κατάλογο των μνημείων της παγκόσμιας κληρονομιάς της ΟΥΝΕΣΚΟ θα δημιουργήσει διαφορετικό υπόβαθρο για τον τρόπο αντιμετώπισης του έργου και θα τον μετατρέψει σε έναν από τους σημαντικότερους προορισμούς.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5

ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΑΝΑΔΕΙΞΗΣ ΧΩΡΟΥ

Έπειτα από τη προσεκτική ανάλυση και αξιολόγηση του χώρου, αποδεικνύεται ότι αυτός συγκεντρώνει σημαντικά πλεονεκτήματα που θα πρέπει να γίνουν γνωστά στο ευρύ κοινό. Παράλληλα όμως παρουσιάζει πολλές ελλείψεις προς αυτή τη κατεύθυνση. Η διατύπωση λοιπόν ενός σχεδίου διαχείρισης για τον αρχαιολογικό χώρο του Αμυκλαίου που θα σεβαστεί και θα λάβει υπόψη τις αξίες αυτού και τους περιβάλλοντος χώρου θεωρείται απαραίτητη, ώστε να καθοριστούν με σαφήνεια οι στόχοι και οι τρόποι υλοποίησής τους, μέσω των οποίων θα πραγματοποιηθεί η ανάδειξη του χώρου και η απόδοσή τους στο κοινό.

Ζητούμενος στόχος είναι να εξασφαλιστεί η γνωριμία του επισκέπτη αφενός με τον τρόπο οργάνωσης και τη λειτουργία του χώρου του Αμυκλαίου και αφετέρου να γίνει κατανοητή η σημασία του Αμυκλαίου σε σχέση με το

ευρύτερο πολιτιστικό περιβάλλον της περιοχής. Ο χώρος οφείλει να κοινωνεί στον επισκέπτη τον τρόπο οργάνωσης της καθημερινής ζωής των ανθρώπων, τις λατρευτικές πρακτικές και τα αίτια δημιουργίας του ιερού, καθώς και την παλαιότητα και διαχρονικότητα του ιερού.

Παράλληλα η γειτνίασή του με αξιόλογα πολιτιστικά αγαθά που συνθέτουν την ιστορία της περιοχής καθιστά αναγκαία την ένταξη και συσχέτισή του με αυτά. Ένα συνολικό πλάνο αξιοποίησης και ανάδειξης των σημείων ενδιαφέροντος θα αποτελέσει το κύριο όργανο διατήρησης της πολιτιστικής κληρονομιάς του τόπου αποκαθιστώντας την ιστορική του πορεία και διατηρώντας την αυθεντικότητά του σε αντίθεση με την μέχρι τώρα μονομερή ανάδειξή του.

A. Τεκμηρίωση

Οι δράσεις που σχετίζονται με τη τεκμηρίωση περιλαμβάνουν τη κατανόηση του αρχαιολογικού χώρου από την επιστημονική σκοπιά. Στο Αμυκλαίο συνεχίζονται οι εργασίες καταγραφής και μελέτης των ευρημάτων και ταύτισης των αρχιτεκτονικών μελών του ιερού. Απομένει η συνέχεια των αρχαιολογικών ερευνών στους χώρους έως το 2019, καθώς και η διενέργεια έρευνας επιφανείας και δοκιμαστικών τομών στους γειτνιάζοντες χώρους για να αποσαφηνιστεί η σπουδαιότητα των χώρων.

Τέλος, είναι εφικτή η ολοκλήρωση του προγράμματος ψηφιοποίησης του αρχαιολογικού υλικού, ενέργεια που εξασφαλίζει τη βιωσιμότητα των πληροφοριών και τη ταχεία δημοσιοποίησή τους.

B. Δημιουργία διαδρομής για βελτίωση της επισκεψιμότητας

Ο τρόπος περιήγησης στον αρχαιολογικό χώρο μπορεί να συμβάλει στη κατανόηση της διαχρονικότητας του χώρου από τη μια εποχή στην άλλη, όταν η υλοποίηση της πορείας γίνεται σύμφωνα με τη χρονολογική εξέλιξη δημιουργίας των καταλοίπων. Συνεπώς η επιλογή του τρόπου περιήγησης εξαρτάται από τα ανασκαφικά δεδομένα και από τη μουσειολογική πρόταση που υλοποιείται με τη τοποθέτηση στον χώρο εκμαγείων και την έκθεση υλικών τεκμηρίων *In situ*. Σε όλο το μήκος της διαδρομής κρίνεται απαραίτητη η σήμανση των ανασκαφέντων σημείων καθώς και η ύπαρξη αντιγράφων ή εικονογραφικού εποπτικού υλικού με πληροφορίες περί των ευρημάτων σε κάθε τομέα. Στόχος της μουσειολογικής πρότασης είναι ο επισκέπτης να

κατανοήσει τη διαχρονική χρήση του χώρου ως ιερού. Για την καλύτερη ανάδειξη του χώρου οι διαδρομές επιστρώνονται με πατημένο χώμα και ο χώρος του ιερού με κονίαμα, όπου θα μπορούσε να δημιουργηθεί στάση θέασης. Η κίνηση στο χώρο είναι ελεύθερη με διακριτική σήμανση και οι επισκέπτες έχουν τη δυνατότητα εύκολης προσέγγισης οποιουδήποτε σημείου του αρχαιολογικού χώρου. Σε σημεία με μεγάλες κλίσεις κρίνεται απαραίτητη η τοποθέτηση ραμπών. Κατά μήκος της διαδρομής τοποθετούνται ενημερωτικές πινακίδες που θα συνοδεύονται από χάρτες της ευρύτερης περιοχής. Τα στοιχεία αυτά οργανώνουν την επίσκεψη στις πολιτιστικές διαδρομές και τους αρχαιολογικούς χώρους.

Η μόνη έως τώρα πρόταση για τη διαχείριση και ανάδειξη του Αμυκλαίου προβλέπει τη δημιουργία δύο διαδρομών εντός του χώρου για τους επισκέπτες. Η πρώτη διαδρομή, η εσωτερική, έχει σημεία αναφοράς το εκκλησάκι της Αγίας Κυριακής, τον Θρόνο του Απόλλωνα σε ένα μετατοπισμένο από το εκκλησάκι χώρο και τον κυκλικό βωμό. Η δεύτερη διαδρομή, η εξωτερική, διαβαίνει περιμετρικά τον περίβολο γύρω από τον λόφο και απολήγει στο υστερο ρωμαϊκό κτίριο επιτρέποντας τον επισκέπτη να έρθει σε επαφή με τον γύρω περιβάλλον. Με τον τρόπο αυτό άλλωστε εξασφαλίζεται οπτική επαφή με τους βασικούς χώρους λειτουργίας του μνημείου στο εσωτερικό του λόφου. Εξάλλου προβλέφθηκε η δημιουργία σημείων θέασης και ανάπαυσης που εξασφαλίζουν πανοραμική θέα προς δύο κατευθύνσεις, προς τη κοιλάδα του Ευρώτα αλλά και προς το εσωτερικό του λόφου.

Η διαδρομή από τον οικισμό προς τη κύρια είσοδο στα ανατολικά έχει μοναδικά χαρακτηριστικά· το φυσικό περιβάλλον είναι διαμορφωμένο έτσι ώστε να αποκαλύπτεται στον επισκέπτη σιγά σιγά το τοπίο του αρχαιολογικού χώρου κατά την ανάβαση δημιουργώντας του κατ' αυτό τον τρόπο την αίσθηση μιας εμπειρίας εξερεύνησης ενός άγνωστου χώρου. Η πρόταση ανάδειξης του χώρου προέβλεπε τη δημιουργία μιας δεύτερης εισόδου στα δυτικά από τη πλευρά του σύγχρονου οικισμού.

Γ. Πολιτιστικές διαδρομές

Πολιτιστικές διαδρομές

Κύριο χαρακτηριστικό αυτής της δράσης είναι η ενοποίηση των αρχαιολογικών χώρων διαμέσου αρχαίων μονοπατιών και δρόμων και η ένταξη του Αμυκλαίου σε ευρύτερες πολιτιστικές και περιβαλλοντικές διαδρομές, όπου θα υπάρχει αλληλεξάρτηση πολιτισμικού και φυσικού περιβάλλοντος. Είναι σημαντική τόσο η τοποθέτηση ενημερωτικών πινακίδων που θα επισημαίνουν

όλους τους ενδιάμεσους προορισμούς όσο και σημείων στάσης θέασης απ' όπου κανείς θα έχει οπτική επαφή προς τους παρακείμενους αρχαιολογικούς χώρους. Η σωστή χωροθέτηση των στάσεων θέασης θα ενισχύσει σημαντικά την αναγνωσιμότητα και την κατανόηση των αρχαιολογικών χώρων. Είναι εφικτή η σύνδεση του Αμυκλαίου με άλλα αξιόλογα πολιτιστικά αγαθά της περιοχής, όπως ο αρχαιολογικός χώρος του Μενελαίου, του Βαφειού και της αρχαίας Σπάρτης. Όπως έχει αναφερθεί σε προηγούμενο κεφάλαιο, έχει εντοπιστεί ο αρχαίος δρόμος Σπάρτη- Αμύκλες. Ο δρόμος αυτός θα μπορούσε να αποτελέσει μια διαδρομή με διακλαδώσεις η οποία θα ενοποιήσει τους διάσπαρτους αρχαιολογικούς χώρους. Θα μπορούσε κατά μήκος της διαδρομής αυτής να αναβιώσει η πομπή της εορτής των Υακινθίων έτσι ώστε να συνδεθούν οι αρχαιολογικοί χώροι – προορισμοί με εορτές και φεστιβάλ. Τέλος θα μπορούσε να γίνει συσχέτιση της διαδρομής με λατρείες και μύθους, στοιχεία τα οποία θα αναγράφονται σε ενημερωτικές πινακίδες σε όλο το μήκος της διαδρομής. Έτσι οι συμμετέχοντες στις μοναδικές αυτές φυσιολατρικές εμπειρίες θα έχουν την ευκαιρία να αντλούν πληροφορίες για τη καθημερινή ζωή, τα ήθη και έθιμα αρχαίων λαών.

Δ. Βιωσιμότητα

Η βιωσιμότητα επιτυγχάνεται με την δημιουργία των συνθηκών εκείνων ώστε τα άυλα και υλικά αγαθά να ελκύουν το ενδιαφέρον του ευρύτερου κοινού και να αξιοποιούνται σε βάθος χρόνου. Ένας τόπος πρόκλησης ενδιαφέροντος προς το μνημείο είναι η διαφημιστική προβολή του χώρου με τρόπο ώστε οι πολίτες να είναι ενήμεροι για τις εργασίες, και καταρτισμένοι με γνώσεις για τα πορίσματα των ερευνών. Με τον τρόπο αυτό επιτυγχάνεται η ένταξη και η συμμετοχή τους στο αρχαιολογικό έργο. Στο πλαίσιο της εκστρατείας για τη προβολή είναι δόκιμη η διενέργεια σεμιναρίων και σχολικών διαγωνισμών με σκοπό την ένταξη των μαθητών και των οικογενειών τους στο έργο. Αυτή η ιδέα υλοποιείται επίσης με την οργάνωση Εκπαιδευτικών προγραμμάτων στο χώρο του μουσείου με τη μορφή εργαστηρίων δημιουργικής απασχόλησης με θέμα τη παράδοση τη τέχνη την ιστορία τη φύση και το περιβάλλον.

Πρωταρχικής σημασίας για τη βιωσιμότητα του μνημείου είναι η θέσπιση πολιτιστικών δράσεων, όπως η αναπαράσταση της αρχαίας εορτής των Υακινθίων, η σύνδεση χώρου με εορτές και φεστιβάλ, η συσχέτιση του χώρου με μύθους και η σύνδεση ιερού με οικισμούς και άλλα ιερά. Η κοινωνική συμμετοχή στα δρώμενα θα έδινε ώθηση στην αξιοποίηση του Αμυκλαίου.

Σήμερα διενεργούνται διάφορες μουσειολογικές δράσεις στο χώρο του αμυκλαίου στο πλαίσιο του ερευνητικού προγράμματος Αμυκλών. Από τις πιο αξιοσημείωτες είναι “οι μικροί αρχαιολόγοι εν δράσει” όπου παιδιά προσκαλούνται να γνωρίσουν τη διαδικασία της ανασκαφής και να μετατραπούν σε μικρούς αραιολόγους. Άλλη δράση φέρει τον τίτλο “Ιστορίες για τη τροφή” όπου οι συμμετέχοντες με σημείο αναφοράς το βωμό του ιερού διερευνούν τις διατροφικές συνήθειες των κοινωνιών διαγράφοντας μια ιστορική διαδρομή που συνδέει το παρελθόν με το παρόν. Η δράση “Αρχιτεκτονικές ιδιαιτερότητες και αναζητήσεις: Τα μνημεία του Αμυκλαίου” καλεί τους συμμετέχοντες, αφού προηγηθεί ξενάγηση στο χώρο, να διατυπώσουν προτάσεις για τη μορφή του αρχαιολογικού χώρου στο μέλλον.

Ε. Λοιπές υποδομές

Για τη δημιουργία του χώρου ως επισκέψιμου κρίνονται απαραίτητες και άλλες παρεβάσεις, όπως

- εξοπλισμός όπως καθιστικά, κάδοι απορριμμάτων πινακίδες σήμανσης με σεβασμό στην αισθητική εικόνα του μνημείου
- Εργασίες στερέωσης, συντήρησης, περίφραξης
- Επέκταση δικτύου πόσιμου νερού στον διαμορφωμένο αρχαιολογικό χώρο.
- φυτεύσεις, δημιουργία ζωνών πρασίνου και αναψυχής. Με τις δράσεις αυτές γίνεται προσπάθεια για την αποκατάσταση του αρχαίου περιβάλλοντος, όπου αλσίλια και πηγές υδάτων πλαισίωναν τα ιερά. Σύνταξη ολοκληρωμένης μελέτης φυτοτεχνικής διαμόρφωσης του εσωτερικού χώρου με τη χρήση ενδημικών φυτών που θα αναδεικνύουν τα κατάλοιπα.
- Εγκατάσταση Δίκτυου WI-FI για ηλεκτρονικές ξεναγήσεις. Ψηφιακές υποδομές
- Δημιουργία θέσεων στάθμευσης και δημιουργία προϋποθέσεων ώστε να διευκολύνεται η πρόσβαση για τα άτομα με ειδικές ανάγκες.
- Διαμόρφωση αναψυκτηρίου και πωλητηρίου
- Τοποθέτηση φυλακίου για την ελεγχόμενη είσοδο των επισκεπτών στο χώρο. Δημιουργία στην είσοδο σημείου που λειτουργεί ως εισαγωγή στην αφήγηση της ιστορίας της περιοχής.
- Εκπόνηση μελέτης παθολογίας του μνημείου και εργασίες συντήρησης και αποκατάστασης.
- Σύνταξη μελέτης στέγασης του ανασκαμμένου χώρου με τη χρήση αναστρέψιμων υλικών που θα εναρμονίζονται άριστα με το τοπίο.
- Διαμόρφωση σημείων ανάπαυσης.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6

ΑΝΑΔΕΙΞΗ ΣΤΗ ΠΡΑΞΗ

Η εφαρμογή των προτάσεων που αναδείχθηκαν στο προηγούμενο κεφάλαιο θα μετασχηματίσουν το χώρο σε χώρο ζωντανό, ευχάριστο και εύκολα αναγνώσιμο, προσελκύοντας το ενδιαφέρον των επισκεπτών, τόσο του εξειδικευμένου κοινού όσο και των τουριστών. Παράλληλα η πραγματοποίηση του έργου αυτού θα αναβαθμίσει τη γύρω περιοχή, το σημερινό οικισμό των Αμυκλών και τη Σπάρτη.

Όπως προαναφέρθηκε, πρωταρχικό μέλημα της ομάδας εκπόνησης ενός έργου ανάδειξης είναι η αξιολόγηση των ιδιαίτερων στοιχείων και δυνατοτήτων των αρχαιολογικών ευρημάτων και του χώρου, η αναγνώριση της εκτίμησης των αξιών που συνθέτουν τα υλικά τεκμήρια, ο προσδιορισμός των στόχων και των προσδοκιών και η στοχοθέτηση του κοινού. Η συγκέντρωση των παραπάνω στοιχείων θα οδηγήσει τους ειδικούς στη συγκρότηση της κεντρικής ιδέας, στην επιλογή του μηνύματος που θα μεταδίδει η έκθεση των αρχαιολογικών ευρημάτων και στη διατύπωση της ιστορίας που αυτά θα αφηγούνται. Ο σχεδιασμός του σεναρίου και η φυσική υλοποίησή του θα πρέπει να λαμβάνει υπόψη και τα ανασκαφέντα ευρήματα και το φυσικό περιβάλλον που τα περιβάλλει. Κατά συνέπεια, οι αρχαιολογικοί χώροι δεν πρέπει να αντιμετωπίζονται ως ένα σύνολο από κτίσματα, υπολείμματα κτισμάτων και ίχνη κατασκευών. Τα υλικά κατάλοιπα αντανakλούν κοινωνικές και ιδεολογικές, πολιτικές απόψεις, πολιτιστικές μόδες, τεχνολογικές δεξιότητες, καλλιτεχνικές εκφράσεις, θρησκευτικές πεποιθήσεις, και άλλες πτυχές της ανθρώπινης συμπεριφοράς (Sivan, R. 1997, 51-59). Η πρόκληση της ερμηνείας των αρχαιολογικών ευρημάτων συνίσταται στην ανάγνωση του συμβολικού τους χαρακτήρα, ο οποίος είναι συνυφασμένος με τη λειτουργία τους και το κοινωνικό, πολιτικό, οικονομικό πλαίσιο μέσα στο οποίο αυτά δημιουργήθηκαν και χρησιμοποιήθηκαν.

Η ανάπτυξη της μουσειολογικής ιδέας θα πρέπει να αναζητά τη σύνδεση με το σήμερα. Η ιστορία που θα επιλεγεί να αφηγηθούν τα εκθέματα πρέπει να ενθαρρύνει τον επισκέπτη να κάνει συσχετισμούς με το σήμερα. Η Χαναανική βασιλική πόλη στο Tel Dan στο Ισραήλ, λειτούργησε ως μια σημαντική τελετουργική τοποθεσία από τον 9^ο αι. π.Χ. έως τον 7^ο αι. μ.Χ. Η ερμηνεία του αρχαιολογικού χώρου βασίζεται στα αφηγηματικά αποσπάσματα από τη Βίβλο, με στόχο τον συσχετισμό των θρησκευτικών εθίμων του μακρινού παρελθόντος με του παρόντος (Sivan R 1997, 51-59)

Το επόμενο στάδιο είναι η μουσειολογική οριστική μελέτη. Στο στάδιο αυτό οριστικοποιούνται η κεντρική μουσειολογική ιδέα και το μουσειολογικό σκεπτικό. Ειδικότερα διαμορφώνονται οι τίτλοι και οι υπότιτλοι στην οριστική τους μορφή, καθορίζεται το περιεχόμενο των ενότητων, γράφονται τα εισαγωγικά κείμενα και ορίζεται η εκπαιδευτική διάσταση της έκθεσης και το υλικό που θα την υποστηρίξει.

Στο τελευταίο στάδιο του μουσειολογικού σχεδιασμού γίνεται η τελική διαμόρφωση του περιεχομένου των ενότητων και καθορίζονται τα ακίνητα υλικά ευρήματα που θα υποστηρίξουν τη κάθε ενότητα. Η εκλογή αυτή συνάδει με την επιλογή των χώρων στάσης και εναπόθεσης του εποπτικού υλικού της κάθε ενότητας. Στους ειδικά αυτούς διαμορφωμένους χώρους παρουσιάζεται μέρος της αφήγησης, μια εκθεσιακή ενότητα, της οποίας το περιεχόμενο ο επισκέπτης μπορεί να αναγνωρίσει στο χώρο. Το σύνολο των στάσεων συνθέτει το αφήγημα, το σενάριο της έκθεσης. Επιπλέον, επιλέγεται το εικονογραφικό και λοιπό εποπτικό υλικό και οριστικοποιούνται τα κείμενα, οι λεζάντες και οι συνοδευτικές φράσεις. Οι εκθεσιακές ενότητες γίνονται ενδιαφέρουσες όταν συνδυάζεται ένα μείγμα οπτικών λεκτικών και σε ορισμένες περιπτώσεις ακουστικών κωδικών επικοινωνίας για την αφήγηση της ιστορίας.

Τον μουσειολογικό σχεδιασμό διαδέχεται ο αρχιτεκτονικός σχεδιασμός, δηλαδή η φυσική υλοποίηση των ιδεών στον χώρο. Οι αρχιτεκτονικές παρεμβάσεις στον αρχαιολογικό χώρο στοχεύουν αφενός στην υποστήριξη του μουσειολογικού σχεδιασμού και αφετέρου στην ανάδειξη των υλικών τεκμηρίων. Ο φυσικός σχεδιασμός, βασιζόμενος στη κεντρική ιδέα του μουσειολογικού σχεδιασμού, διαιρείται σε δυο άξονες. Στον ένα άξονα κινείται ο υλικός σχεδιασμός της έκθεσης, η φυσική απόδοση του νοηματικού σχεδιασμού με τον σχεδιασμό των χώρων στάσης και κίνησης και στον δεύτερο άξονα ο σχεδιασμός των πρόσθετων υποδομών και εγκαταστάσεων – όπως χώροι υποδοχής, υγιεινής, αποθηκευτικοί χώροι- που υποστηρίζουν την ανάδειξη του χώρου.

Η επιλογή του κατάλληλου σημείου στάσης και θέασης για την επικοινωνία του περιεχομένου της εκάστοτε ενότητας και η χάραξη μιας πορείας σύνδεσης των σημείων αυτών μεταξύ τους χωρίς να χάνεται η συνοχή του αφηγήματος είναι μια δύσκολη και περίπλοκη διαδικασία. Η οργάνωση και πραγματοποίηση μιας έκθεσης εξαρτάται, εκτός από τη ποιότητα των ακίνητων αρχαιολογικών ευρημάτων, από τη ποιότητα του περιβάλλοντος χώρου και από τη ποιότητα ανάδειξης των υλικών καταλοίπων, την ερμηνεία, το σενάριο και την υλική μετάφραση των ιδεών στο χώρο (Sivan, R 1997, 51-59).

Ο υλικός σχεδιασμός επιλύει ζητήματα όπως η προσπελασιμότητα στο σύνολο του αρχαιολογικού χώρου, ο εφοδιασμός του χώρου με τον απαραίτητο εφοδιασμό, η κατασκευή δικτύου ηλεκτροφωτισμού ανάδειξης των υλικών ευρημάτων, η μελέτη φωτισμού των εσωτερικών χώρων και η κάλυψη των αναγκαίων τεχνικών απαιτήσεων (σύστημα αγωγών συλλογής και απορροής των έμβριων υδάτων).

Κεντρική Μουσειολογική ιδέα

Το θέμα της παρούσας εργασίας πραγματεύεται μια πορεία στον αρχαιολογικό χώρο του ιερού του Αμυκλαίου Απόλλωνα. Οι μεταβλητές που τη διαμορφώνουν είναι η κοινωνική, ιστορική και συμβολική διάσταση του ιερού, η οποία αντανακλάται στο τρόπο που είναι διαμορφωμένος και οργανωμένος ο χώρος. Ο χώρος μετατράπηκε σε πεδίο νοημάτων και συμβολισμών όταν ο άνθρωπος εγκαταστάθηκε εκεί κατά την ΠΕΙΙ φάση και έπειτα. Σε αυτόν αποτυπώθηκαν οι καθημερινές ανθρώπινες δραστηριότητες και οι κοινωνικές ανάγκες και πρακτικές. Κατά την μυκηναϊκή εποχή εμφανίζονται στοιχεία, όπως το μυκηναϊκό ιερό, που χαρακτηρίζονται από τις θρησκευτικές πεποιθήσεις των ανθρώπων που έκαναν χρήση του χώρου αυτού. Η αποκωδικοποίηση και ο αποσυμβολισμός των νοημάτων και των θρησκευτικών πεποιθήσεων μπορεί να γίνει μέσα από την εξέταση των αφιερωμάτων προς τον θεό Υάκινθο. Το τοπίο συνεχίζει να εμφορείται από θρησκευτικό χαρακτήρα στις κατοπινές περιόδους. Από τον 8^ο μάλιστα αιώνα ο χώρος συνδέεται με τη τέλεση τελετουργικών εορτών, όπως τα Υακίνθια. Τα υλικά κατάλοιπα που είναι μάρτυρες του μετασχηματισμού του χώρου σε τόπο τέλεσης δρωμένων και παραστάσεων είναι ποικίλα και αξιοποιήσιμα στο μουσειολογικό σχεδιασμό της έκθεσης. Η διαχρονικότητα της χρήσης του χώρου συνεπάγεται μεταβολή των κοινωνικών και θρησκευτικών αντιλήψεων με το πέρασμα των αιώνων. Η εκκλησία της Αγίας Κυριακής κατασκευάστηκε από αρχιτεκτονικά μέλη του αρχαίου ιερού. Με τον τρόπο αυτό τα αρχαία κατάλοιπα διασώθηκαν στον ίδιο χώρο και υπομνηματίζουν τη μεταστροφή προς ένα νέο θρησκευτικό σύστημα, εκείνο του χριστιανισμού και δίνουν στην αφήγηση του μουσειολογικού σχεδιασμού ιστορικά στοιχεία του τρόπου που οι μεταστραφέντες προς τον χριστιανισμό κάτοικοι χειρίστηκαν και αξιοποίησαν τον προγενέστερο πολιτιστικό πλούτο με στόχο την εδραίωση της νέας θρησκείας. Η μεγάλη σημασία που έδιναν οι χριστιανοί στην αναγεθρεΐσα εκκλησία της Αγία Κυριακής φαίνεται από ο γεγονός ότι την ξαναέκτισαν το 1920 μετά τη κατεδάφισή της από ομάδα ειδικών αρχαιολόγων λίγα χρόνια νωρίτερα. Στη αφηγηματική πράξη και στο τρόπο παρουσίασης της ιστορίας του χώρου, η εκκλησία κατέχει εμβληματική θέση που καθίσταται

φανερή ακόμη και στο ιστορικό των ανασκαφών. Η υστερο ρωμαϊκή οικία υπομνηματίζει τη περίοδο μετάβασης, δηλαδή τη παρακμή του χώρου ως ιερού λίγο πριν την καθιέρωση της νέας θρησκείας.

Συνεπώς το μουσειολογικό σκεπτικό, με βάση το οποίο θα σχεδιαστεί και θα χαραχθεί η πορεία στο χώρο, διαμορφώνεται βασιζόμενο στις ιστορικές φάσεις χρήσης του χώρου. Συνιστά μια εξιστόρηση της ιστορίας των Ελλήνων. Η ευρύτερη περιοχή της Λακωνίας είναι ένα μοναδικό παράδειγμα στην ιστορία που δείχνει πως το παλαιό χρησιμοποιήθηκε και μεταπλάστηκε για την δημιουργία του καινούριου, σε μια περιοχή όπου η παγανιστική λατρεία και εικονογραφία επιβίωσε μέχρι τον 8^ο αι. μ.Χ.

Αρχιτεκτονικός σχεδιασμός

Ο αρχαιολογικός χώρος του ιερού του Απόλλωνα αποτελείται από δύο τμήματα, τον ιερό χώρο αναπτυγμένο πάνω σε γήλοφο, και τον χώρο του περιβόλου με την υστερορωμαϊκή οικία που απλώνεται περιμετρικά γύρω από τον γήλοφο σε χαμηλότερο πλάτωμα. Σήμερα, μετά τις αποψιλώσεις των δένδρων που έγιναν για τη διευκόλυνση των ερευνών, η διαδρομή αυτή είναι παραδομένη στο φως και στη ζέση του ήλιου που καθιστούν τη περιήγηση δυσχερή.

Η είσοδος στο χώρο βρίσκεται στα δυτικά του λόφου. Εκεί πρέπει να κατασκευαστεί ένα κτίσμα που θα εξυπηρετεί διάφορες λειτουργίες -όπως φυλάκιο, εκδοτήριο εισιτηρίων, χώροι υγιεινής-.

Μπαίνοντας στο χώρο περιμετρικά ξεκινάει η πορεία περιήγησης κατά μήκος του περιβόλου προς Β. Η πορεία του επισκέπτη στον αρχαιολογικό χώρο οφείλει να ξεκινάει με ένα εισαγωγικό εποπτικό υλικό που περιγράφει συνοπτικά το ιερό του αμυκλαίου Απόλλωνα, παραθέτει κάποιες γενικές πληροφορίες για τις περιόδους χρήσης του χώρου καθώς και τους λόγους επιλογής του χώρου ως ιερού από την αρχαιότητα έως σήμερα.

Εν συνεχεία ο επισκέπτης έχει δύο επιλογές. Μπορεί να κατευθυνθεί προς το ιερό ή να περιπλανηθεί περιμετρικά του γήλοφου παράλληλα προς τον περίβολο του ιερού με κατεύθυνση προς τον Βορρά. Εάν επιλέξει την κατεύθυνση περιμετρικά του περιβόλου, που θα είναι η προτεινόμενη, η επιλογή θα είναι μια συναρπαστική εμπειρία.

Στη περιμετρική πορεία γύρω από το τείχος θα τοποθετηθούν σημεία στάσης και θέασης στα σημεία όπου έγινε αποκατάσταση του περιβόλου. Τα σημεία

στάσης και θέασης θα συνοδεύονται από εποπτικό υλικό με την ιστορία των ανασκαφών και τις προσπάθειες αποκατάστασης του περιβάλου.

Εκτός από τις περιοχές του περιβάλου, σημεία στάσης και θέασης θα δημιουργηθούν σε θέσεις όπου θα τοποθετηθούν εκμάγεια ή αντιγράφα ευρημάτων που περισυλλέχθηκαν από τον χώρο. Με τον τρόπο αυτό ο επισκέπτης θα γνωρίσει τις χρονολογικές φάσεις του χώρου και θα έρθει σε επαφή με τα πιο αντιπροσωπευτικά ευρήματα των οικιστικών θέσεων της προ μυκηναϊκής περιόδου τα οποία θα ενημερώνου για τη καθημερινή ζωή των μακρινών εκείνων κοινωνιών. Ειδικά, η τοποθέτηση αντιγράφων των ευρημάτων στο σημείο που ανασκάφηκαν θα εντείνει τη βιωματική εμπειρία του επισκέπτη ο οποίος θα προσεγγίζει το χώρο με τη ματιά του αρχαιολόγου. Η εναπόθεση αντιγράφων σε επιλεγμένα σημεία του αρχαιολογικού χώρου υποστηρίζει την εξιστόρηση του αφηγήματος και εντείνει την εμπειρία, την αναπαράσταση και τη νοηματοδότηση του χώρου. Με αυτό τον τρόπο ο επισκέπτης θα αποκτήσει συνείδηση της διαχρονικής χρήσης του χώρου από τον ανθρώπινο παράγοντα.

Το έδαφος του αρχαιολογικού περιπάτου περιμετρικά του περιβάλου θα είναι επιστρωμένο με χαλίκι. Στο πρόγραμμα περιλαμβάνονται δενδροφυτεύσεις κατά μήκος των διαδρομών που θα αποκαθιστούν το αρχαίο περιβάλλον και θα καθιστούν τη διαδρομή μια πυκνοφυτεμένη όαση με πολλά σημεία ανάπαυσης. Έτσι, κατά μήκος της πορείας θα υπάρχουν ειδικά διαμορφωμένοι χώροι, οι οποίοι θα ενθαρρύνουν τον επισκέπτη να κάνει στάση και να ξεκουραστεί κάτω από τα δένδρα απολαμβάνοντας τη μοναδική θέα προς τον ορίζοντα. Προκειμένου να μην αποκτήσει ο αρχαιολογικός περίπατος μια μονοσήμαντη πορεία, δημιουργούνται διαφυγές προς τα πιο χαρακτηριστικά σημεία του αρχαιολογικού χώρου. Ξύλινες πλατφόρμες θα τοποθετηθούν σε καίρια σημεία του χώρου, λειτουργώντας ως στάσεις, οι οποίες θα συνδυάζουν εποπτικό υλικό και πανοραμική άποψη του χώρου.

Πολύ πριν φθάσει στο τέλος της διαδρομής, δηλαδή στο σημείο όπου βρίσκεται η υστερο ρωμαϊκή οικία, ο επισκέπτης ενθαρρύνεται να παρεκκλίνει της πορείας αυτής και από ειδικά διαμορφωμένα σημεία να ανηφορίσει προς το γήλοφο προς τον θρόνο του ιερού

Η προτεινόμενη λοιπόν αρχαιολογική πορεία θα είναι κυκλική και θα δίνεται στον επισκέπτη η δυνατότητα ανάβασης στο ιερό από δύο σημεία. Στην έναρξη της πορείας και στο μέσο της περιμετρικής διαδρομής.

Στο χώρο του ιερού επάνω στο γήλοφο προβλέπεται να τοποθετηθούν τρία σημεία στάσης και θέασης. Το ένα σημείο θα είναι στον αποκατεστημένο θρόνο, το άλλο στον βωμό και το τελευταίο στην είσοδο της εκκλησίας της Αγίας Κυριακής. Οι στάσεις θέασης θα ενισχύονται με το ανάλογο εποπτικό και

πληροφοριακό υλικό που θα δείχνει τις επιστημονικές προτάσεις αποκατάστασης των μνημείων. Πρέπει να σημειωθεί ότι είναι δόκιμο η εκκλησία της Αγίας Κυριακής να απομονωθεί από την ενότητα του ιερού με ειδικές αρχιτεκτονικές παρεμβάσεις και να συνδεθεί νοητά με την υστερο ρωμαϊκή οικία.

Εξάλλου, στον γήλοφο προτείνεται η ενίσχυση του χώρου με πρόσθετες υποδομές, όπως η κατασκευή μικρού εκθεσιακού χώρου, ο οποίος θα φιλοξενεί μόνιμες εκθέσεις με τα ευρήματα των ανασκαφών.

Στο τέλος της διαδρομής, στο σημείο της υστερορωμαϊκής οικίας, είναι απαραίτητη η τοποθέτηση στεγάστρου που αποτρέπει την εισχώρηση της βροχής, του αέρα και του ήλιου στο εσωτερικού. Εκεί θα υπάρχει στάση θέασης με εποπτικό υλικό. Το θέμα που διαπραγματεύεται η συγκεκριμένη ενότητα είναι η οικία ως κατασκευή για τη περισυλλογή υδάτων.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η έρευνα, η προστασία και η ανάδειξη του αρχαιολογικού χώρου του Αμυκλαίου και η σύνδεσή του με τους υπόλοιπους αρχαιολογικούς χώρους της περιοχής είναι σημαντικό έργο καθοριστικής σημασίας σε πρώτο επίπεδο για τη κοινωνία της Λακωνίας και σε δεύτερο επίπεδο για τον πολιτισμό γενικότερα. Συμβάλλει αποφασιστικά όχι μόνο στη τοπική οικονομική αναβάθμιση αλλά και στην ευρύτερη πολιτιστική ανάπτυξη της Λακωνίας. Ταυτόχρονα, η μελέτη, η ανάδειξη και η σύνδεση του παρελθόντος και των μνημείων μιας περιοχής με νέες καλλιτεχνικές πολιτιστικές προσπάθειες παρουσιάζει στο ευρύ κοινό την πολιτιστική συνέχεια ενός τόπου με τρόπο πετυχημένο.

Με την οργάνωση του αρχαιολογικού χώρου του αμυκλαίου και τη συνέχιση των προσπαθειών για τη βιωσιμότητά του και τη σύνδεσή του με τη σύγχρονη πολιτιστική έκφραση, θα ενισχυθούν οι μνημειακές αξίες, θα αυξηθεί ο αριθμός των επισκεπτών και το έργο θα παραμείνει πάντα ενεργό και σύγχρονο. αυτό θα έχει ως αποτέλεσμα την αναζωπύρωση του επιστημονικού και τουριστικού ενδιαφέροντος, ενώ παράλληλα οι εργασίες και οι δαπάνες του έργου θα ενισχύσουν τη τοπική οικονομία με νέες θέσεις εργασίες.

Από την άλλη πλευρά, ένα αρχαιολογικό- πολιτιστικό έργο κινητοποιεί το επιστημονικό ενδιαφέρον και συντελεί στην εκπαιδευτική διαδικασία. Τέλος, η

συμμετοχή σε ένα τέτοιο έργο των φορέων από το δημόσιο και τον ιδιωτικό τομέα είναι ένα χαρακτηριστικό σύγχρονο παράδειγμα διεπιστημονικότητας.

Γενικά το έργο στο Αμυκλαίο μπορεί να γίνει ένα παράδειγμα που αποκαλύπτει ότι από τη στιγμή που υπάρχει κοινό όραμα για δημιουργία, συνεργασία και θέληση καλός προγραμματισμός και μεθοδικότητα, ένα έργο καθίσταται δυνατόν να πραγματοποιηθεί και να αποφέρει καρπούς. Ένα αρχαιολογικό, επομένως έργο, που στηρίζεται στις αρχές της επιστημονικής τεκμηρίωσης, της προστασίας και της ανάδειξης και παίρνει μορφή μέσα σε ένα αυστηρά καθορισμένο επιστημονικό πλαίσιο συμβάλει σε όλους τους τομείς της σύγχρονης ζωής και όχι μόνο στην ανάπτυξη της τοπικής κοινωνίας.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Aalen F.H.D. 2004. THE study and management of europe's landscapes, in *perception and evaluation of cultural landscapes* .P. N. Doukelis and L.G. Mendoni (eds) Αθήνα, EKT pp 1-16

Australia ICOMOS 1992. The illustrated burra charter. Ed. Peter Marquis ,Kyle and Meridith Walker. Sydney:Australia ICOMOS

Bilis Themistokles and Magnisali Maria 2015: Issues concerning the architectural reconstruction of the monuments of the sanctuary of Apollo Amyklaios, in Μουσείο Μπενάκη 11-12, 2011-2012, pp 125-135

Burkert 1993 : W. Burkert. Αρχαία ελληνική θρησκεία. Αθήνα, 1993

Buschor 1927 : E. Buschor. 'Vom Amyklaion' AM LII(1927) 1-64

Calligas 1992: Calligas, P,G. From the Amyklaion, in Φιλολόγων, ed. J.M. Sanders, pp 31-48

Cartledge 1979 : P. Cartledge. Sparta and Laconia : a regional history 1300-362. London, 1979

Caskey 1960 : J. L. Caskey. 'The early helladic period in Argolid.' Hesperia xxix (1960). 283-303

Chabbra D. Healy R et all 2003. staged authenticity and heritage tourism *Analns of tourism research* v. 30 (3) 702-719

Cleere H 1989. *Archaeological heritage management in modern world.* London

Codogan 1986 : G. Codogan επιμ. The end of the early bronze age in the Aegean. Leiden, 1986

Coulson 1985 : W. D. E. Coulson. 'The dark age pottery of Sparta' BSA 80 (1985). 29-84

De la torre M 1997. The archaeological heritage management in the mediterranean region, in *the conservation of archaeological sites in mediterannean region*, ed. Marta De la Torre, Getty conservation Institute, pp 5-14

Delivorrias 2009: A. Delivorrias. The throne of Apollo at the Amyklaion: old proposals, new prespectives. In Sparta and Laconia from prehistory to pre modern, eds. W.G. Cavanagh, C. Gallou and M. Georgiadis, pp 133-135

- Demakopoulou, K. 2015:** The early cult at the amyklaion. The mycaenean sanctuary, in Μουσείο Μπενάκη 11-12, 2011-2012, pp105-112
- Desborough 1952 :** V. R. D. A. Desborough. Protogeometric pottery. Oxford, 1952
- Desborough 1964 :** V. R. D. A. Desborough. The last Mycenaean's and their successors, London, 1964
- Desborough 1972 :** V. R. D. A. Desborough. The Greek Dark Ages. London, 1972
- Dietrich 1974 :** B. C. Dietrich. The origins of the Greek religion. Berlin 1974
- Dietrich 1975 :** B. C. Dietrich. 'The Dorian Yakinthia: A survival from the bronze age' *kadmos* 14(1975) 133-142
- Fiechter 1918 :** E. Fiechter. 'Amyklae. Der Thron des Apollon.' *JDI* xxxiii. (1918) 107-245
- French 1971 :** E. French. 'The development of Mycenaean terracotta figurines' *BSA* 66 (1971). 101-189
- Fukuyama, Fr. 1989.** The end of the history. *The national interest* vol 16, [online] available at <https://ps321.community.uaf.edu/files/2012/10/Fukuyama-End-of-history-article.pdf> [accessed 23/7/2017]
- Furumark 1972 :** A. Furumark. Mycenaean pottery II. Chronology. Stockholm, 1972
- Harvey 1990.** *The condition of postmodernity : an enquiry into the origins of cultural change.* Cambridge: Blackwell
- Hewison, R 1987.** *The Heritage Industry: Britain in a Climate of Decline.* London: Methuen
- Keeble 1987, 17-25.** The brundtland report: our common future. *Journal medicine and war* 4 (1)
- Kourinou, E. And Y.A. Pikoulas 2015:** The access to Amyklaion, in Μουσείο Μπενάκη 11-12, 2011-2012, pp 163-167
- Lacy 1998 :** A. D. Lacy. Η Ελληνική κεραμική της εποχής του χαλκού. Αθήνα, 1998

Mason, R. 2002. Assessing values in conservation planning: methodological issues and choices, in *Assessing values in cultural heritage*, Los Angeles: The Getty conservation Institute, pp 5-31

Matalas, P 2015: Searching for the Amyklaion: For a history of the discovery of the sanctuary in the modern era, in Μουσείο Μπενάκη 11-12, 2011-2012, pp169-177

Mendonis L. G. 2004 The protection and presentation of archaeological sites, in *perception and evaluation of cultural landscapes*, eds. Doukelis P. Mendonis L.G., Athens, 2004 pp 187-221

Pearson M. and Sullivan S. 1999. *looking after heritage places: the basics for heritage planning for managers, landowners and administrators* Melbourne: university press

Petropoulou A. 2015: Hyakinthos and Apollo of Amyklai: Identities and cults a reconsideration of the written evidence, in Μουσείο Μπενάκη 11-12, 2011-2012, pp 153-161

Silberman 2008. ICOMOS charter for the interpretation and presentation of cultural heritage sites. [online] available at http://scholarworks.umass.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1008&context=efs_p_pub_articles [accessed 23/7/2017]

Siva R. 1997. The presentation of archaeological sites in the mediterranean region, in *the conservation of archaeological sites in mediteranean region*, ed. Marta De la Torre, Getty conservation Institute, pp 51-59

Snodgrass 1971 : A. M. Snodgrass. The dark age of Greece. Edinburg 1971

Therond D. 2006. Η αρχαιολογική κληρονομιά του συμβουλίου της ευρώπης, *Πρακτικά συνεδρίου για την αξιοποίηση και ανάδειξη της πολιτιστικής κληρονομιάς. 17-19 Μαρτίου 2003, Αθήνα Δελφοί*

Treuil 1966 : R. Treuil επιμ. κ.ά. Οι πολιτισμοί του Αιγαίου. Αθήνα, 1966

Vermeule 1964 : E. Vermeule. Greece in the bronze age. Chicago, 1964

Vlachou, V. 2015: The Spartan Amyklaion: The early iron age pottery from the sanctuary. In Μουσείο Μπενάκη 11-12, 2011-2012, pp113-124

Vlivos, S. 2009: S. Vlivos. The amyklaion revisited: New observations on a Laconian Sanctuary of Apollo in Athens-Sparta, contributions to the research on the history and archaeology of the two city states, eds. N. Kaltsas. Athens: National Archaeological Museum

Vlizon, S. 2015A: Amycles research project: excavation works 2005-2010, in Μουσείο Μπενάκη 11-12, 2011-2012, pp91-103

Vlizon, S. 2015B: A theoretical approach to the conservation and management of archaeological sites: The case of the Spartan sanctuary of Apollo Amyklaios, in Μουσείο Μπενάκη 11-12, 2011-2012, pp 179-191

Von Massow 1927 : W. Von Massow. 'Der Thronbau des Bathykles.' AM LII (1927) 65-85

Αντωνάκος 1982 : Σ. Αντωνάκος. Αμύκλαι. Αθήνα, 1982

Βερσάκης 1912 : Φ. Βερσάκης. 'Ο θρόνος του Αμυκλαίου Απόλλωνος,' ΑΕ (1912) 183-196

Δημακοπούλου 1982 : Κ. Δημακοπούλου. Το μυκηναϊκό ιερό στο Αμυκλαίο και η ΥΕΙΙΙΓ περίοδος στη Λακωνία. Αθήνα, 1982

Δημακοπούλου 2009: Το μυκηναϊκό ιερό στο Αμύκλαιο: Μια νέα προσέγγιση, στο Sparta and Laconia from prehistory to pre-modern eds W.G. Cavanagh, C. Gallou, M. Georgiadis, pp 95-104

Δουκέλλης , Παναγιώτης, Μενδώνη, Λίνα Γ.2004 Perception and evaluation of cultural landscapes : *proceedings of an international symposium, December 1997 Zakynthos*

Λάββας Γ.Π 2010. Ζητήματα πολιτιστικής διαχείρισης. Αθήνα:Μέλισσα

Μαστραντώνης Π.Α 2008. Διαχείριση αρχαιολογικών έργων. Αθήνα:Καρδαμίτσας, 2008

Παπαχατζής 1963 : Ν. Δ. Παπαχατζής. Πausanίου Ελλάδος περιήγησης: Κορινθιακά και Λακωνικά. Αθήνα, 1963

Πούλιος Ι. 2012. Διαχείριση Υλικής Πολιτισμικής Κληρονομιάς, Τοπική Κοινωνία και Βιώσιμη Ανάπτυξη. *Αρχαιογνωσία τ. 16*, σ. 321-340

Σαβαλάκης –Γεωργοπούλου-Ντ' Αμικό- Γιαννάκης 2001. Αρχαιολογικοί χώροι: ΣτρατηγικήΕπέμβασης- Σχεδιασμός Ανάδειξης, στο *η Μουσειολογία στον 21ο αιώνα. Θεωρία και Πράξη*, Πρακτικά Διεθνούς Συμποσίου (2001), σ. 251-259

Σημαντώνη Μπουρνιά, Ευγενία 2014 Η ανάδειξη μνημείων και χώρων ως διαχείριση αρχαιολογικού έργου, στο *Αρχαιολογική έρευνα και διαχείριση του αρχαιολογικού υλικού. πρακτικά Επιστημονικής Ημερίδας, Παρασκευή, 9 Μαρτίου 2012* επ. Εύα Σημαντώνη Μπουρνιά, Ευγενία Γερούση και όλγα Κακοβογιάννη, pp 47-54

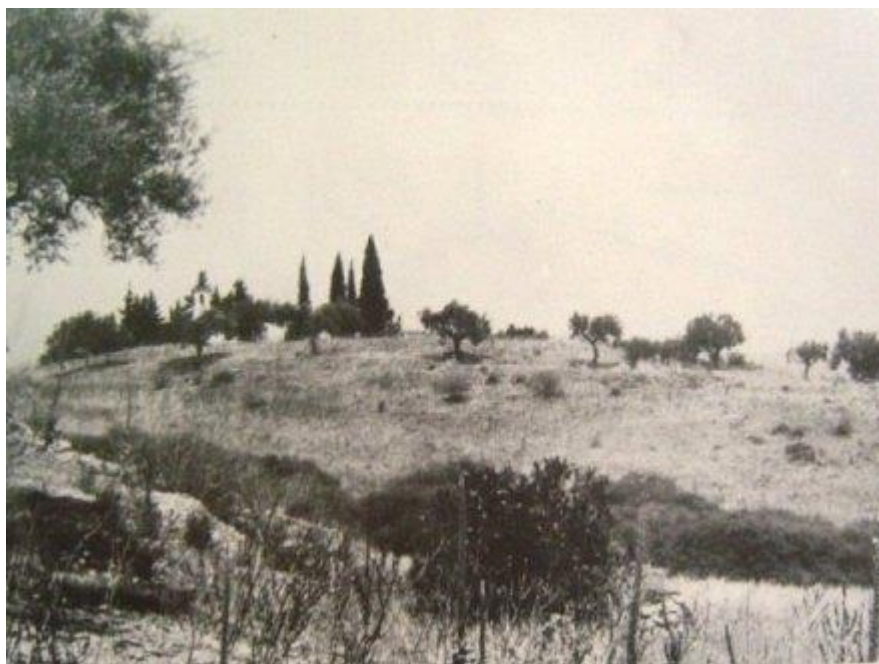
Σκιάς 1908 : Α. Σκιάς. 'Ανασκαφαί εν Αμύκλαις. πρακτικά της αρχαιολογικής εταιρείας του έτους 1907.' ΠΑΕ 1906 -1908. 104-107

Σπυρόπουλος 2013: Θ.Γ. Σπυρόπουλος. Λακεδαιμών. Τ.Ι, Αθήνα:Καρδαμίτσα, 2013

Τσουντας 1889 : Χρ. Τσουντας. "Έρευναι εν τη Λακωνικη και ο Τάφος του Βαφείου.' ΑΕ 1889. 129-172

Τσουντας 1892 : Χ. Τσουντας. Εκ του Αμυκλαίου. ΑΕ 1892. 1-26

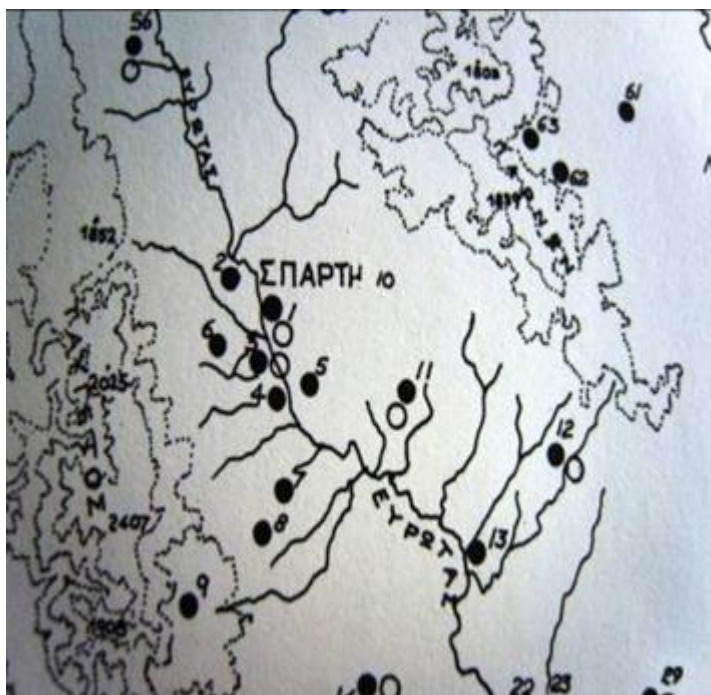
ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΕΙΚΟΝΩΝ

1 ο λόφος της Αγίας Κυριακής

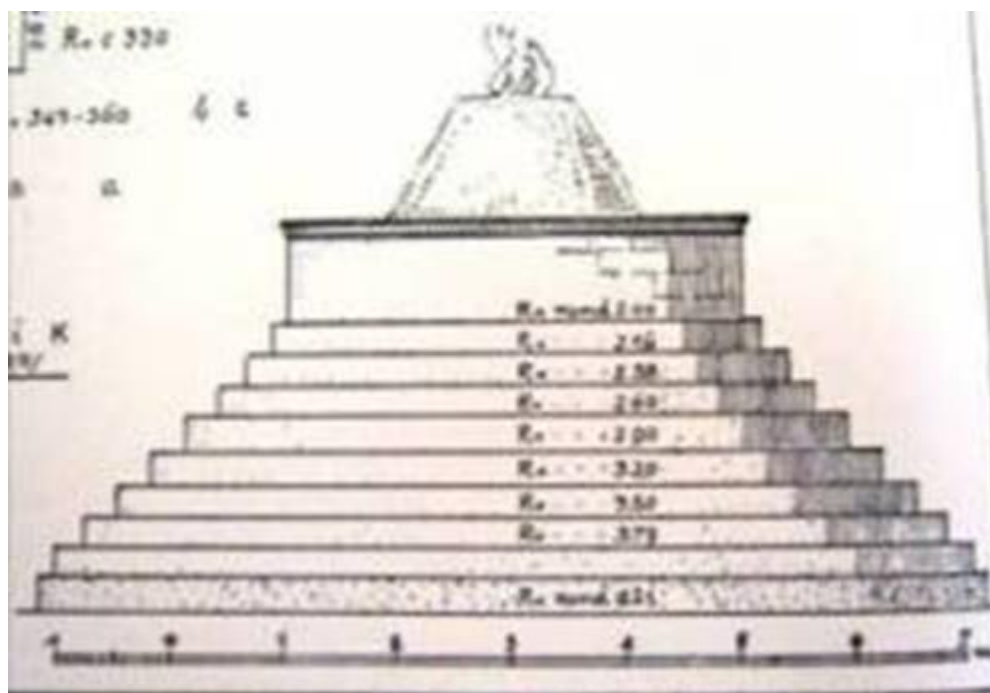
2. το ιερό του Αμυκλαίου Απόλλωνα

3. Χάρτης της Λακωνία (στο σημείο 2 η Σπάρτη, και στο σημείο 5 οι Αμύκλες)

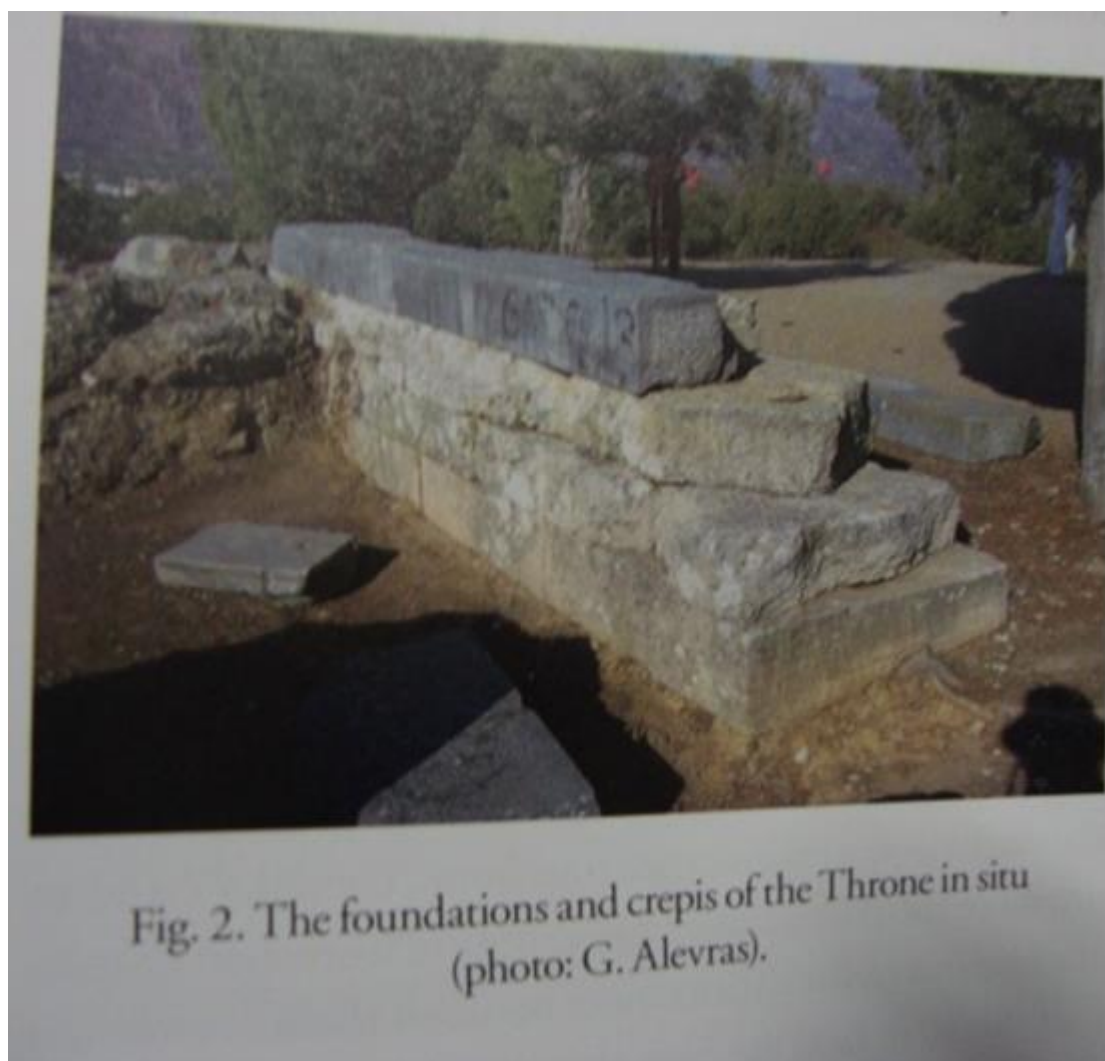
Εικ. 4. Αναλημματικός περίβολος του ιερού

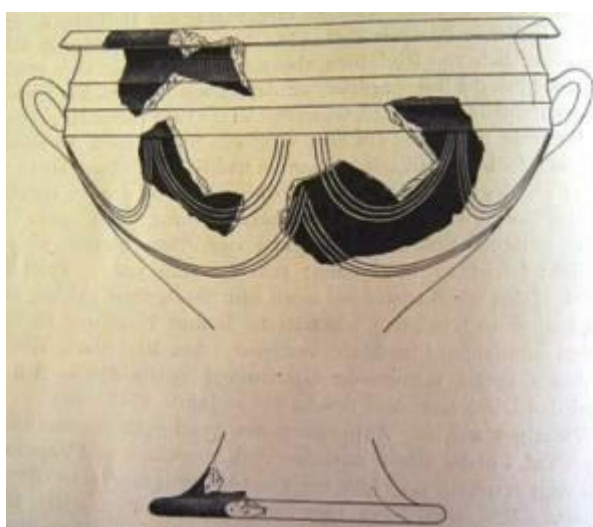
Εικ. 5. Αναπαράσταση κυκλικού βωμού

Εικ. 6. Προϊστορική επίχωση κάτω από την εκκλησία της Αγίας Κυριακής

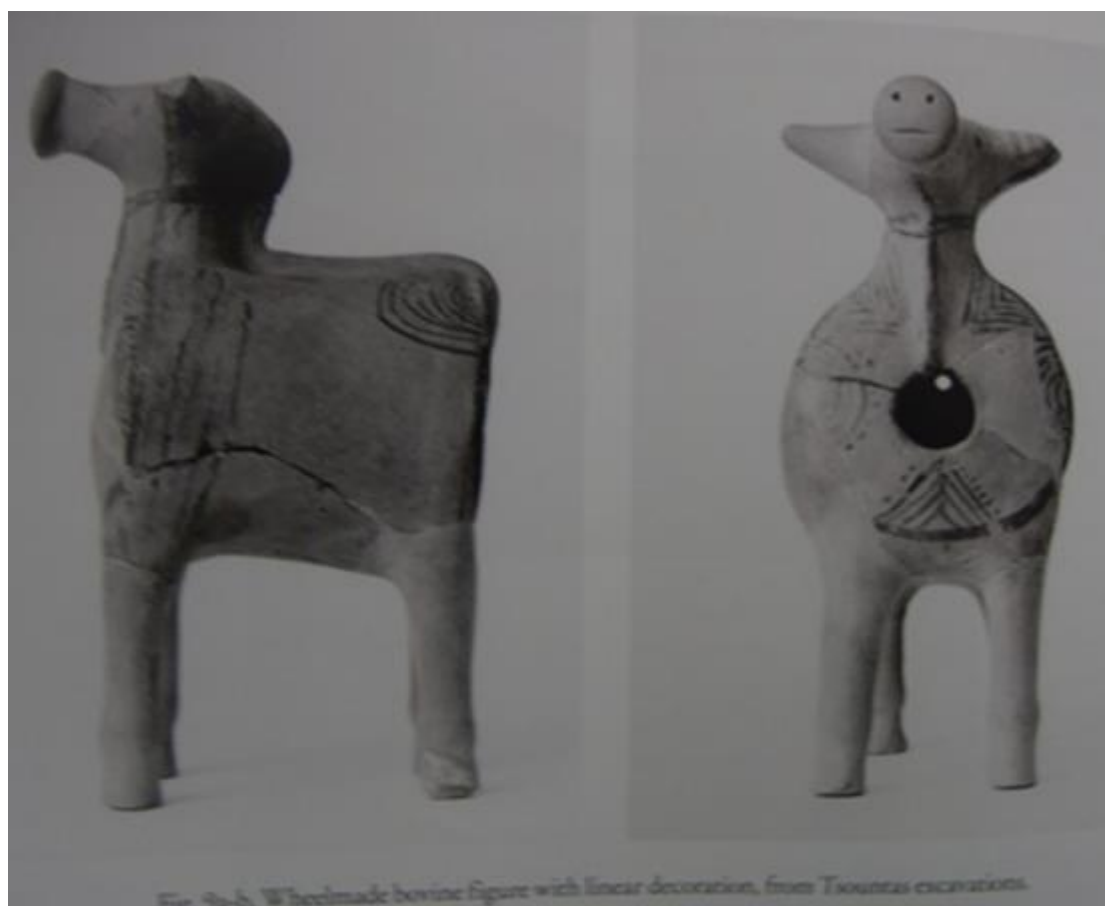
Εικ. 7. Κρηπίδωμα θρόνου του Απόλλωνα

Εικ. 8. Μαύρη μινυακή κεραμική

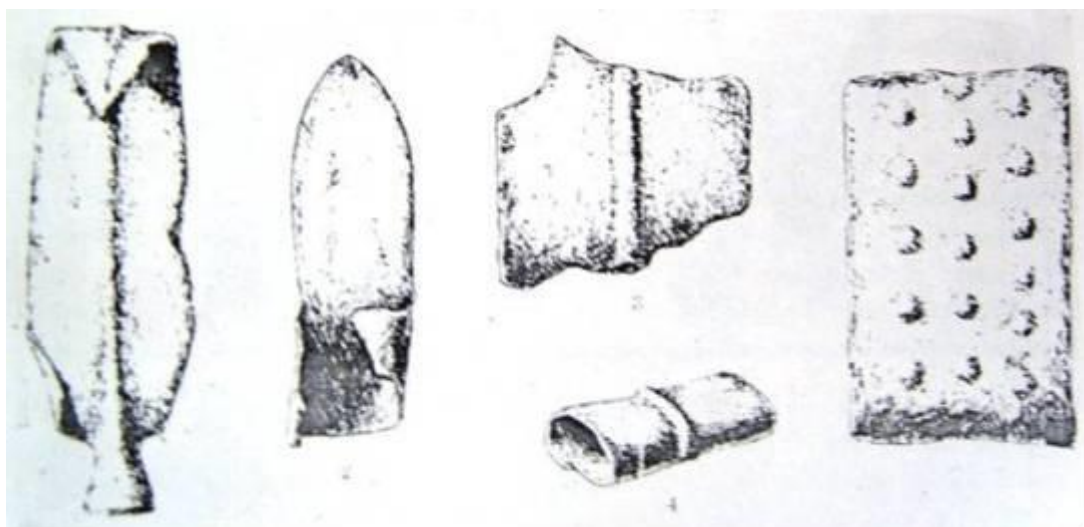
9. Ειδώλια τύπου Ψ.

Εικ. 10. Ζωόμορφα τροχήλατα ειδώλια 11ου αι. π.Χ

Εικ. 11. Μεταλλικά αναθήματα στο Αμυκλαίο πρωτογεωμετρικής και γεωμετρικής εποχής

Εικ. 12. Αιχμές από δόρατα και πολεμικό υλικό

Εικ. 13. Χάλκινη Λύρα γεωμετρικής περιόδου

Εικ. 14. Πρωτογεωμετρική κεραμική

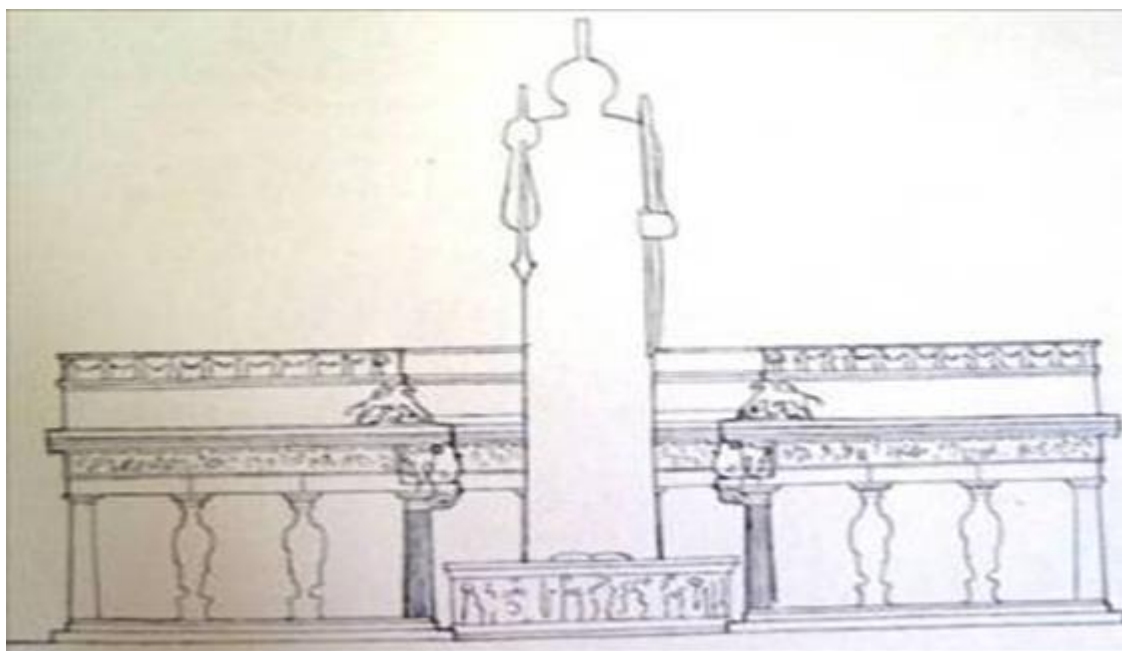
Εικ. 15. Διπλοί πέλεκεις

Εικ. 16. Πήλινη κεφαλή του Απόλλωνα

Εικ. 17. Ειδώλια του Απόλλωνα

Εικ. 18. Θρόνος και βωμός του Αμυκλαίου, αρχική αποκατάσταση

Εικ. 18β ο θρόνος, νεότερη αποκατάσταση

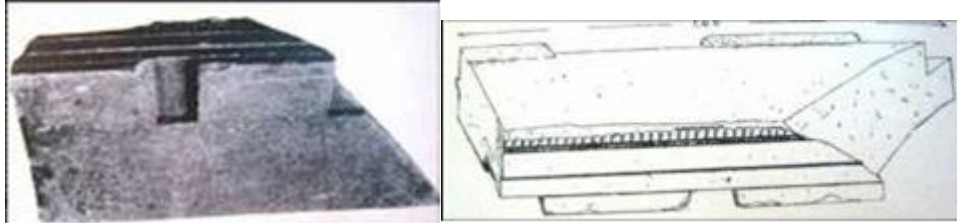
19. Ενεπίγραφα κεραμίδια από το ναό

Εικ. 20. Μεικτά κιονόκρανα

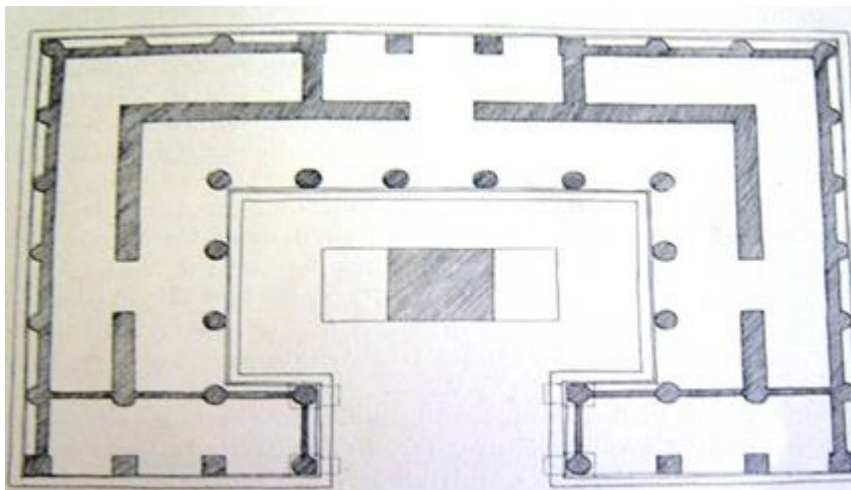
Εικ. 21. Ανθήμια κιονοκράνου

Εικ. 22. Γείσα

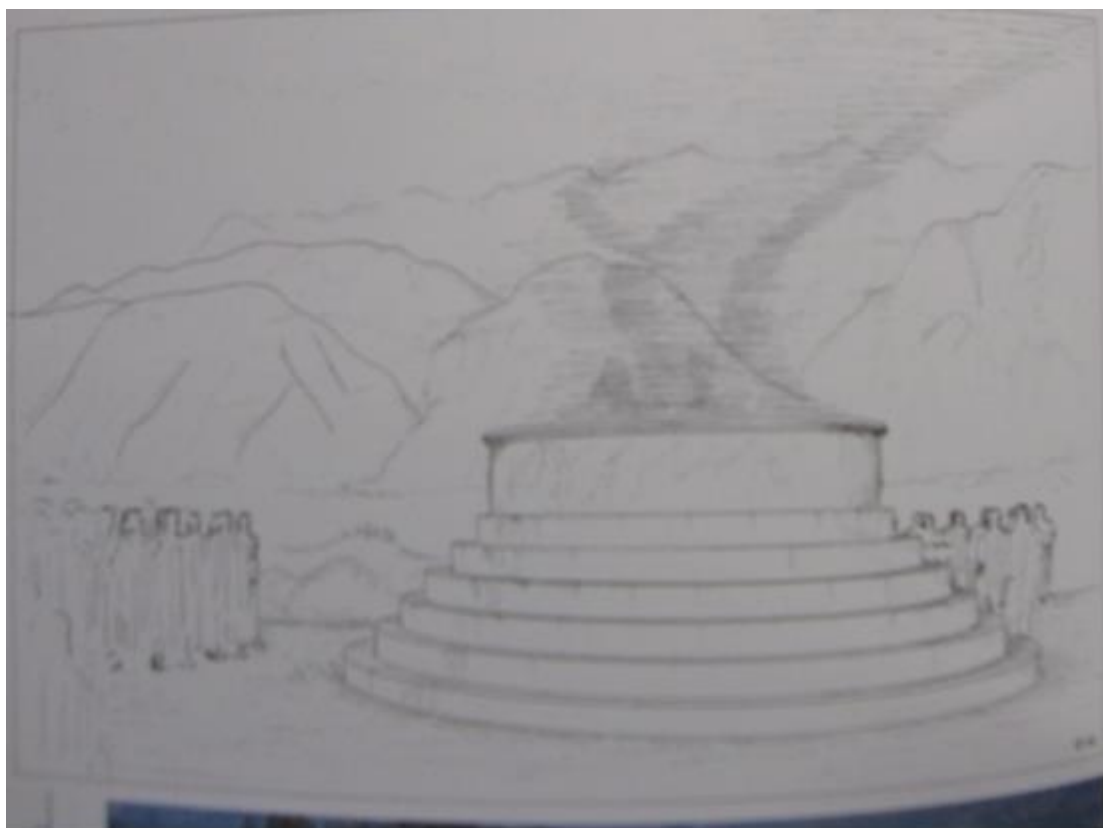
Εικ. 23. Υδρορορή

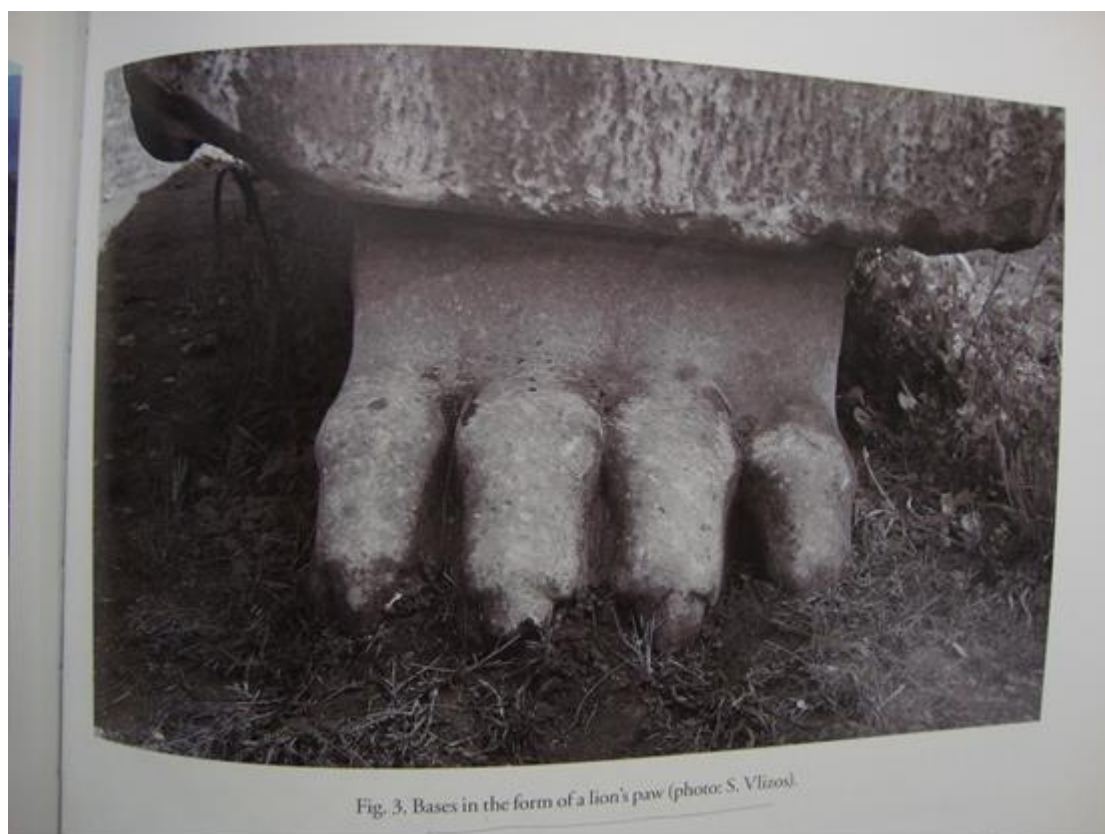
Εικ. 24. Κάτοψη του θρόνου με τον βωμό

Εικ. 25 Αποκατάσταση του βωμού

Εικ 25β

Εικ. 26 Βάση στη μορφή πόδι λέοντα

Εικ. 27 αποκατάσταση αρχαίου δρόμου Σπάρτη - Αμύκλες

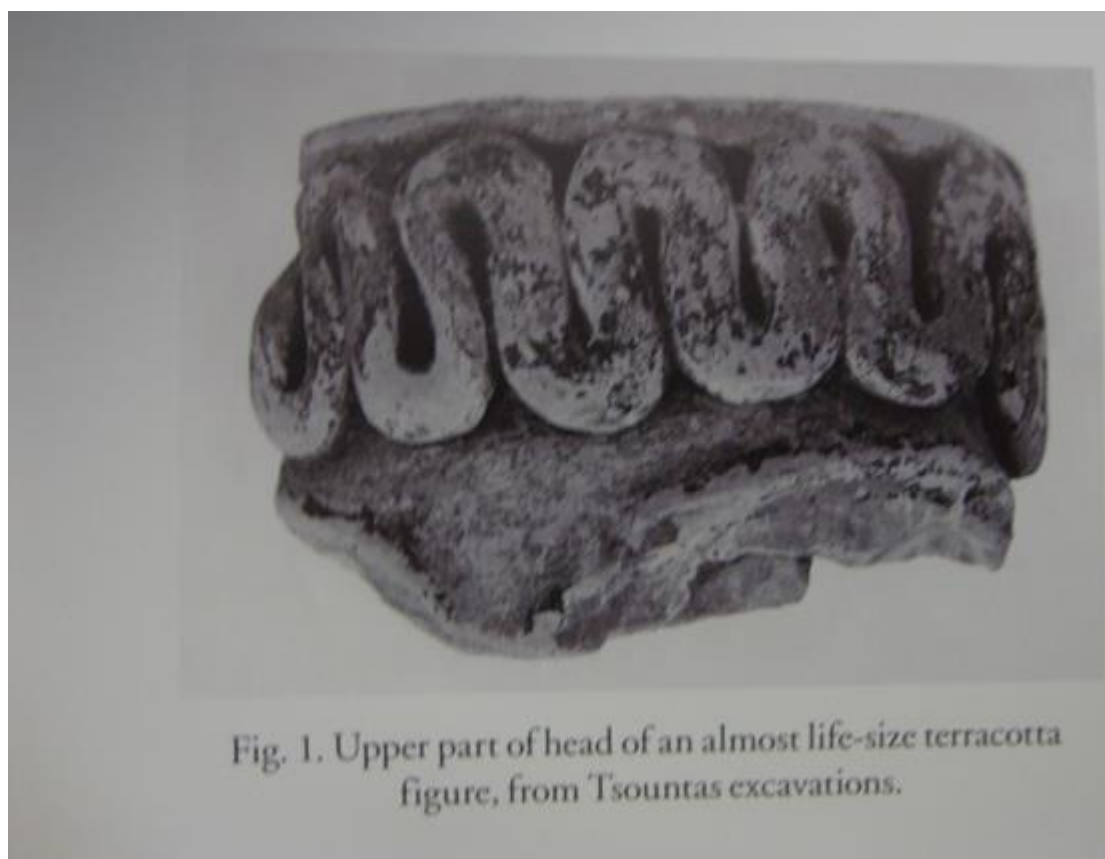

Fig. 1. Upper part of head of an almost life-size terracotta figure, from Tsountas excavations.

Εικ. 28 Μυκηναϊκή κεφαλή με πόλο

Fig. 3. Fragments of MG and early LG skyphoi from the Amyklaion.

Εικ. 29 Σκύφοι της μέσης και ύστερης γεωμετρικής περιόδου